

ČESKÝ JAZYK

8

pro základní školy

metodická příručka

IVANA BOZDĚCHOVÁ
EVA HOŠNOVÁ
PETR MAREŠ
IVANA SVOBODOVÁ
MILADA BURIÁNKOVÁ

SPN – pedagogické nakladatelství,
akciová společnost,
Praha 2011

Napsali: doc. PhDr. Ivana Bozděchová, CSc., doc. PhDr. Eva Hošnová, CSc.,
prof. PhDr. Petr Mareš, CSc., PhDr. Ivana Svobodová,
Milada Buriánková

© Ivana Bozděchová za kolektiv, 2011

© SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2011

ISBN 978-80-7235-499-3

Obsah

Předmluva	5
-----------------	---

JAZYK

Čeština jako jeden ze slovanských jazyků

Nauka o slově

Slovní zásoba a tvoření slov	9
Obhacování slovní zásoby: víceslovné pojmenování, slova cizího původu	12

Tvarosloví

Podstatná jména	22
Procvičování probraného učiva.....	22
Skloňování obecných jmen přejatých	24
Skloňování jmen latinského a řeckého původu	25
Přídavná jména.....	28
Procvičování probraného učiva.....	28
Přídavná jména přivlastňovací pro označení rodin	30
Zájmena.....	31
Procvičování probraného učiva.....	31
Skloňování zájmena <i>týž/tentýž</i>	33
Číslovky	35
Procvičování probraného učiva.....	35
Slovesa	36
Procvičování probraného učiva.....	36
Slovesa <i>být, jíst, vědět</i>	39
Slovesný vid, slovesa dokonavá a nedokonavá	40
Využití různých slovesných tvarů	42
Pravopis koncovek jmen a sloves	45
Príslovce.....	50
Předložky	52
Spojky	55
Částice.....	59
Cítoslovce	60

Skladba

Stavba větná

Věta s podmínkou, věta bez podmínky; větný ekvivalent.....	65
Zápor	67
Základní větné členy	69
Rozvíjející větné členy	71
Přísluvečné určení	76
Přívlastek shodný a neshodný	79
Přívlastek těsný a volný	82
Přívlastek postupně rozvíjející a několikanásobný	82
Několikanásobné větné členy	86
Významový poměr mezi jednotlivými složkami v několikanásobném větném členu	86
Větné členy v přístavkovém vztahu	90
Znázornění stavby věty jednoduché	92
Souvětí podřadné	99
Souřadně spojené věty vedlejší	103
Tvoření vět	110

Stavba textová

Souvětí souřadné	120
Významový poměr mezi větami hlavními	120
Poměr slučovací	120
Poměr stupňovací	121
Poměr odporovací	121
Poměr vylučovací	122
Poměr příčinný (důvodový) a vysvětlovací	122
Poměr důsledkový	122
Psaní čárek v souvětí	125
Opakování učiva ze skladby	129

SLOH A KOMUNIKACE

Charakteristika	134
Výklad	137
Referát a recenze	141
Úvaha	144
Některé důležité písemnosti	146
Příhláška	146
Objednávka, pozvánka, žádost	147

Předmluva

Vážení uživatelé,

tato metodická příručka se vztahuje k učebnici a pracovnímu sešitu Český jazyk pro 8. ročník, které byly zpracovány na podkladě Rámcového vzdělávacího programu a důsledně se opírají o slovníček lingvistických termínů, jenž vznikl pod vedením Jazykovědného sdružení AV ČR a je uveřejněn na webových stránkách MŠMT ČR.

Při zpracovávání této učebnice jsme se opírali o obdobné principy jako v učebnici pro 6. a 7. ročník; tzn. že postupujeme od výkladu a popisu jazykových jevů a důsledně přihlížíme k jejich funkci v reálně existujících verbálních komunikátech různého funkčněstylového zaměření. Také cvičení vycházejí většinou z excerpce současných textů a z příkladů uvedených v Českém národním korpusu. Usilujeme o vyvážený přístup, kdy se zaměřujeme jak na výklad mluvnických jevů, tak na pěstování komunikačních dovedností. V centru pozornosti je současná (psaná i mluvená) spisovná čeština s důrazem na její hovorovou vrstvu.

Učivo je v učebnici uspořádáno do jednotlivých oddílů s přihlédnutím k jazykovým rovinám, zvláště je vyčleněno učivo o slohu a komunikaci (to je však rovněž částečně integrováno i do kapitol věnovaných mluvnici; na mnoha místech dáváme další podněty ke komunikační výchově, popř. ke zpracování rozsáhlejších projektů). Důraz na sloh a komunikaci klade i pracovní sešit, kde je však slohové učivo přímo integrováno do učiva mluvnického.

Cvičení jsou rozmanitá a různě náročná na vypracování, některá (Pro bystré hlavy) nejsou určena ke klasifikaci; učitelé tak mají možnost volit různé typy úkolů podle schopností žáků. Domníváme se, že tímto způsobem dáváme vyučujícím možnost, aby si sami stanovili linearitu výuky a vypracovali si vlastní učební plán.

Obě příručky jsou zpracovány obdobně jako učebnice a pracovní sešit pro 6. a 7. ročník. Pokud jde o učebnici, jsou jednotlivé oddíly vyznačeny různými barvami. Na počátku každé kapitoly je uveden seznam základních termínů a pojmů, kterým se věnuje pozornost ve výkladu. (Mluvnické výklady jsou barevně podloženy, nejsou však určeny k memorování.) Neuvádíme proto ty termíny a pojmy, které jsou žákům již známe a které se ve výkladu neobjasňují. Avšak i charakteristiky těchto termínů a pojmů je možno zopakovat na základě výchozích úkolů, které jsou zařazeny do pracovního sešitu.

Na závěr každého oddílu je v učebnici připojen soubor otázek přispívajících k autoevaluaci. Těmito otázkami někdy sledujeme i konfrontaci češtiny s jinými jazyky.

Schopnost kritického pohledu na sebe sama pěstuje však především pracovní sešit. Téměř všechna cvičení jsou v něm bodově hodnocena, za každým oddílem je připojen přehled o tom, kolik bodů mohli žáci maximálně

dosáhnout. V samém závěru pracovního sešitu je připojena tabulka, která uvádí bodové rozpětí dávající žákům možnost, aby kriticky ohodnotili své výkony, popř. se zaměřili na odstranění nedostatků.

Metodická příručka přináší téměř komplexní řešení všech cvičení, a navíc dává podněty pro zpracování dalších úkolů (zaměřují se především na všestranný jazykový rozbor). Řešení téměř všech cvičení jsou uváděna v úplnosti proto, aby bylo možno pořídit jejich kopie, podle kterých by žáci mohli samostatně kontrolovat své výsledky. Na úvod každé kapitoly uvádíme stručné obecné poznámky, které se týkají metodického postupu při výkladu jednotlivých jevů nebo podávají některá dílčí vysvětlení (např. které cíle si autoři kladou, proč přistoupili na určité terminologické změny, o kterou koncepci se při výkladu opírají apod.).

Doufáme, že se vám bude s učebními texty a metodickou příručkou dobře pracovat.

Autoři

Čeština jako jeden ze slovanských jazyků

Cvičení 1. a): *Dobry den. Dobry večer. Dobrou noc. Na shledanou. Pro-miňte. Hledám hotel Grand. Děkuji pěkně. Prosím. Co si přejete?*

Příbuznost slovanských jazyků je v učebnici ukázána na několika kon-verzačních obrazech. Žáky upozorníme na rozdíly v užívání písma – latinky a azbuky. Protože žáci azbuku neovládají, je uvedena i výslovnost.

b) Podobná si jsou a podobně znějí v češtině slova *dobrý, den, večer, noc, hotel, Grand, pěkně, co*.

Cvičení 2:

a) ukrajinština: *znajdete* – najdete, *pro informaciju* – o informaci, *Ukrajina* – Ukrajina

b) běloruština: *z jakými bedami* – s jakým neštěstím, *novuju staronku* – novou stránku, *upisali* – zapsali se

c) chorvatština: *apartmáni i hoteli* – apartmány a hotely, *predstavljamo vam* – představujeme vám, *pogledajte* – podívejte se

d) srbsština: *život u Beogradu* – život v Bělehradě, *možete* – můžete, *pitajte* – zeptejte se

e) makedonština: *edna stara žena* – jedna stará žena, *edno pismo* – je-den dopis, *vo učilište* – ve škole (v učilišti)

f) lužická srbsština: *njerozumju Wam* – nerozumím Vám, *predstavil bych* – představil bych, *na jedyn džen* – na jeden den

Cvičení 3: Při výkladu o slovanských jazycích využijeme mapu Evropy a ukážeme žákům, kde jednotlivé slovanské národy žijí – mezipředmětový přesah.

Staroslověnština je nejstarší spisovný slovanský jazyk. Vznikla na zákla-dě nářečí používaného v okolí řeckého města Soluně v 9. století. Patří mezi jihoslovanské jazyky a ze všech slovanských jazyků má nejstarší písemné památky (z 9. století): věrozvěstové Cyril a Metoděj do ní přeložili řadu křesťanských textů pro svou misi na Velkomoravskou říši, kam přišli v ro-ce 863. Po pádu Velké Moravy v 10. století vytlačila staroslověnštinu jako náboženský jazyk latina. Staroslověnština se však udržela na Balkáně, později se s pravoslavnou vírou šířila také do Rumunska a Kyjevské Rusi a odtud dále po Rusku. Staroslověnština se po staletí již nepoužívá jako dorozumívací jazyk, slouží pouze jako církevní jazyk při pravoslavných bohoslužbách.

Cvičení 4. a): Text je poměrně srozumitelný, žákům by mohly dělat potíže pouze výrazy *ponúka* (= nabízí) a *kvapľová výzdoba* (= krápníková výzdo-

ba). Dříve než budeme článek číst, seznámíme je se základními zásadami výslovnosti ve slovenštině.

1. Skupiny *de, te, ne* se vyslovují zpravidla měkce, např. *najnavštevovanejšia* [najnavštevovanejšija], *delí sa* [d'elí sa]. Jen zřídka se tyto skupiny vyslovují tvrdě, např. ve slovech *ten, jeden, žiaden, teraz, tedy, vtedy*, v koncovkách přídavných jmen, např. *krásneho, krásnej*, a ve slovech cizího původu, např. *december, telefon*.

2. Skupiny *di, ti, ni* se vyslovují zpravidla měkce, např. *Lomnický /šítít/, ticho*.

3. Písmeno *ä* se vyslovuje jako *e*, např. *smädný* [smedný].

4. Písmeno *ô* se vyslovuje jako dvojhláska *uo*, např. *skôr* [skuor].

5. Slovenština má dvojhlásky *ie, ia, iu*, např. *priestory* ([prijestory], *tvoria* [tvorija], *najvyššiu* [najvyššiju].

6. Písmena *ř* a *ĺ* se vyslovují jako dlouhé *r, l*, např. *vřšok, hĺbka*.

7. Písmenem *ĺ* se označuje měkké *l*, např. *neopakovateľných, kráľovstvo*.

b) V textu je měkké *l* (*ĺ*). Další písmena, která jsou jen ve slovenštině: *ä, ô, ř, ĺ* – viz zásady výslovnosti ve slovenštině.

Cvičení 5. a): *korčule – brusle, čučoriedky – borůvky, raňajky – snídaně, pretekár – závodník, prepáčiť – prominout, ťava – velbloud, čipka – krajka, olovrant – svačina, žrebovať – losovat, dačo – něco, ledasco;*

pýtať – 1. pýtať sa – ptát se, 2. pýtať si – žádat, říci si o něco; chrbát – záda, hřbet; konár – větev; zabudnúť – zapomenout; hoci – ačkoli, i když; křdeľ – hromada, hejno, houf; vyzerat' – vypadat; naozaj – opravdu; vraj – prý; topánky – boty;

čudovať sa – divit se; okuliare – brýle; uškříňat' sa – pošklebovat se; teraz – teď, nyní; vrecko – kapsa, sáček; cicavec – savec; smädný – žíznivý; skôr – dříve, včas, brzy, spíše; neskoro – pozdě; šošovica – čočka

b) *sprostý – hloupý; horký – hořký; zbožie – obilí; pečeň – játra; kapusta – zelí; lúč – paprsek; palica – hůl, palice; robota – práce, robota*

Slovní zásoba a tvoření slov

Nauka o slově poskytuje poučení o slovech, jejich (věcných) významech a postavení ve slovníku jazyka, o tvoření slov a rozšiřování slovní zásoby, zároveň také dokumentuje funkce slov v textech. Teoretickými, obecnými poznatky připravuje mluvčí jazyka k užívání slovní zásoby v komunikaci. Cílem této části učebnice je navázat na dosavadní učivo z nauky o slově z předchozích let, shrnout je a dílčími poznatky prohloubit a procvičit v konkrétních úkolech a textech.

Úvodní úryvek má motivovat žáky k zamyšlení nad důvody, způsoby i samotným smyslem tvoření slov, a to ve vztahu k slovnímu významu i k pojmenovacím potřebám v komunikaci. Úryvek zároveň demonstruje uplatnění jazykového humoru; právě na smyšlených slovech umožňuje objasnit logické postupy při pojmenovávání, a tím podpořit povědomí o slovotvorných procesech, modelech a o slovotvorné stavbě českých slov. Text lze i nad rámec cvičení využít k úvahám o pojmenovacích možnostech češtiny, o repertoáru jejích slovotvorných prostředků, o analogii v jazyce apod.

Cvičení 1. a): Alenka těmto slovům nerozuměla, protože uměle vytvořená slova nejsou běžně známá, svou formou nepojmenovávají ustálený význam. Srov. definici slova, jak ji uvádí Český jazyk 7, 2008, s. 58: Slovo je skupina hlásek (zřídka pouze jedna hláska) s ustáleným významem. Slova jsou samostatná – píšeme je zvlášť a většinou je můžeme ve větě přemísťovat. Cvičením ověřujeme schopnosti žáků pozorovat a srovnávat v jazyce a upevňujeme jejich jazykový cit pro slova a jejich slovotvornou podobu.

V části **b)** opakujeme základní znalosti z učiva o tvoření slov získané v 6. a 7. ročníku. V češtině tvoříme nová slova odvozováním a skládáním. Mezi podtrženými slovy jsou slova odvozená: *obtížný, vírně, mokřava* a slova složená: *Valihrach, Svačvečer, okamžik*.

Cvičení 2 je zaměřeno na slovotvorný typ – na konkrétním modelu pojmenování nositelů vlastností (tj. podstatných jmen odvozených od jmen přídavných pojmenovávajících tyto vlastnosti) vedeme žáky k uvědomění si podobností slovotvorných procesů (základových slov, slovotvorných postupů a prostředků) při pojmenovávání obdobných obsahů.

a) Trávník byl pojmenován podle toho, že je často mokrý. Název *mokřava* byl odvozen od přídavného jména *mokrý*. Běžně však od něj tvoříme a užíváme odvozené slovo *mokřina*: *mokr(ý) – mokř-in(a)*: $r > ř$.

b) *mělk(ý) – mělč-in(a)*: $k > č$; *pevn(ý) – pevn-in(a)*: $n > ň$; *suchý – suš-in(a)*: $ch > š$; *lys(ý) – lys-in(a)*; *vysok(ý) – vysoč-in(a)*: $k > č$; *modr(ý) – modř-in(a)*: $r > ř$; *otekl(ý) – otekl-in(a)*

Ve **cvičení 3** procvičujeme tvoření příbuzných slov. Vedeme žáky k uvědomování významových souvislostí mezi nimi, vyplývajících ze společného

kořene – jeho zvýrazněním upozorníme na možné formální změny kořenného morfému v příbuzných slovech. Přiřazením základového slova ke slovu utvořenému zároveň naznačujeme postupnost v (opakovaném) procesu tvoření a hierarchii příbuzných slov.

důmyslně: *důmyslný*, *důmysl*, *úmysl*, *mysl*, *myslivec*, *myslet/myslit*, *vymyslet/vymyslit*, *domyslet/domyslit*, *domyšlivý* (*y* > *y*, *s* > *š*), *domyšlivost* (*y* > *y*, *s* > *š*), *myšlenka* (*s* > *š*), *vymyšlený* (*s* > *š*)

hnízdit: *hnízdo*, *hnízdečko*, *hnízdivý*, *hnízdění*, *uhnízdit (se)*, *zahnízdit (se)*
trávník: *tráva*, *trávníkový*, *trávnový*, *trávníček*, *trávníčkový*, v dalších slovech *á* > *a*: *travnatý*, *zatravnit*, *zatravněný*, *travička*

Ve **cvičení 4** žáci poznávají a tvoří zdobnělá slova. Poznávají nejčastější přípony pro tvoření zdobnělín od podstatných jmen jednotlivých gramatických rodů.

a) *Alenka (Alena)* – přípona *-k(a)*, *kufřík (kufír)* – přípona *-ík(0)* + změna *r* > *ř*

b) *slovo – slůvko, slovíčko*, přípony *-ko*, *-íčko* (*o* > *ů*)

báseň – básnička, přípona *-íčka* (*e* > *0*)

svačina – svačinka, přípona *-ka*

jezevec – jezeveček (*c* > *č*), přípona *-ek*

jelen – jelínek (*e* > *i*), přípona *-ek*

hodiny – hodinky, přípona *-ky*

nebozez – nebožízek, přípona *-ek* (*e* > *i*)

trávník – trávníček (*k* > *č*), přípona *-ek*

přípony rod mužský: *-ek*; rod ženský: *-k(a)*, *-íčk(a)*; rod střední: *-k(o)*, *-íčk(o)*

Cvičením 5 opakujeme slovesné předpony a vedeme žáky k rozlišování významu příbuzných sloves, obměňovaného právě těmito předponami. Příklady můžeme využít i pravopisně: vydělování předpony *vy-* lze ulehčit jejím srovnáním s jinými, v příbuzných slovesech paralelními předponami.

vyložit – naložit, uložit, složit, přiložit, vložit, přeložit, proložit, doložit, položit, rozložit

povědět – vědět, napovědět, vyzvědět, do(z)vědět (se), zapovědět, vypovědět, dopovědět

poslechnout – vyslechnout, doslechnout (se), proslechnout (se), zaslechnout, přeslechnout, uposlechnout, poslouchat

začít – začínat, načít, začínat, počínat

odříkávat – vyříkávat, zaříkávat, přeříkávat, doříkávat, naříkávat, odříkat, zříkat se

napěchovat – pěchovat, upěchovat, dopěchovat, vpěchovat

rozumět – porozumět, umět, smět

vypadat – napadat, propadat, spadat, rozpadat, připadat, zapadat, přepadat, vpadat, dopadat, opadat, vypadnout

otáčet – zatáčet, natáčet, vytáčet, roztáčet, protáčet, otočit

překvapit – kvapit, dokvapit, ukvapit (se), přikvapit

Cvičení 6. a): Zásady a postup při slootovorném a morfe­matickém rozbo­ru viz Český jazyk 6, s. 29 a s. 32–33.

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

čiper-n(y)

čiper(a)

slovotv. zákl. + přípona

kufř-ík(0)

kufř(0)

slovotv. zákl. + přípona

roz-um(i)

um(i)

předpona + slovotv. zákl.

ok(a)+mžik(0)

oka mžik

2 slovotvorné základy

MORFEMATICKÝ ROZBOR

čiper-n-y

kořen + část příponová

přípona + koncovka

kufř-ík-0

kořen + část příponová

přípona + koncovka

roz-um-í

předpona + kořen + koncovka

ok-a-mžik-0

2 kořeny + 2 koncovky

V části **b)** navážeme na poznání stavby daných slov rozbo­rem jejich věc­ného významu, a to přiřazováním slov významově s nimi shodných a jim podobných.

Synonyma: čiperný – *neposedný, bystrý, rychlý*; rozumí – *chápe, vnímá*; okamžik – *chvíle, chvilka, moment*;

kufřík – významově nadřazené slovo: *zavazadlo*, významově podřazené slovo (výraz): *dámský kufřík, cestovní kufřík, kosmetický kufřík*

Cvičením 7 připomínáme významové změny slov, ke kterým dochází v ustálených spojeních (část **a**) a v mnohoznačných pojmenováních při přenašeni významu (část **b**), viz Český jazyk 7, s. 57–62.

a) sluneční záření, svět, světlo, skvrny, brýle, strana, paprsky, energie, soustava, činnost

hodiny zpěvu, dvě hodiny ráno, starožitné hodiny, hodina cesty

b) *Kápla mu do oka oční kapky. Občas z toho kápły nějaké peníze* (= vzniknout, objevit se).

Využívání rozboru slovotvorné stavby v pravopisu je věnováno **cvičení 8**. Opakujeme v něm pravidlo, že v zakončení příslovci píšeme skupinu *-mně* pouze tehdy, jde-li o příbuzné slovo k přídavnému jménu odvozenému příponou *-ný* (která následuje po kořenu zakončeném na *-m-*), tj. (*mný > mně*). *střídmě – střídmý, prozatímně – prozatímní, vědomě – vědomý, příjemně – příjemný, zřejmě – zřejmý, rozumně – rozumný, temně – temný, sebevědomě – sebevědomý, významně – významný, písemně – písemný, soukromě – soukromý, jemně – jemný*

Také dvě následující cvičení jsou zaměřena na procvičování pravopisných jevů souvisejících se slovotvornou stavbou slov.

Cvičení 9. a): Psaní předpon s- a z- viz Český jazyk 6, s. 42.

Tento přírodní námět byl již několikrát umělecky zpodoben. Dešťová voda ze střechy rychle стекла okapem do kanalizace. Vždycky si stěžuje na ztížené podmínky. Aby zjednali nápravu, zjistili si, kdo je zodpovědný za škodu. Strávil dvě hodiny spravováním počítače. Všichni jsme slevu nadšeně uvítali. Po přednášce zhlédli posluchači dokumentární film.

b) Pravidla českého pravopisu, Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Základní mluvnické českého jazyka.

Cvičení 10: Na konci přídavných jmen píšeme -nn(y)/-nn(i) pouze tehdy, jsou-li odvozena příponou -n(y)/-n(i) od kořene zakončeného na -n-. Vedeme žáky ke zdůvodňování správného pravopisu na základě srovnání přídavných jmen s jejich slovy základovými.

sluneční soustava, drahocenné šperky, odpolední program, zcela spontánní reakce, celostátní deník, tenkostěnná sklenice, jednodenní setkání, senná rýma, zůstat imunní vůči infekci, zásoba krmiva na seníku, šestiramenný svícen, krocení křik, dceřiná pobočka závodu, souhrnné opakování učiva, plané rostliny

Obohacování slovní zásoby: **víceslovná pojmenování, slova cizího původu**

Slovní zásoba každého jazyka se neustále mění, rozšiřuje a obohacuje. Vedle vlastního tvoření slov vznikají nová pojmenování především využíváním již existujících slov a přejímáním z cizích jazyků. V této části učebnice připomínáme a ilustrujeme dva pro současnost nejčastější typy takových pojmenování: víceslovná pojmenování a slova cizího původu. Dbáme nejen na pochopení jejich věcného významu, ale také na rozlišování jejich stylové platnosti.

Hned v úvodním **cvičení 1** využijeme odborný text k rozpoznání víceslovných pojmenování a termínů. Správnost ověřujeme srovnáním celkového významu ustálených pojmenování s významem jednotlivých slov užitých samostatně nebo ve volných pojmenováních (srov. např. *tlaková níže* – *tlakový hrnec*, *tlaková vlna*), terminologickou platnost dokazuje jednoznačnost (definování) významu těchto pojmenování (k tomu lze event. využít mimořádných znalostí žáků).

Meteorologie: *tlaková níže*, *synoptická mapa*, *Coriolisova síla*; fyzika: *vodní pára*; zeměpis: *severní polokoule*

Cvičením 2 vedeme žáky nejen k rozlišování slov domácího a cizího původu, ale také k povědomí o modelovosti tvoření z domácích i z přejatých základů či prvků (viz např. *horizontální* < *horizontála*, *severní* < *sever*, *kondenzovat* – *spojovat*). Zároveň ilustrujeme a objasňujeme proces počestřování cizích slov.

Slova cizího původu v textu: *meteorologie*, *meteorolog*, *cyklona*, *synoptický*, *izobara*, *centrum*, *horizontální*, *kilometr*, *logicky*, *Coriolisova*, *kondenzovat*;

odvozená slova: *synoptický, horizontální, logický, Coriolisova, kondenzovat*;

složená slova: *meteorologie, meteorolog, izobara* (žáci nedokážou určit; vysvětlíme jim, že slovo je složeno z řeckého *isos* – stejný a *barys* – těžký), *kilometr*

Pro bystré hlavy

a) Anticyklona je tlaková výše; *anti-* = (řec.) proti, *cyklona* = tlaková níže.

b) *antibiotika, antidepresiva, antirevmatika, antifašismus, antikomunismus, antisemitismus, antipatie, antibakteriální, antimonopolní*

c) *protiproud, protisměr, protistrana, protihráč, protiútok, protinožec, protistátní, protivládní, protidrogový, protiprávní, protipovodňový, protihlukový, protipožární, protiraketový, protiválečný, protiřečit*

Cvičení 3 znovu posiluje povědomí o obecném významu slovotvorných přípon (*-ie*), a to srovnáním významu slov tvořených stejným slovotvorným způsobem (pojmenování oborů, nauk). Další názvy: *psycholog – psychologie, geolog – geologie, biolog – biologie, filolog – filologie, geograf – geografie, teolog – teologie, filozof – filozofie* atd.

Cvičením 4 ilustrujeme zkratkové tvoření, a to u slova *kilometr – km* (50 km/h): složené (cizí) slovo (*kilo + metr*) a jeho zkratka (z prvních písmen členů složeniny, je to vlastně obdoba iniciálových zkratk tvořených z víceslovných pojmenování (*AMU – Akademie múzických umění*)). Podobné zkratky se užívají běžně zejména v odborném vyjadřování (v matematice, fyzice), viz pojmenování dalších měrových, délkových, objemových a jiných jednotek, jako *cm, mm, kg, dl* apod.

Pro bystré hlavy

a) *Biopředpověď* je složené slovo: *bio-* + *předpověď*; jeho první člen pochází ze složeného slova *biometeorologie*. Je to tedy biometeorologická předpověď, tj. předpověď počasí z hlediska účinků počasí na lidský organismus. Toto slovo se používá zejména v meteorologii.

b) Hybridní tvoření znamená tvoření slov z částí různého jazykového původu, tzn. u složenin z jednoho členu cizího původu (*bio-*) a z druhého členu domácího (*-předpověď*). Motivace označení *hybridní* pochází z genetiky (*hybrid* = kříženec). Další příklady: *autoopravna, elektrospotřebič, mikrovlnný, etnohudba, megaměsto*.

Cílem **cvičení 5** je nejen slova cizího původu rozpoznat, ale také u nich určovat slovnědruhé zařazení, obdobně jako u slov českého původu (podle potřeby využíváme srovnání s českými slovy). V textu jsou užitá následující cizí podstatná jména: *internet, linka, video, minuta, instalace, limit, data, aktivace, notebook, modem, inzerce*; přídavná jména: *stabilní, mailový, technický, akční*; slovesa: *surfovat, telefonovat*.

V návaznosti na slovnědruhé zařazení cizích slov v předchozím cvičení opakujeme ve **cvičení 6** gramatické kategorie a skloňování cizích podstatných jmen. Opět využíváme analogii s obdobnými podstatnými jmény českého původu. Pro rozlišování shodných tvarů téhož jména v 1. a 4. pádu

využijeme ke zdůvodňování pádu také větňčlenskou platnost slova (1. p. = podmět × 4. p. = předmět).

videa – 4. pád, mn. č., vzor *město*; *instalace* – 1. pád, j. č., vzor *růže*; *notebook* – 4. pád, j. č., vzor *hrad*

Cvičení 7 ilustruje formální různorodost víceslovných pojmenování (spojování slov stejného nebo různého jazykového původu) a posiluje povědomí o jednotě věcného významu celku. Víceslovná pojmenování v textu obsahují následující kombinace:

všechny členy domáci – *volné hovory, bezdrátové připojení*;

všechny členy cizí – *O₂ Internet ADSL, Wi-Fi modem*;

člen(y) domáci a cizí – *pevná linka, mailové zprávy, balíček O₂ Duo, volné minuty, služba O₂ Internet ADSL, technická podpora, objemové limity, přenos dat, akční nabídka*

Cvičení 8 je zaměřeno na věcný význam cizích slov a jeho objasňování českými synonymy. Tím vede k procvičování a obohacování slovní zásoby žáků.

a) stabilní – *stálý*, surfovat – *hledat, brouzdat*, instalace – *zavedení*, limit – *hranice*, aktivovat – *uvést v činnost, obnovit*, slogan – *heslo*, tarif – *sazba*, komplikace – *složitost*, unikátní – *jedinečný*, centrum – *středisko*, globální – *celkový*, konfrontovat – *srovnávat*, rival – *soupeř*, vizitka – *navštívenka*

b) lékařství – *medicínu*, službu – *servis*, při přenosu – *při transferu*, bezdrátový – *hand-free*, v hotovosti – *cash*, vedoucí představitel – *leader/lidr*, uskutečnit – *realizovat*, prověrku – *test*, zásobu – *rezervu*, vnitřek – *interiér*, nařízení – *direktiva*, podrobnosti – *details*, za chvíli – *za moment*

Ve **cvičení 9** připomínáme výslovnost cizích slov, často odlišnou od výslovnosti (obdobných) slov domácích. Pozornost věnujeme především výslovnosti psaných skupin *di, ti, ni* a délce samohlásek, která nebývá u cizích slov (na rozdíl od slov českých) v písmu vždy důsledně vyznačována. Žáky upozorníme, že tyto zvláštnosti formálně odlišují cizí slova od domácích. Ve cvičení jsou uvedena některá novější a frekventovaná cizí slova, která znají žáci z běžné komunikace. U obtížnějších slov použijeme Nový akademický slovník cizích slov, Pravidla českého pravopisu a Výslovnost spisovné češtiny II.

statistika [statistika], *design* [dizajn], *pizza* [pica], *last minute* [lást minit], *auditorium* [auditórijum], *Eurojackpot* [eurožekpot], *tie-break* [taj brejk], *know-how* [nouhau], *play off* [plejořf]

Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole

1. Nová slova tvoříme odvozováním, skládáním a zkracováním.
2. *pouliční* – odvozené předponou *po-* od slova *uliční*, *dalekohled* – složené ze dvou slov: *daleko* + *hled(ět)*
3. *ZŠ* (= základní škola), *SŠ* (= střední škola), *VŠ* (= vysoká škola) a (hovorová a slangová) zkratková slova *třídnice* (= třídní kniha), *písemka* (= písemná práce), *tělák* (= tělesná výchova), *děják* (= dějepis), *bižule*

(= biologie), *anglina* (= angličtina), *průmka* (= průmyslová škola), *učňovka/učňák* (= učňovské středisko), *matura/maturita* (= maturitní zkouška) apod.

4. Do skupiny slov nepatří složené slovo *teploměr*, všechna ostatní jsou slova odvozená.
5. rozbor morfematický
6. Při slovotvorném rozboru zjišťujeme, jak bylo slovo utvořeno. Hledáme základové slovo, příbuzné slovo se skládá ze slovotvorného základu a přípony.
7. *Základní škola* je ustálené spojení, nemůžeme ji nazvat jinak, je to určitý typ školy; *dobrá škola* neoznačuje jeden typ školy, dobrá může být škola základní, střední i vysoká.
8. vlastní jméno, podstatné jméno, přídavné jméno, jednotné číslo, množné číslo, způsob podmiňovací, věta hlavní, věta vedlejší, přívlastek shodný...
9. Formální znaky cizosti (rozdíly od českých slov): pravopis u slov *kariéra*, *kritik*, výslovnost u slov *komedie*, *bowling* a skloňování u slov *datum* – *data*, *drama* – *dramatu*.
10. Slovník cizích slov, Slovník spisovné češtiny, Pravidla českého pravopisu

Pracovní sešit s. 3–11

Slovní zásoba a tvoření slov

Cvičení mají vesměs praktický charakter, slouží k ověřování probíraných jazykových jevů a k praktickému užívání probíraných jazykových prostředků. Zařazena jsou příležitostně také cvičení zaměřená na teoretické vědomosti a poznatky, vedou žáky k přesnému a jednoznačnému formulování (**cvičení 1**) a k pečlivému a správnému čtení a porozumění odbornému textu (**cvičení 4**).

Cvičení 1: Slova tvoříme hlavně odvozováním (*čeština*, *zahodit*, *náhradní*), skládáním (*železobeton*, *vyšokohorský*, *obdivuhodný*), zkracováním (*OSN*, *Četka*, *GPS*).

Cvičení 2 slouží k ilustraci obměny věcného významu sloves pomocí různých slovotvorných předpon. K objasnění obecného významu těchto slovesných předpon lze doplňovat jednak další slovesa odvozená stejnou předponou, jednak srovnávat daná slovesa s příbuznými slovesy (se stejným kořenem) – základovými nebo odvozenými jinými předponami (viz učebnici *Český jazyk* 8, cv. 5, s. 13.). Cvičení zároveň slouží k opakování gramatickému (určování mluvnických kategorií příslušných slovesných tvarů) a pravopisnému (psaní koncovek *-i/-y* v přičestí přísudkových sloves).
vykroužil(a), *přejmenovány*, *nachodili*, *slétaly*, *pověšili* (*zavěšili*), *rozeznali*, *vybledla*

Cvičení 3: ztrouchnivělý trám, smontovat/zmontovat model, ztotožnit se s názorem, zhlédnout zajímavé představení, ztěžovat situaci, smotat provázek do klubka, zbrousit celý kraj, papírová kulička shořela, výrobek byl zlevněn, jde to ztěžka, sprovodit ze světa, ztrápený obličej, sčesané vlasy, shnilé ovoce, zkomolenina slova, zkoprnět úžasem, sdílný soused, zkosený úhel, svolat zasedání, mechanická sbíječka, svlažit/zvlažit si ústa, dali jsme si sbohem, ztemnělý kraj, splácet dluh, spotřeba elektrické energie, upozorovat blížící se vlak, neztrácet čas, nenápadná skryš, televizní zpravodajství, krajina sužovaná suchem, zpáteční jízdenka, dívat se na někoho svrchu, správa nemovitostí, vrabci slétli na zem

Cvičení 4: Při slovotvorném rozboru porovnáváme utvořené (odvozené nebo složené) slovo s jeho slovem základovým a rozlišujeme v něm dvě části: slovotvorný základ a slovotvornou příponu nebo předponu, příp. koncovku; koncovku základového slova, která se nestává součástí odvozeného slova, dáváme do závorky (viz Český jazyk 6, s. 29). Při morfematickém rozboru dělíme slova na všechny nejmenší významové části slova, tj. morfémy (viz tamtéž, s. 33).

a) správná odpověď: utvořené a základové slovo; škrtnáme: utvořené slovo a morfémy; utvořené slovo a kořen

b) správná odpověď: kořen a koncovku; předpony; přípony; škrtnáme: dva kořeny

c) správná odpověď: nejméně dva kořeny; škrtnáme: nejméně dvě přípony; nejméně dvě předpony

d) správná odpověď: morfémy; škrtnáme: kořen a přípony; slovotvorný základ a slovotvornou příponu nebo předponu

Cvičení 5: Zásady a postup při slovotvorném a morfematickém rozboru viz Český jazyk 6, s. 29 a s. 32–33. Cvičení můžeme rozšířit přiřazováním příbuzných slov a pozorováním změn v kořeni (srov. např. *nenápadný* – *pádňý*, *spisovatelka* – *psát* – *psaní*, *kolečko* – *kulatý*, *pojmenovat* – *jméno*, *nákladní* – *nakládat* – *klást*, *vyrážka* – *(vy)razit* – *rázný* apod.).

nenápadný

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

ne-nápadn(ý)

nápadn(ý)

předpona + slovotv. základ

MORFEMATICKÝ ROZBOR

ne-ná-pad-n-ý

2 předpony + kořen + část příponová

přípona + koncovka

spisovatelka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

spisovatel-k(a)

spisovatel(0)

slovotv. základ + přípona

MORFEMATICKÝ ROZBOR

s-pis-ova-tel-k-a

předpona + kořen + část příponová

3 přípony + koncovka

kolečko

SLOVOTVORNÝ ROZBOR

kol-ečk(o)

kol(o)

slovotv. základ + přípona

MORFEMATICKÝ ROZBOR

kol-ečk-o

kořen + část příponová

přípona + koncovka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR
po-jmena(t)
jmena(t)
 předpona + slovotv. základ

pojmenovat

MORFEMATICKÝ ROZBOR
po-jmen-ova-t
 předpona + kořen + část příponová
 přípona + koncovka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR
náklad-n(i)
náklad(0)
 slovotv. základ + přípona

nákladní

MORFEMATICKÝ ROZBOR
ná-klad-n-í
 předpona + kořen + část příponová
 přípona + koncovka

SLOVOTVORNÝ ROZBOR
vyráž-k(a)
vyráž(et)
 slovotv. základ + přípona

vyrážka

MORFEMATICKÝ ROZBOR
vy-ráž-k-a
 předpona + kořen + část příponová
 přípona + koncovka

Úkoly ve **cvičení 6** jsou zaměřeny na významové i gramatické (tvaroslovné) vztahy a vlastnosti slova; žáci si je tak uvědomují v souvislostech systému lexikálního, slovotvorného a gramatického.

a) výškový, výškově, výše, výšina, vyvýšit, vyvýšenina, výškař, výškařka, vysoký, vysoko, vysočina, vysokánský, vysoce, výškoměr, vysokohorský, vysokozdvíhový, vysokoškolský, vysokoškolák, vysokoškolačka

b) vyšší: 2. stupeň přídavného jména

c) 1. stupeň: vysoký, 3. stupeň: nejvyšší

Ve **cvičení 7** srovnáváme přídavná jména obdobně zakončená a pomocí rozboru jejich slovotvorné stavby vedeme žáky k rozlišování slovotvorné přípony a koncovky. Odůvodňujeme zároveň pravopis těchto přídavných jmen. Cvičení můžeme rozšířit o výčet dalších obdobně tvořených přídavných jmen obou typů.

přípona -í: *husí, vrání, kachní*; přípona -ní: *přírodní, denní, okenní*

Cvičení 8 ilustruje slovotvorné a věcněvýznamové (sémantické) vztahy slova.

a) odvozená přídavná jména: *mořský, přímořský, podmořský, zámořský, námořní, námořnický*; odvozené podstatné jméno: *zámoří, přímoří, úmoří, námořník*; složené podstatné jméno: *mořeplavec, mořeplavba, mořevládce, Středomoří*

b) *mnoho, hodně, spousta*

Ve **cvičení 9** dokumentujeme iniciálové zkratky, se kterými se žáci běžně setkávají, zejména v psaných médiích, např.: *ČSSD* – Česká strana sociálně demokratická, *ODS* – Občanská demokratická strana, *KDU-ČSL* – Křesťansko-demokratická unie – Česká strana lidová, *SZ* – Strana zelených, *KSČM* – Komunistická strana Čech a Moravy, *VV* – Věci veřejné apod.

Ve **cvičení 10** opakujeme pravopis a složená slova.

Rudolf Habsburský

Po smutné zkušenosti s Alfonsem Kastilským netoužili kurfiřti vybrat do čela Svaté říše římské silného panovníka. Místo na Přemysla Otakara II., jednoho z nejvýznamnějších evropských monarchů, se jejich pozornost upřela k vládychtivému pětapadesátiletému hraběti Rudolfovi Habsburskému. Tichý předpoklad, že Rudolf bude víceméně podléhat jejich vlivu a plnit vůli říšských knížat, se nesplnil. O tom se přesvědčil i ctižádostivý český král. Válečný konflikt mezi hrdým Otakarem a cílevědomým Habsburkem rozhodla bitva na Moravském poli.

Úkol v části **b)** můžeme rozšířit o rozlišení slovnědruhově platnosti a způsobu tvoření složenin (přídavná jména: vládychtivý, pětapadesátiletý, ctižádostivý, cílevědomý, příslovce: víceméně; vlastní složenina: pětapadesátiletý, zbývající složeniny jsou nevlastní = spřežky).

Obohacování slovní zásoby

Cvičení 1:

O družicích

Meteorologické družice jsou umělá tělesa, která krouží kolem Země na různých oběžných drahách, podle nichž rozlišujeme družice polární a geostacionární.

Polární družice je vlastně zkrácený název, měly by se jmenovat kvazipolární, neboť jejich dráha přesně nad póly neprochází. Ve skutečnosti je jen přibližně kolmá na rovník a družice při každém obletu přelétávají nikoliv nad pólem, ale jen nad polárními oblastmi. Kolem Země jich krouží několik desítek, v České republice je nejznámější americká NOAA, jejíž název je zkratkou amerického Národního úřadu pro oceány a atmosféru. Polární družice létají přibližně 600 až 1500 km nad Zemí, jejich oběžná doba je řádově 100 minut.

Geostacionární družice létají v podstatně vyšší výšce – přibližně 36 000 km nad Zemí. To není náhodné číslo: dráha je zvolena tak, aby oběžná doba družice byla shodná s oběžnou dobou rotující Země. Družice tedy jakoby visí nad jedním místem – odtud název geostacionární. Nad Zemí je momentálně takto „zavěšeno“ mnoho desítek družic, u nás nejznámější jsou družice Meteosat.

Cvičení 2 je zaměřeno na rozlišování volných a ustálených spojení slov. Nejdelší víceslovné pojmenování v úryvku je Národní úřad pro oceány a atmosféru – obsahuje 6 slov (4 plnovýznamová), je to vlastní název instituce.

Ve **cvičení 3** rozlišujeme cizí slova od slov domácích. meteorologický, polární, geostacionární, kvazipolární, pól, republika, americký, NOAA, oceán, atmosféra, km, minuta, rotující, momentálně, Meteosat

Cvičení 4: Slovo zavěšeno je užito v nepřímém, obrazném významu. Pří-
mý význam viz např. ve spojení zavěsit obraz na stěnu (obraz skutečně visí, je na něčem upevněn, zavěšen).

Ve **cvičení 5** vysvětlujeme význam slov cizího původu přiřazováním českých synonym. Tyto dvojice slov můžeme dále srovnat a upozornit na případné významové a formální rozdíly mezi nimi (viz např. jejich délka: některá česká pojmenování jsou na rozdíl od cizích víceslovná).

expert – odborník, investice – náklady (výdaje, výlohy), lingvista – jazykovědec, summit – vrcholná schůzka, rezignovat – vzdát se, dotace – příspěvek, celebrity – slavné osobnosti, jury – porota, autobiografie – vlastní životopis

Cvičením 6 opakujeme slovnědruhové, slovtvorné a významové vztahy mezi slovy.

oběžný – základové sloveso: *běžet*, příbuzná slova: *běžec, běžecký, běžkyně, běžky, běh, vyběhnout, uběhnout, zaběhnout, přiběhnout, zběhnout, sběhnout, zběh, sběh*

rotující – základové sloveso: *rotovat*, české synonymum: *točit se*

létající – základové sloveso: *létat*, předponová příbuzná slovesa: *odlétat, přilétat, vylétat, zalétat, nalétat, ulétat, vzlétat, prolétat*

Cvičení 7. a): Země: vlastní jméno se píše s velkým počátečním písmenem, je to jméno planety sluneční soustavy, zeměkoule. Obecné jméno *země* nese několik významů: 1. pevnina, souš; 2. území tvořící politický, správní celek, stát, kraj; 3. zemský povrch, půda, po které chodíme, podlaha (*upustit na zem*); 4. půda, hlína

b) *zeměpis, zemětřesení, zeměměřič, zeměkoule, zemědělství, zemědělec, zeměžluč*

Cvičení 8: NOAA = The National Oceanic and Atmospheric Administration

Cvičení 9: *umělá tělesa, oběžná dráha, polární oblast, Česká republika*

Cvičení 10: *Česká (Slovenská, Francouzská, ..., první) republika, Malý vůz (Malá Asie, Malá Fatra, Malá Strana), nadmořská výška, atmosférický (krevní) tlak, mořská (sladkovodní) ryba, subtropické (arktické) podnebí, oční koule (víčko, kapky), podstatné jméno, zámořská (nákladní, osobní, vesmírná) loď, zeměpisná šířka (výška, poloha)*

Cvičení 11: *oční lékař, učitel jazyků, vzít v úvahu, okresní silnice*

Cvičení 12:

Když se řekne lázně

Blahodárné léčivé účinky lázní znala již staroindická civilizace před 4000 lety. Tehdy vznikaly v povodí velkých řek bazény, které sloužily nejen k očištění, ale především k relaxaci. Lázně si mohli dopřát i dělníci na egyptských pyramidách, jak doložily historické prameny, a lázeňská péče se nevyhnula ani Číně nebo Japonsku, kde je rozvoj lázeňství spojován s příchodem buddhismu.

Postupem času se vana nebo sprchový kout staly samozřejmou součástí lidského obydlí, a tak se slovo lázně vžilo hlavně pro označení míst, kde se provádějí léčebné kúry. Lázeňská města nejčastěji kombinují více druhů terapie. K nejznámějším patří lázně termální, sluneční a minerální; stále více jsou v oblibě také lázně využívající příznivého klimatu.

Už pouhá návštěva lázní může mít na zdraví člověka pozitivní účinek a nemusí jít o pobyt na doporučení ošetřujícího lékaře.

Cvičení 13. a): přípona -sk(y): *egyptský, lázeňský, lidský*
přípona -n(i): *termální, sluneční, minerální, pozitivní*
přípona -ějš(i): *nejznámější*
přípona -ov(y): *sprchový*
přípona -n(y): *léčebný*

b) *blahodárný* – dát (dávat) blaho, *staroindický* – stará Indie, *samozřejmý* – zřejmý sám (o sobě)

c) *historické prameny, lázeňská péče, sprchový kout, léčebné kúry, lázeňská města, termální lázně, sluneční lázně, minerální lázně, ošetřující lékař*

d) *léčivý: pramen, rostlina, bylina*
velký: třesk, přestávka, voda, násobilka, Velký pátek, Velká Británie, Velká Morava, Velký vůz

lékař: oční, zubní, dětský, obvodní, závodní

slovo: hrubé, čestné, domácí, přejaté, nářeční, zastaralé, složené

klima: přímořské, vnitrozemské, horské

Cvičení 14. a): Při výkladu významu cizích slov lze využít Nový akademický slovník cizích slov nebo Slovník spisovné češtiny.

staroindický – týkající se staré Indie, civilizace – vyšší stupeň rozvoje společnosti, vyznačující se technickým pokrokem, bazén – umělá vodní nádrž, relaxace – celkové tělesné i duševní uvolnění, egyptský – týkající se Egypta, pyramida – ve starém Egyptě obrovská jehlanovitá stavba, sloužící jako hrobka faraonů, historický – vztahující se k dějinám, buddhismus – učení staroindického myslitele Buddhy, kúra – soustavné léčení, kombinovat – spojovat několik prvků v celek, terapie – léčba, termální – teplý, minerální – týkající se nerostů, klima – podnebí, pozitivní – kladný

b) *Indie (Ind, indický), civilizační (civilizovat, civilní), bazénový (bazének), relaxovat (relaxační), Egypt (Egyptan, staroegyptský), pyramidový (pyramida, pyramidální), historie (historik, historika), buddhista (buddhistický, Buddha), kúrový, kombinace (kombinovaný, překombinovat), fyzioterapie (terapeut/ka, terapeutický, terapeuticky, terapeutika), termálně (termoska, termostat, termovize), minerál (minerálně, minerálka, mineralog, mineralogie), klimatický (klimatolog, klimaticky, klimatizace, klimatizační), pozitivum (pozitivist, pozitiv)*

Nad rámec cvičení a pro ověření správného porozumění vytvořeným příbuzným cizím slovům je lze užívat v samostatných větách.

Cílem cvičení 15. a) je vést žáky k uvědomění významových souvislostí víceznačného (polysémního) slova *lázně*.

městské lázně – zařízení, budova ke koupání; *osvěžující lázeň* – koupání, koupel; *pobyt v lázních* – zdravotní zařízení sloužící k léčbě pomocí přírodních léčivých zdrojů

Části **b)** a **c)** lze dále využít k samostatnému (psanému nebo mluvenému) projevu žáků o českém lázeňství a lázních.

b) *Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Janské Lázně, Lázně Bělohrad*

c) *Karlovy Vary, Poděbrady, Jáchymov, Luhačovice, Třeboň*

Cvičení 16: *pyramidová stavba* = stavba (ve tvaru) pyramidy; *pyramidální koruna stromu* = podobající se tvarem pyramidě
(srov. též přenesené: *pyramidální nesmysl* = veliký, ohromný, kolosální, obrovský)

Cvičení 17. a): *radioterapie* – léčení zářením, zejména radioaktivním nebo rentgenovým; *hydroterapie* – vodoléčba; *kanisterapie* – léčba za pomoci psů

b) *vodoléčba, elektroléčba, radioléčba, kardioléčba*

Cvičení 19: *vznětlivý – impulzivní, nejpříznivější – optimální, škarohlíd – pesimista, dočasný – provizorní, sobec – egoista, schodek – deficit, nakládat – disponovat, ověřit – verifikovat*

Cvičení 20. a): *cyklostezka, mikrospánek, novogotický, outsider, rychloservis, technostyl, dvougarsoniéra, biopotraviny, jihoafrický*

b) oba členy cizí: *elektroinstalace, high-technology, outsider, technostyl*
oba členy domácí: *vodohospodářství, zvěrolékař, blahověřit, sladkovodní*
člen cizí + člen domácí: *cyklostezka, mikrospánek, biopotraviny, termopříkrývka*

člen domácí + člen cizí: *novogotický, rychloservis, dvougarsoniéra, jihoafrický*

Cvičení 21: *optimální – nejlepší; bariéra – překážka; efekt – účinek; garantovaný – zaručený, (za)jištěný; negativní – záporný; transfer – převoz, přeprava; zóna – oblast, pásmo; periferní – okrajová; cirkulace – oběh, koloběh; interview – rozhovor*

Cvičení 22: *euro-: europoslanec, eurozóna, euroměna, euroústava, eurookna, eurotrh, eurokultura*

Cvičení 23: *staro-: starověk, staromílec, staročeský, staronový, starozákonní, staromódní, starožitný, starodávný, starobylý*

středo-: středozem, středobod, středověk, středočeský, středoamerický, středohoří, středomořský, středoškolský, středoškolák

mnoho-: mnoholetý, mnohočetný, mnohostranný, mnohoznačný, mnohobuněčný, mnohokrát

-úhelník: trojúhelník, čtyřúhelník, pětiúhelník, mnohoúhelník

-čistírna: rychločistírna, velkočistírna, ekočistírna

-logie: filologie, mineralogie, biologie, fyziologie, hydrologie, kynologie, mykologie

-modrý: červenomodrý, žlutomodrý, tmavomodrý, světlomodrý, bleděmodrý

vele-: veletok, velehory, veledílo, veletrh, velezrada

-prázdný: vzduchoprázdný, liduprázdný

V tomto oddíle se věnujeme kromě opakování učiva probíraného v 7. ročníku i v ročnících nižších skloňování vybraných typů přejatých obecných podstatných jmen, skloňování zájmena *týž/tentýž*, u sloves vidu a využití slovesných tvarů v různých komunikačních situacích.

Cvičení 1. a) je zaměřeno na určování slovních druhů. Žákům by mohl činit potíže výraz *jen* (v textu je částicí), protože patří k těm slovům, která mohou být jak příslovcem, tak částicí. Kritérium pro stanovení, kdy takové výrazy plní funkci příslovce a kdy částice, není rozhodně jednoznačné, takže je nutno za správné přijmout obě řešení. Výraz *snad* se dnes již řadí pouze k částicím. Pokud by ho však žáci považovali za příslovce, nelze to hodnotit za závažnou chybu. Lze předpokládat, že výraz *jednoho* (ve spojení *jednoho dne*) budou žáci určovat jako číslovku. Učitel by je měl dovést vhodnou otázkou / vhodnými otázkami k tomu, že v daném kontextu nemá význam číslovky základní (jak je tomu např. ve spojeních *jeden závodník běh nedokončil*, *dnes chybí pouze jeden žák*), ale platnost neurčitěho zájmena. Značku *kg* by žáci neměli vůbec určovat jako slovní druh, protože zkratky a značky slovy nejsou (vyjma zkratkových slov, např. *Čedok* = Česká dopravní kancelář). Je však pravděpodobné, že tuto značku mnozí žáci „přečtou“ jako slovo, tzn. kilogramů, a určí jako podstatné jméno. To rozhodně nelze hodnotit jako závažnou chybu.

V textu není zastoupeno citoslovce.

b) Přídavné jméno *slabý* je zde užito ve významu ‚necelý‘.

c) Prevence znamená ‚předcházení, ochrana‘; v medicíně ‚soubor sociálních a zdravotních opatření s cílem předcházet poškození zdraví, vznik nemoci a trvalých následků z nich‘.

Podstatná jména

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Do této kapitoly jsme zařadili především formálněmorfologické jevy, které se měli žáci naučit v předchozím ročníku.

Cvičení 2. a): *zločin* – 1. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *trest* – 1. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *nečistota* – 4. p., j. č., r. ž., vzor *žena*; *koutě* – 6. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *výrazem* – 7. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *očima* – 7. p., mn. č., r. ž., zvláštní skloňování; *ocasem* – 7. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *kočku* – 4. p., j. č., r. ž., vzor *žena*; *zvíře* – 1. p., j. č., r. stř., vzor *kuře*; *džunglí* – 2. p., mn. č., r. ž., vzor *růže*; *bestie* – 1. p., r. ž., j. č., vzor *růže*; *strachu* – 2. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *nenávisti* – 2. p., j. č., r. ž., vzor *kost*; *očima* – 7. p., mn. č., r. ž., zvláštní skloňování; *nepřítelé* – 4. p., j. č., r. m. živ., vzor *muž*; *had* – 1. p., j. č., r. m. živ., vzor *pán*; *zorničky* – 1. p., mn. č., r. ž., vzor *žena*; *odporem* – 7. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *hrůzou* –

7. p., j. č., r. ž., vzor *žena*; *záštím* – 7. p., j. č., r. stř., vzor *stavení* (slovo *zášti* hodnotí SSČ jako zastaralé, běžnější je *zášť*, r. ž.); *zločinností* – 7. p., j. č., r. ž., vzor *kost*; *macku* – 5. p., j. č., r. m. živ., vzor *pán*; *lidmi* – 7. p., mn. č., r. m. živ., vzor *kost*; *vina* – 1. p., j. č., r. ž., vzor *žena*; *Zákon* – 1. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *Řád* – 1. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *kočka* – 1. p., j. č., r. ž., vzor *žena*; *místě* – 6. p., j. č., r. stř., vzor *město*; *činu* – 2. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *hanebnice* – 5. p., j. č., r. ž., vzor *růže*; *ušima* – 7. p., mn. č., r. ž., zvláštní skloňování; *hřišnice* – 1. p., j. č., r. ž., vzor *růže*; *přívalem* – 7. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *trestu* – 2. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*; *had* – 1. p., j. č., r. m. živ., vzor *pán*; *břichem* – 7. p., j. č., r. stř., vzor *město*; *zemi* – 6. p., j. č., r. ž., vzor *růže/píseň*; *kreatura* – 1. p., j. č., r. ž., vzor *žena*; *místa* – 2. p., j. č., r. stř., vzor *město*; *činu* – 2. p., j. č., r. m. neživ., vzor *hrad*

Cvičení obsahuje i jména, jejichž rod se liší v jednotném a množném čísle (*oko* – *oči*, *ucho* – *uši*). Učitel může vyzvat žáky, aby jmenovali další taková slova (*dítě* – *děti*, *hrabě* – *hrabata*...). Substantivum *země* může mít v nominativu i tvar *zem*, a proto je třeba připustit jak vzor *růže*, tak *píseň*.

b) podstatná jména konkrétní: *nečistota* (v tomto kontextu jde spíš o konkrétní, pokud však některý žák toto slovo označí jako abstraktum, nelze to hodnotit jako chybu), *kout*, *oči*, *ocas*, *kočka*, *zvíře*, *džungle*, *bestie*, *oči*, *nepřítel*, *had*, *zorničky*

podstatná jména abstraktní: *zločin*, *trest*, *výraz*, *strach*, *nenávisť*, *odpor*, *hrůza*, *zášť*, *zločinnost*

Cvičení 3. a): *Z prken sbitá vrata byla zamčena (i zamčená) velikým visacím zámkem. Všechno obyvatelstvo obce srdečně vítá vítězku. Vynášel uhlí do čtvrtého patra. Výstava se konala v Pardubicích. Pod sedadlem řidiče byly stopy po lidské krvi. Na houslích praskla struna. Obilím na výrobu krmiva pro hovězí dobytek se neúnosně plýtvá. V rohu stála bílá kachlová kamna. Hranice mezi oběma zeměmi jsou odedávna vyznačeny patníky. Odpoledne se obvykle podávala káva se šlehačkou. Zbývá pokropit uvařené špagety omáčkou a posypat strouhaným sýrem.*

pomnožná podstatná jména: *vrat* – r. stř., vzor *město*; *Pardubicích* – r. ž., vzor *růže*; *houslích* – r. ž., vzor *růže*; *kamna* – r. stř., vzor *město*

Slovo *hranice* (r. ž., vzor *růže*) je ve významu ‚čára oddělující od sebe území, země apod.‘ podle SSČ často pomnožné. Pokud žáci toto jméno mezi pomnožná nezařadí, nelze to hodnotit jako chybu. Zároveň mohou jmenovat spojení, ve kterých se slovo *hranice* užívá v jednotném čísle (např. *hranice dříví*, *potok tvoří hranici pozemku*, *překročit hranici dospělosti*). Slovo *špagety* se užívá v množném čísle, ale za typické jméno pomnožné ho označit nelze.

hromadná podstatná jména: *obyvatelstvo* – r. stř., vzor *město*; *uhlí* – r. stř., vzor *stavení*; *dobytěk* – r. m. neživ., vzor *hrad*

látková podstatná jména: *krví* – r. ž., vzor *píseň*; *obilím* – r. stř., vzor *stavení*; *krmiva* – r. stř., vzor *město*; *káva* – r. ž., vzor *žena*; *šlehačkou* – r. ž., vzor *žena*; *omáčka* – r. ž., vzor *žena*; *sýr* – r. m. neživ., vzor *hrad*

b) užití výrazů *káva* a *sýr* v jiném významu: např. *objednej dvě kávy; obchod se sýry*

Cvičení 4: ve *Strakonících*, z *Břeclavi*, z *Opavy*, *Slaného*, *Loun*, *Drážďan*, *Lovosicemi*, v *Litomyšli*, z *Plzně*, do *Pošumaví*, nad *Telčí*, *Humenném*, v *Čáslavi*, nad *Oslavany*, do *Dobříše*, v *Davli*

Cvičení 5. a): z *Deštného do Rokytnice* v *Orlických horách*, v *Novém Městě pod Smrkem*, *Hora Svaté Kateřiny*, *ulice Na Můstku*, *Staroměstské náměstí*, v *ulici Generála Píky*, na *mostě Legii*, z *Janáčkova nábřeží*, k *Národnímu divadlu*, *Čechovým nábřežím*, *Mezi Mosty*

b) z *Apeninského poloostrova*, *Panamského průplavu*, *Tichým a Atlantickým oceánem*, *východní Čechy*, *severní Moravu*, *vánočních svátků*, *Lidové noviny*, *Karlovarska*, *Mezinárodní den dětí*, *Evropské unie*, *Dvořákovy Slovanské tance*

Cvičení 6: *Roztaženými rukama*, *se čtyřmi nohama*, *lokty*, *dlaněmi*, *oběma rukama*, *všema čtyřma nohama*, *svými svalnatými rukama*, *rameny*, *vytřeštěnými očima*, *na rukou (i rukách)*, *s kotníky*, *k nastraženým okům (i okám)*, *na obou rukou (i rukách)*, *s nastavitelnými nohama*, *se zkříženými nohama*, *dlouhým uchům (i uchám)*, *nožičkami*, *s ohromnými ručičkami*, *s lehce pokrčenými koleny*, *o kuřích okách*, *kolem uch*

■ SKLOŇOVÁNÍ OBECNÝCH JMEN PŘEJATÝCH

Do této kapitoly byly zařazeny především výrazy řecko-latinského původu, jejichž skloňování se liší od jmen domácích (i přejatých z jiných jazyků) stejně zakončených (např. *pokus*, *džus* – *organismus*; *pohroma*, *reklama* – *téma*). Při výkladu je třeba vyjít od jmen, jež žáci znají, běžně užívají a ve většině pádů volí i náležité tvary (*organismus*, *mechanismus*, *muzeum*, *gymnázium*). Zvýšenou pozornost je třeba věnovat tvarům v psané podobě (aby žáci psali správně *muzeí*, nikoli podle výslovnosti *muzejí* atp.). Pokud jde o psaní *i* – *y*, často se chybuje v 7. p. mn. č. jmen zakončených na *-uum*, *-ium*, *-eum*. Někteří pisatelé totiž vycházejí při stanovení vzoru pouze z 2. p. j. č. a neuvědomují si, že v plurálu se tato jména vyjma 1., 4. a 5. p. skloňují podle vzoru *moře*. Totéž platí i o 7. p. mn. č. jména *géníus*.

Dále je zde zařazeno skloňování jména *idea*. Jde o jméno, které má v některých pádech tvary podle vzoru *žena*, v některých podle vzoru *růže*, v některých podle obou. K tomuto skloňovacímu typu příliš apelativ nepatří (*odysea*, *orchidea*, odb. termíny, např. *trachea*, mají jiné skloňování); výraz *idea* je však poměrně frekventovaný a stejně tak se skloňuje např. vlastní jméno *Korea*, rovněž často užívané.

Poslední část je věnována jménům nesklonným. Ta bývají ve většině případů středního rodu. Existují i jména, jež by se podle zakončení měla řadit též k rodu střednímu, ale podle českého ekvivalentu nebo věcného významu jsou jiného rodu, např. (ta) *whisky*, (ta) *lobby*. Jde však o okrajovou skupinu jmen, s níž by měli být žáci seznámeni až na střední škole.

Cvičení 1. a): *automobil* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *instituce* – r. ž., vzor *růže*; *historii* – r. ž., vzor *růže*; *techniky* – r. ž., vzor *žena*; *unikáty* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *lokomotivy* – r. ž., vzor *žena*; *televizory* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *fonografy* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *telefony* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *exponátů* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *studio* – r. stf., vzor *město*; *archiv* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *fondy* – r. m. neživ., vzor *hrad*; *expozic* – r. ž., vzor *růže*; *programů* – r. m. neživ., vzor *hrad*

b) technické muzeum

Lze předpokládat, že význam většiny přejatých slov žáci znají. Učitel může zadat jako úkol, aby se zamysleli nad tím, které ze slov má jednoslovný český ekvivalent. Ze všech slov jsou to pouze dvě: *historie* (dějepis), český výraz se však do tohoto kontextu nehodí, a *expozice* (výstava). Pro zpestření může učitel žákům sdělit, že v 50. letech proběhla anketa, ve které se měli uživatelé češtiny pokusit vymyslet jednoslovný název pro *televizi*. V ní lidé navrhovali občas zcela bizarní názvy: *vidím Vás*, *unásdoma*. Žádný přijatelný výraz se tehdy nenašel (na rozdíl od *rádia*, pro něž máme český *rozhlas*), a proto i nadále používáme mezinárodní výraz (podrobněji viz na adrese <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4481>).

SKLOŇOVÁNÍ JMEN LATINSKÉHO A ŘECKÉHO PŮVODU

Cvičení 2: *romantismu*, *kaktusů*, *cyklu*, *cirkusů*, *mechanismy*, *glóbusu* (i *glóbu*), *géniovi*, *mýty*

U slova *glóbus* užitého v původním významu v praxi naprosto převažuje skloňování *glóbus – glóbusu*. Toto slovo je základem názvů mnohých ocenění (*Křišťálový glóbus*, *Zlatý glóbus*) a v nich je běžnější skloňování *glóbus – glóbu*.

Cvičení 3: *albech*, *planetária*, *akváriích*, *muzeí*, *centru*, *studia*, *teritoria*, *datu*, *gymnázii*, *antibiotika*, *pódia*

Pro bystré hlavy

cirkus, 2. p. *cirkusu* – zábavní podnik, kde v manéži vystupují artisté, klauni a cvičená zvířata

cirkus, 2. p. *cirku* – ve starém Římě protáhla závodní dráha s hledištěm až pro 80 000 diváků, užívaná také k slavnostním shromážděním lidu

Cvičení 4: *schématem*, *dramat*, *témata*, *klimatu*, *dinosaurů* (i *dinosaurů*), *dramatu*, *tématy*, *astmatem*

Cvičení 5. a): *ideu*, *idey* i *ideje*, *odyssey*, *ideami* i *idejemi*, *orchidejí*, *ideách* i *idejích*

b) orchidej – v neodborných textech je běžnější

c) dlouhé, strastiplné putování; složitý životní osud

Cvičení 6: *angažmá* – smlouva o přijetí do uměleckého souboru, zaměstnání tím získané; *finále* – zápas o první místo; *filé* – plátek masa (*hovězí filé*) nebo mořské ryby; *taxi* – nájemné auto; *buly* – vzhazování (při hokeji); *tabu* – něco zakázaného, něco, co by se nemělo vyřknout, o čem by se nemělo mluvit; *ragú* – masový pokrm s hustou omáčkou

Cvičení 7: *semifinále* – předposlední zápas; *derby* – velké koňské dostihy; utkání tradičních soupeřů nebo soupeřů z jednoho města; *ražniči* – kousky masa napíchnuté na jehlici nebo špejli a opékané na grilu, pánvi atp.; *defilé* – slavnostní pochod (žáci budou spíše znát ve významu řada, sled: *defilé filmových hvězd*); *dražé* – drobná cukrovinka nebo lék oblého tvaru; *alibi* – důkaz o nepřítomnosti v místě a době trestného činu; *ragby* – druh míčové hry; *iglu* – eskymácké obydlí; *kiwi* – druh ovoce; *týpi* – kuželovitý, pův. indiánský stan

Všechno to jsou podstatná jména rodu středního.

Cvičení 8: *akváriu, ideji, humusu, humanismu, kómatu, brontosaurom* (i *brontosauru*), *antibiotikům* (i *antibiotiku*), *aranžmá, rytmy, choreografii, kritérii, traumata, kosmu*

► Větu ze cv. 1 můžeme využít ke komplexnějšímu opakování učiva:

Můžete zde vyslechnout různé dobové rozhlasové projevy.

1. Určete základní skladební dvojici. (nevyjádřený podmět /vy/ – *můžete vyslechnout* – složený přísudek slovesný)
2. Určete ostatní větné členy. (*zde* – přísl. urč. místa, *různé dobové rozhlasové* – přívlastek shodný, postupně rozvíjející, *projevy* – předmět)
3. Udělejte morfematický rozbor slova *rozhlasové*. (*roz-* /předpona/, *hlas* /kořen/, *-ové* /příponová část/, popř. *-ov* /přípona/, *-é* /koncovka/)
4. Jak bylo slovo *rozhlasový* postupně utvořeno? (*hlas* – *rozhlas* – *rozhlasový*)
5. Najděte další slova s předponou. Spojte tato slova s jinými předponami. (*vy-slechnout* – *zaslechnout*, *přeslechnout*, *poslechnout...*, *pro-jevy* – *výjevy*, *zjevy...*)
6. Uveďte ke slovu *dobový* slovo základové a určete jeho slovtvorný základ. (*doba; dob*)
7. Najděte synonymum slova *rozhlas*. (*rádio*) Toto synonymum napište ve všech pádech jednotného i množného čísla.
8. Uveďte antonymum ke slovu *zde*. (*tam*)
9. Sloveso *můžete* uveďte ve tvaru způsobu podmiňovacího. (*mohli byste*)
10. Od slovesa *vyslechnout* utvořte všechny tvary rozkazovacího způsobu. (*vyslechni, vyslechněme, vyslechněte*)
11. Které z přídavných jmen se dá stupňovat? Utvořte tvar 2. a 3. stupně. (*různý – různější – nejrůznější*)

Pracovní sešit s. 12–14

Slovní druhy

Cvičení 1. a):

Co je důležité

Občas se George projeví rozumně – a tomuhle říkám opravdová moudrost. Někteří lidé si na cestu životem přetíží loď, že se s nimi téměř potopí pod

nákladem hloupostí, o nichž si leckdo myslí, že jsou nepostradatelné, které však ve skutečnosti jsou bezúčelné haraburdí!

Po vršek stěžně přecpou ten ubohý korábek skvostnými obleky a velikými domy, davem nastrojených přátel, kteří o ně vůbec nestojí a o které oni sami také nestojí; nákladnými radovánkami, při nichž se nikdo nebaví, okázalostmi, konvencemi a hlavně strachem, co si pomyslí soused, přepychem, který se přejídá, zábavičkami, které už nudí.

Hej, člověče, to je přece haraburdí! Hoď to všechno přes palubu! S tím je loď tak těžká, že u vesel div neomdliš! S tím je tak nemotorná, že si ani na okamžik neoddychneš od úzkostí a starostí. Nemáš čas se zahledět na sluneční paprsky, na vznešené stromy, shlížející do řeky na své vlastní podoby, na lesy, které jsou samá zeleň a samé zlato.

Ať loď tvého života je lehká, naložená jenom tím, co nutně potřebuješ: domovem, jedním nebo dvěma přáteli, hodnými toho označení, někým, koho můžeš milovat a kdo může milovat tebe, kočkou nebo psem, dostatečnou zásobou jídla a pití. Na takové lodi se ti pak bude snadněji veslovat, ta se s tebou hned tak nepřevrhne.

b) podstatná jména abstraktní: *moudrost, život, hloupost, skutečnost, radovánky, okázalosti, konvence, strach, přepych, zábavičky, paráda, okamžik, úzkost, starost, čas, podoba, označení, zásoba*

c) jednotné číslo: *projeví, potopí, myslí, nebaví, pomyslí, přejídá*
množné číslo: *přetíží, jsou, přecpou, nestojí, nudí*

d) *opravdový – opravdovější, nepostradatelný – nepostradatelnější, ubohý – ubožejší, skvostný – skvostnější, veliký – větší, nastrojený – nastrojenější, nákladný – nákladnější, těžký – těžší, nemotorná – nemotornější, vznešený – vznešenější, lehká – lehčí, naložená – naloženější, hodný – hodnější*

e) *o nichž, které, co, koho*

f) *vůbec – částice, ať – částice, občas – příslovce, hej – citoslovce, však – spojka, po – předložka*

Podstatná jména

Cvičení 1. a): *rozpaky – r. m., vzor hrad; housle – r. ž., vzor růže; povídla – r. stf., vzor město; játra – r. stf., vzor město; plíce – r. ž., vzor růže; zarděnky – r. ž., vzor žena; licousy – r. m., vzor hrad; tepláky – r. m., vzor hrad; cavyky – r. m., vzor hrad; montérky – r. ž., vzor žena; Vršovice – r. ž., vzor růže*

Podstatné jméno *plíce* lze užít i v jednotném čísle; jméno *Sušice* existuje v jednotném čísle, pokud označuje západočeské město *Sušice* (r. ž.)

b) *listí – r. stf., obecnstvo – r. stf., rákosí – r. stf., lidstvo – r. stf., hmyz – r. m. neživ., dříví – r. stf., obyvatelstvo – r. stf.*

c) *dřevo, voda*

Cvičení 2: *ulice Na Vítězné pláni, náměstí Míru, Lomnice u Rýmařova, Loučka u Valašského Meziříčí, Františkovy Lázně, Chotýčany u Českých Budějovic, Dolní Příim u Hradce Králové, Chválkov u Kamenice nad Lipou*

Cvičení 3: česká a slovenská pohoří: České středohoří, Vysoké a Nízké Tatry, Hrubý Jeseník, Orlické hory, Českomoravská vrchovina, Malá Fatra; Divoká Orlice, řeka Morava, mys Dobré naděje, Pyrenejský poloostrov, poloostrov Kola, Suezský průplav, Indický oceán, Baltské moře, Biskajský záliv; okres Kladno, Moravskoslezský kraj, Táborsko, Pojizeří; Severní Amerika, severní Evropa, Přední Indie, Zadní Indie, Přední východ

Cvičení 4: Správná odpověď: b)

Cvičení 5: cyklus (cyklu), tyfus (tyfu), popř. glóbus (glóbu i glóbusu), rytmus (rytmu) humus (humusu), glóbus (glóbusu i glóbu), citrus (citrusu), fikus (fikusu), luxus (luxusu)

Cvičení 6: do uvedeného data, do alba, květ orchideje i orchidey

Cvičení 7:

Leonardo da Vinci

V centru Prahy se konala jedinečná výstava věnovaná Leonardovi da Vinci. Dne 15. 4. 1452 se narodil člověk, který změnil svět jako nikdo jiný, který se stal díky své vynalézavosti vědcem, umělcem a univerzálním géniem, který zanechal po sobě mnohostranné dílo. Byl mimo jiné malíř, sochař, architekt, přírodovědec, skladatel a spisovatel. Hlavním tématem výstavy byla však jeho nejzajímavější schopnost – schopnost vynalézat.

Návštěvníci mohli obdivovat 50 nejvýznamnějších vynálezů Leonarda da Vinci. I za více než 500 let byly jeho konstrukce překvapivě aktuální. Na Leonardových nápadech se totiž zakládá spousta výrobků dnešní doby: padák, kolo, včestupňová převodovka nebo helikoptéra. Zabýval se i využitím různých energií, např. vody.

Bylo fascinující nahlédnout do světa tohoto génia, světa, který zasahoval daleko do minulosti, a přesto hladce přecházel do naší současnosti.

b) lidé

c) díky své vynalézavosti – zásluhou své vynalézavosti

d) Ve spojení díky své vynalézavosti je slovo díky předložka.

e) (v centru) Prahy, (tématem) výstavy, (50) vynálezů, (vynálezů) Leonarda da Vinci, (spousta) výrobků, (dnešní) doby, (využitím různých) energií, do světa, (do světa) génia, do minulosti, do současnosti

f) 1. O Leonardovi da Vinci napsala knihu Iva Procházková. 2. V knize jsou připomenuty i Leonardovy nejznámější obrazy.

Přídavná jména

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Do této kapitoly jsme vedle opakovacích cvičení zařadili i část, která je věnována tvarům přídavných jmen přivlastňovacích pojmenovávajících rodinu jako celek.

Cvičení 1. a): *chraplavý hlas, holubí mláďata, z Havlíčkovy ulice, růžový sametový župan, babí léto, hromada borovicových šišek, obě Pavlovy sestry, ryzí zlato, látka s bílými květy, tatínkovi přátelé, v cizí zemi, v malých květináčích, Čapkovy povídky, kozí sýry, v mrazivých dnech, v světlých kabátech, netrpěliví lidé, za teplých večerů, noví zákazníci, jet k naléhavým případům, hovězí polévka, skvělí sportovci, prošedivělý pán, při minulých setkáních, Nerudovy fejetony, po celý rok, na kovových předmětech, Petrovi bratři, mezi lískovými keři, mnozí zpěváci, motýlí křídla, přímý kop, v rozlehlých lesích, Alšovy obrazy*

b) *střídmi lidé, v malých dávkách, stáli návštěvníci, příbuzní z otcovy strany, roztomilí psi, hrst lískových oříšků, bratrovi kamarádi, při hokejových zápasech, známí herci, psi granule, opravdový strach, skvělí řečníci, pro Petrovy sousedy, vosí hnízdo, s hravými koťaty, zralý ananas, na zažloutlých listech, od Pavlových rodičů, rybí polévka, březový háj, na rozkvetlých stromech, cestovatelovy fotografie, hmyzí štipnutí, v souvislých projevech, zřejmý omyl, želví krunýř, nazí chlapci, Vernerovy medaile, s novými knihami, v hrubých rysech, Vieweghovi Účastníci zájezdu, shnilý banán, pštrosí vejce, babočka paví oko*

Cvičení 2. a): *Soutěž vyhrál recept na kuřecí prsíčka s krabími tyčinkami. V programu se vystřídali známí písničkáři. Autorovy fotografie byly vystaveny na prestižní přehlídce současného umění. Děti v Africe běhají většinou boso. Komentátor hodnotil výkon mužstva jako mdlý. Zbylé bonbony jsou Pavlovy. Tito výrostci jsou drzí a neurvalí ke starším lidem. Oba texty obsahovaly velké množství hrubých chyb. Když byli chlapci s úkoly hotovi (i hotoví), mohli sportovat. Zapamatovali jsme si ji podle jejich rusých vlasů. Lidé zasypali řečníka četnými dotazy. Britský zpěvák poskytl Lidovým novinám obsáhlý rozhovor. Výchozím místem pro výstup na vrchol je parkoviště v Tetřevím sedle. Po dlouhé cestě dorazili domů živi (i živi) a zdraví (i zdraví). Oba Růžičkovi synové jsou lékaři.*

b) *Bílí žraloci jsou chráněni (i chránění). Na půdě jsem našel dědečkovy školní sešity. Na zažloutlé trávě se pásli vyzábílí koně. Po prázdninách se bratr stane studentem Masarykovy univerzity. Další díla tohoto význačného umělce jsou umístěna ve dvou soukromých galeriích. Karlovy Vary jsou největšími lázněmi v České republice. Naše reprezentantky by rády navázaly na dřívější úspěchy. Tento tým je slabší než předešlí soupeři. Rodiče koupili Štěpánovi nové lyže. Zpočátku jsme se museli vyrovnávat s nezvyklým terénem. Karlovy rady dávané Václavovi byly promyšlené. Výstoupení se zúčastnili i dva nevidomí chlapci. Vítězky budou známy v pondělí.*

Cvičení 3: *Žáci by nejdřív měli vysvětlit, kdy se v 1. p. mn. č. rodu m. živ. píše jedno s a kdy dvě. Po vyřešení cvičení mohou uvádět další zeměpisná jména, jejichž kořen končí na -s, -š a -ch, a tvořit od nich jednak adjektiva v 1. p. r. m. v j. č. a jednak tvary 1. p. r. m. živ. v mn. č. (např. Sasko – saský, saští; Kobyličky – kobylišký, kobylišti; Aš – ašský, ašští; Krkonoše – krkonošský, krkonošští; Valašsko – valašský, valašští; Stachy – stašský, stašští).*

mělničtí vinaři, hluší, ruští hokejisté, dobříšští žáci, městští strážníci, francouzští fotbalisté, brandýšští zastupitelé, tuniští restaurátoři

Cvičení 4: Správné tvary jsou na 3. řádku. Žáci mohou vyhledat všechny tvary nesprávné a opravit je (*sladčí – sladší, snažší – snazší, výkonější – výkonnější*).

Pro bystré hlavy

Adjektivum *nejzazší* je třetí stupeň adjektiva *zadní* a spojení *nejzazší termín* znamená poslední možný termín.

Cvičení 5. a): *nejkratší, nejdelší, nejvyšší, nejrozzumnější, starší, hladší, nejvýstižnější, nejstřídmější, zřejmější, dražší, nejsušší, temnější, nejučinnější, mělčí*

b) Nejkratším dnem je 21. prosinec, nejdelším 21. červen.

Nejvyšší hora v Krušných horách se jmenuje Klínovec.

c) *starší lidé*

Učitel může žákům zadat, aby vymysleli spojení, v němž tvar *starší* vyšší míru naznačuje (*Sestra je starší než já*), a spojení s jinými adjektivy, která rovněž nebudou vyjadřovat vyšší míru (*mladší žáci, kratší povídka, větší město* atp.).

■ PŘÍDAVNÁ JMÉNA PŘIVLASTŇOVACÍ PRO OZNAČENÍ RODIN

Do většiny učebnic nebývá tento typ přivlastňovacích přídavných jmen zařazován. Naše učebnice tak činí, protože praxe ukazuje, že se v psaní *i/y* velmi často chybí, a to např. i novinách a časopisech (nejednou jsme četli *pro Dagmar a Václava Havlovi, pro Livii a Václava Klausovi*). Dotazy na psaní správných koncovek u tohoto typu jsou, pokud jde o adjektiva, nejčastější dotazy adresované jazykové poradně Ústavu pro jazyk český. Zásadní je, aby si žáci zapamatovali, že jsou-li tvary tohoto typu přídavných jmen v jiném než 1. pádě, píše se *-y*. Je tedy třeba vždy vyjít od určení pádu. Jestliže je adjektivum v 1. pádě, teprve pak je nutno zjistit rod. Pokud si tento algoritmus vštípi, chyb rozhodně ubude. Žákům je možno zadat za domácí úkol, aby napsali podle výkladu v učebnici označení jejich rodiny v 1. a 4. pádě, aby před jméno rodiny uvedli jména obecná v 1. a 4. p. (např. *bratři, sestry, sourozenci, děti...*) a vlastní, též v 1. a 4. p. (*Jana a Eva, Petr a Klára, Věra a Marta* atp.). Pokud od otcova příjmení nelze tento typ utvořit (např. *Krejčí, Nový, Janů* atp.) nebo žáci nemají sourozence, mohou si jednotlivé výrazy vymyslet.

Cvičení 6: *pro Dvořákovy, manželé Zátopkovy, Pravdových, Brejchovi, novomanžele Kovářovy, pro Svobodovy, Jolana a Věra Novákovy, děti Láznickovy, Kamil a Jan Novákovy, bratry Pospíšilovy, sestry Kašíkovy, Kateřina a Tereza Klečkovy, pro Holmanovy, bratru Ebenových*

Pro bystré hlavy

Lze zvolit buď tvar 1. p. r. m. živ.: *Černí, Veselí, Zápotočtí, Lisí* (manželé, bratři Černí, Veselí, Zápotočtí, Lisí, sestry Černé, Veselé, Zápotocké, Lisé

atp.), nebo tvar 2. p. mn. č.: *Černých, Veselých, Zápotockých, Lisých* (manžele, bratři *Černých, Veselých, Zápotockých, Lisých*, sestry *Černých, Veselých, Zápotockých, Lisých* atp.)

Pracovní sešit s. 15

Přídavná jména

Cvičení 1: *Praha – pražský, pražští*

Plzeň – plzeňský, plzeňští

Karlovy Vary – karlovarský, karlovarští

Ústí nad Labem – labskoústecký nebo ústecký, labskoústečtí nebo ústečtí

Liberec – liberecký, liberečtí

Hradec Králové – královéhradecký nebo hradecký, královéhradečtí nebo hradečtí

Pardubice – pardubický, pardubičtí

Jihlava – jihlavský, jihlavští

České Budějovice – českobudějovický nebo budějovický, českobudějovičtí nebo budějovičtí

Ostrava – ostravský, ostravští

Olomouc – olomoucký, olomoučtí

Zlín – zlínský, zlinští

Brno – brněnský, brněnští

Cvičení 2: *Možišovi, Čapkovi, Vaněčkovy, Williamsovy, Svobodovi, klavíristovy, umělcovi*

Zájmena

Tato kapitola přináší pouze jedno nové učivo, a to skloňování zájmena *týž/tentýž*.

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Opakovací cvičení se soustředí především na ty jevy, ve kterých se často chybí, tj. především na tvary zájmena *ona, já* a na tvary zájmena *jenž*, s jehož tvary byli žáci seznámeni v učebnici pro 7. ročník.

Cvičení 1. a): *nimi* – osobní, *který* – vztažné, *kdo* – vztažné, *nich* – osobní, *to* – ukazovací, *samého* – ukazovací, *si* – osobní, *své* – přivlastňovací, *tom* – ukazovací, *co* – vztažné, *její* – přivlastňovací, *co* – tázací, *která* – vztažné, *ji* – osobní, *která* – vztažné, *někteří* – neurčitě, *si* – osobní, *ho* – osobní, *jejího* – přivlastňovací, *jež* – vztažné, *svá* – přivlastňovací, *jí* – osobní, *to* – ukazovací, *totéž* – ukazovací

Vedle určování druhů zájmen mohou žáci dostat za úkol, aby u zájmen osobních a vztažných uvedli, která substantiva zastupují, a tvary osobních zájmen převedli do 1. pádu.

b) hrdlit se – jde o sloveso knižní s významem ‚hádat se‘

c) chlubit se cizím peřím – ‚chlubit se něčím ne vlastním, něčím, čeho bylo dosaženo bez vlastního přičinění‘

d) Vládce Olympu se jmenoval Zeus. Učitel se může žáků zeptat na skloňování tohoto jména (lze předpokládat, že z hodin dějepisu vědí, že v nepřímých pádech jsou tvary *Dia, Diovi, Diem*).

Cvičení 2: Chyby v záměně *i* a *í* jdou u dospělých uživatelů češtiny často na vrub nepozornosti. Je třeba žáky vést k tomu, aby si tvary zájmena *ona* (to platí i o zájmenu *naše, vaše, svá, má, tvá, jež*) vždy pečlivě zkontrolovali.

První v cíli

Závod vrcholil. Před ní byly dvě závodnice, za ní široko daleko nikdo. Bylo jí jasné, že skončí nejhůř třetí. Přestože by to byl pro ni další vynikající úspěch, dopředu ji hnala především vidina zlaté medaile, po níž tak toužila. Síly ji naštěstí neopouštěly, a tak se jí podařilo obě závodnice za chvíli předběhnout a během pár vteřin už byly dokonce několik metrů za ní. Obě závodnice se ji snažily dohnat, ale marně. Ten den na ni prostě nikdo neměl. Na stupních vítězů ji soupeřky upřímně blahopřály k vítězství.

Cvičení 3: Pokud učitel tvary zájmena *jenž*, především v 1. a 4. pádě, průběžně neopakuje, bylo by dobré nejprve tvary v těchto pádech zopakovat (posloužit může tabulka, kterou lze nalézt na adrese <http://www.ujc.cas.cz/poradna.porfag.htm>, heslo *jenž*).

Měla pronikavý hlas, jenž při zpívání vynikl nad všechny ostatní. Zápas skončil remízou, z níž se soupeř očividně radoval. Čtenář, jenž si tuto knihu koupí, bude patrně zklamán. Znečišťování ovzduší je problém, jež dosud neúspěšně řeší celý svět. Žákům není dovoleno používat schodiště, jež vede do suterénu. Harrachov je jednou z křižovatek, z níž míří turisté do hor. Prázdnou ulicí projíždějí kropicí auta, která silnici čistí od špíny a odpadků, jež tam zůstaly po dlouhé zimě. V pachatelích, jež zahlédl zpovzdálí, nepoznal nikoho známého. K ústní zkoušce mohli jít ti, již získali alespoň 60 bodů. Další závadou, s níž se řidiči nyní na servisy obracejí, je nefunkční termostat. V knížkách nachází svět, jež tak dlouho hledala a jenž jí tolik chybí. Štěně, jež nemá průkaz původu, se zpravidla nemůže účastnit výstav.

Cvičení 4: V mnohých větách jdou užít dva tvary, proto je pravděpodobné, že žáci budou volit ty pravopisně neproblémové, tj. *mi* a *mne*. Proto je možné zadat toto cvičení za domácí úkol s tím, aby uvedli tam, kde je to možné, oba tvary, a poté jim toto cvičení dát jako diktát, a to už jen s tvary vyslovovanými [mně].

Poštou mi/mně přišel dárek. Mne/Mě dosud nikdo nekontaktoval. Probudil ve mně zájem. Pro mne/mě už v družstvu nebylo místo. Krve by se ve mně nedořezal. Bylo mi/mně líto, že mě/mne na zkoušku nepozvali. Teď je řada na mně. Ředitel mi/mně sdělil, že mě/mne vybrali na zájezd do Francie. Ptal se po mně.

Cvičení 5 zahrnuje nejen tvary, v nichž se žáci mají rozhodnout, zda napsat *i*, nebo *y*, ale i tvary, v nichž budou zvažovat, zda zvolit *i*, nebo *í*.

Mi spolužáci se mi snažili pomoci. Stát je povinen zajistit svým občanům klid a bezpečnost. My o tom víme své. Výskyt cukrovky a jejích komplikací ve světě i u nás stoupá. Některé děti tráví většinu času samy doma. Prosíme občany, aby naši žádost podpořili. Tví kamarádi mají pravdu. Sami dva na to nestačíme. Naším čtenářům se omlouváme. Je to jedno z mých přání. Počasí nad naším územím ovlivňuje tlaková výše. Výzkumy budou pokračovat a jejich výsledky brzy zveřejníme. Na druhou část vaší otázky nedokážu odpovědět.

Pro bystré hlavy

Ve významu ‚telefonovat‘ lze užít jak 3. pád (*mi, mně*), tak 4. pád (*mě, mne*), ve významu ‚přivolat‘ jen 4. p.

■ SKLOŇOVÁNÍ ZÁJMENA *týž/tentýž*

Toto zájmeno se v běžné komunikaci vyskytuje zřídka. Místo něj se používá buď adjektivum *stejný*, nebo spojení *ten samý*, jež SSČ hodnotí jako hovorové. Zájmeno *týž/tentýž* je však nedílnou součástí naší slovní zásoby a v psaných projevech, zvláště odborných a publicistických, se užívá často. Jeho skloňování je problematické v tom, že v jednotném čísle jsou v některých pádech možné i tvary analogické s tvary zájmena *ten*, v množném čísle vyjma 1. a 4. p. však nikoli (tvary *o těchž, o těchže, těmtýž, těmitýž*, s nimiž se lze v úzu setkat, nejsou kodifikovány). Protože toto zájmeno žáci ve svých projevech neužívají, nepovažujeme za vhodné, aby jeho tvary byly zadávány např. do čtvrtletních testů. Za nerozumné sice považujeme i to, aby žáci znali všechny tvarové varianty, ale v přijímacích testech na střední školy se občas takový požadavek vyskytuje (jde především o tvar 6. p. j. č. r. m. a stf.). Na to je třeba žáky upozornit před přijímací zkouškou. V 8. ročníku postačí pouze to, aby zvolili jednu, správnou podobu.

V tabulce jednotlivých tvarů na s. 31 je bohužel chyba: v 4. p. mn. č. r. stf. chybí vedle tvaru *tatáž* tvar *táž*.

Cvičení 1. a): Méně tvarů je v množném čísle. Za užitečné považujeme zadat za domácí úkol, aby žáci vypsali ty tvary, které se shodují s tvary zájmena *ten*.

tentýž, tatáž, totěž, tomtěž, tímtež, tutěž, toutěž, titíž, tytéž, tatáž

b) stejný, totožný, ten samý

Cvičení 2. a): *Na zeměpis mám téhož učitele, jako měla maminka. Týž/Tentýž výzkum byl proveden ještě jednou. Vydali jsme se týmž/tímtež směrem jako včera. Oba bydleli v témž(e)/tomtéž domě. Obě skupiny došly k témuž závěru. Po setmění bude na témž(e)/tomtéž nádvoří následovat projekce filmu Oldřicha Lipského. Táž/tatáž výluka provozu s týmž/tímtež omezením bude i v noci z úterý na středu. Proti témuž soupeři nastoupíme i v sobotu.*

b) V přízemí téže budovy je knihkupectví. Pracovali společně na téže věci. Dopouštěl se stále téže chyby. Budí se pravidelně v touž/tutéž dobu. Stroj s polovičním příkonem potřebuje k téže práci šest minut. Zloděj touž/tutéž prodejnu vykradl již jednou. Vlaky jezdí každou hodinu pořád v touž/tutéž minutu. Nazpátek nechceme jet touž/toutěž trasou.

c) U dalších výrobků týchž firem návody v češtině chyběly. Jezdili jsme po týchž sjezdovkách jako vloni. Rozhovory se točí kolem týchž témat. Praha nutí k návratům na táž/tatáž místa a do týchž čtvrtí. V článku autor shrnuje své stanovisko k týmž spisovatelům, k týmž dílům i k téže literární problematice. Na podzim jsme s týmiž soupeři získali pouze bod. I tato nemoc vzniká z týchž příčin a většinou se dá léčit týmiž prostředky. Někteří umělci ve svém díle opakují táž/tatáž témata.

Cvičení 3: s týmž i tímtež návrhem, týž i tentýž den, týmž i tímtež virovým kmenem, k týmž vzpomínkám, v témž(e) i tomtež roce, táž i tatáž historie, táž i tatáž slova, týmiž vlaky, v týchž hotelích, podle téhož zdroje, táž i tatáž situace, v téže obci, za touž i tutěž cenu, téže kvality, v témž(e) i tomtež domě, touž i tutěž školu

Pro bystré hlavy

Všechny přívlastky musejí mít stejně jako řídící substantivum koncovku -ma: týmaž krásnýma modrýma očima.

Pracovní sešit s. 16–17

Zájmena

Cvičení 1. a): V životě jste nezažili takový blázeň, jako když... to nechte na mně... Dceru pošle koupit hřebíky, vzápětí za ní žene staršího syna, aby jí řekl, jak mají být dlouhé... ty přines pravítko... taky bych tu měl mít nějakou stoličku... skoč k sousedovi... jestli byste mu laskavě nepůjčil libelu... někdo mi bude muset svítit... Musíš mi ten obraz podat!... Tohle neví ani nikdo jiný... která by věděla... nikdo ještě neviděl

b) takový – ukaz., můj – přívł., nějaké – neurč., co – vztaž., ním – osob. (1. p. on), to – ukaz., mně – osob. (1. p. já), tím – ukaz., si – osob., nikdo – neurč., vás – osob. (1. p. vy), všechno – neurč., sám – ukaz., se – osob., toho – ukaz., ní – osob. (1. p. ona), jí – osob. (1. p. ona), všechny – neurč., ty – osob., nějakou – neurč., mu – osob. (1. p. on), vás – osob. (1. p. vy), někdo – neurč., mi – osob. (1. p. já), ten – ukaz., svůj – přívł., ho – osob. (1. p. on), jež – vztaž., tohle – ukaz., která – vztaž., moje – přívł., takovou – ukaz.

Cvičení 2: táž/tatáž dívka, v témž(e)/tomtež městě, táž/tatáž opatření, u téhož prodejce, s týmž/tímtež rozhodnutím, tiž/titiž lidé, o týchž problémech, týmiž dveřmi, k témuž rozhodnutí, na témž(e)/tomtež patře, tytéž knihy, pro touž/tutěž myšlenku, v téže době, téhož sportu

Cvičení 3: Novákovi bydleli v jednom obrovském hotelu, v němž jsme byli loni ubytováni i my.

Herečce Marilyn Monroe nikdo z kritiků nemohl upřít osobní kouzlo, jež z jejich filmů učinilo světové kasovní úspěchy.

Daň zaplatí všichni, již si v Česku koupí nebo z ciziny dovezou starý automobil.

Lidé začali spořit, a proto omezili nákupy věcí, bez nichž se obejdou.

Ze studie, již vypracovala tato agentura, vyplynulo, že 41 % rodičů mluví s vlastními dětmi nanejvýš 45 minut denně a že tátové jsou v tom výrazně pozadu za matkami.

Po několika letech se opět vydal do rodného města, v němž měl tolik přátel z mládí.

Svobodný pohyb lidí je jednou ze čtyř základních svobod, na nichž je Evropská unie založena.

Maďarští speleologové představili veřejnosti svůj objev – obří termální jeskyni pod Budapeští, jež je možná největší jeskyní tohoto druhu na světě.

To je příručka, v níž naleznete odpovědi na všechny možné dotazy.

Archeologové zkoumali pohřebiště tzv. lidu šňůrové keramiky, jež objevili na místě budoucího staveniště.

Místnost, do níž jsme právě vstupovali, sloužila jako jídelna.

Znáš dobře ty lidi, s nimiž se tam máme setkat?

Číslovky

Tato kapitola je pouze opakovací. Cvičení obsahují především ty jevy, ve kterých se mnohdy vyskytují nesprávné podoby. To platí zejména o tvarech číslovek *oba, dva*.

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Cvičení 1. a): 1874 – základní, *prvních* – řadová, 6 900 – základní, 31 – základní, *jedním* – základní, *čtyřikrát* – násobná, 1987 – základní, 1989 – základní, 1991 – základní, *pětkrát* – násobná, *čtyři* – základní, *prvním* – řadová

b) *nejvýznamnější* – významný, *nejdelší* – dlouhý, *nejznámější* – známý, *nejtěžší* – těžký, *nejúspěšnějším* – úspěšný

c) *Josefa Váni, Josefu Váňovi, Václava Chaloupky, Václavu Chaloupkovi*
Pokud žáci zvolí ve 3. p. u rodných jmen koncovku *-ovi*, nelze to hodnotit jako gramatickou chybu, je však třeba jim připomenout, že pokud má příjmení koncovku *-ovi*, je vhodnější u rodného jména volit koncovku kratší, tj. *-u, -i* (výjimkou jsou pochopitelně jména skloňující se podle vzoru *předseda*).

d) *vítěz* – kořen, *stv* – přípona, *-í* – koncovka

Cvičení 2. a) slouží k upevnění znalostí skloňování především číslovek *dva, oba*, a to zvláště ve spojení s dalšími jmény. Žáci (ale i dospělí) totiž často zapominají na to, že pokud jmenná skupina neobsahuje jména s koncovkou *-ma*, mají tuto koncovku jen číslovky.

oběma rodinami, se třemi dalšími loděmi (i loděmi), po obou stranách, dalšími čtyřmi zápasy, dvěma vysokými rozložitými lípami, z těchto čtyř (i čtyřech) oddělení, mezi dvěma rozsáhlými poli, ve čtyřech barevných odstínech, oběma rukama, třemi tečkami, k oběma nehodám, se čtyřmi cibulemi, dvěma auty, ve třech světových jazycích, v obou závodech, na třech čtvrtinách, před třemi měsíci, dvěma jistým brankám, ve čtyřech vydáních, těchto dvou publikací, dvěma slabším celkům

b) Tři tečky signalizují, že část textu byla vypuštěna, že text není úplný.

Cvičení 3: 25. prosince, v kapitole 4, v 4. kapitole, v 2. tabulce, na straně 43, v tabulce 2, na 43. straně, 10 000 návštěvníků, 10 000. návštěvníka

Pro bystré hlavy

Je možný dvojí zápis: *stý padesátý* a *stopadesátý*.

Cvičení 4: 2008 (2012...), 1. světová válka, 31 dní, 30 dní, Karel IV., 1. ledna 1993, 28. října, 2. největší město, 1 602 m

Ve výrazech *první světová válka*, *druhé největší město* apod. píšeme číslovky slovy, zde z cvičných důvodů číslicemi.

Pro bystré hlavy

Pokud věta končí číslovkou řadovou nebo zkratkou, za níž se píše tečka, druhá tečka se už nepíše, jiná interpunkční znaménka (otazník, vykřičník, čárka, středník) ano.

Pracovní sešit s. 18

Číslovky

Cvičení 1: *Václav Třetí, třináct set šest i tisíc tři sta šest i v roce tisícím třístém šestém, tři druhy, druhé světové války, osmého pátý devatenáct set čtyřicet pět i tisíc devět set čtyřicet pět, tři čtvrté hodiny, tisíc dvě stě padesát* (na složenice *tisícdvěstěpadesát*), *pěti sty padesáti korunami, osmi set šedesáti sedmi, dvakrát, s třemi sty korunami i korun, k dvěma stům ještě sto korun*

Žáky upozorníme na velké písmeno v číslovce ve výrazu *Václav Třetí*. Ve spojení *první (druhá) světová válka* píšeme číslovku slovem, tedy ne římskou nebo arabskou číslicí.

Slovesa

Tato kapitola obsahuje jednak učivo opakovací, jednak nové, vztahující se především k sémantickému tvarosloví. Probírán bude vid a významy některých slovesných tvarů v jednotlivých promluvách.

■ PROCVIČOVÁNÍ PROBRANÉHO UČIVA

Cvičení 1. a): *pamatuji si* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas přít.; *vstoupil jsem* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *spatřil (jsem)* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *byl jsem* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *vytkl jsem* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *nezapomínejte* – 2. os., č. mn., zp. rozkaz.; *bylo* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *začínají* – 3. os., č. mn., zp. oznam., čas přít.; *uvědomovat si* – infinitiv; *vědí* – 3. os., č. mn., zp. oznam., čas přít.; *připomenul jsem* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *dívat se* – infinitiv; *je* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas přít.; *vydoubávali bychom* – 1. os., č. mn., zp. podmiňovací (přítomný); *vyhazovali (bychom)* – 1. os., č. mn., zp. podmiňovací

(přítomný); *zasmála se* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *řekla* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *je* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas přít.; *nedokáže* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas bud.; *odolat* – infinitiv; *neodolat* – infinitiv; *bylo* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *rozuměl jsem* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *octl jsem se* – 1. os., č. j., zp. oznam., čas min.; *bylo* – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min.

Text obsahuje i infinitivy. Ty by měli žáci též uvést, ale pochopitelně u nich neurčit žádnou mluvnickou kategorii. Připomínáme, že čas se neurčuje u rozkazovacího způsobu a u tvarů podmiňovacího způsobu; u nich se rozlišuje *podmiňovací způsob přítomný* a *podmiňovací způsob minulý*.

Obtíže dělá také určení slovesa v podmiňovacím způsobu ve větách se spojkami *aby*, *kdyby*.

Slovesné tvary *bych*, *bys*, *bychom*, *byste* jsou spojeny s těmito spojkami v jedno slovo:

Musíme si pospíšet, abychom nepřišli pozdě. (*abychom nepřišli* = spojka *aby* a sloveso *nepřišli bychom*)

Kdyby pršelo, zůstaneme doma. (*kdyby pršelo* = spojka *kdyby* a sloveso *pršelo by*)

b) Jde o stálci mezi cvičeními, ale jak praxe ukazuje, je stále potřebné. *zasmála bych se*, *zasmála by ses*, *zasmály bychom se*, *zasmály byste se*; *pomatoval bych si*, *pomatoval by sis*, *pamatovali bychom si*, *pamatovali byste si*

Cvičení 2 a 3: I zařazení těchto cvičení vychází ze zkušenosti, že mnozí dospělí uživatelé češtiny zapominají na to, že shoda přísudku s podmětem se uplatňuje pouze u přičestí.

2. a): *Děti kreslí zátiší s ovocem. Obrysy hradeb se zrcadlí na hladině řeky. Se smlouvou souhlasí všechny státy. Obě děvčata mluví výborně anglicky. Při delším pohledu vzhůru se oči unaví, pálí a slzí. Lvi loví často ve smečce. Obě společnosti postaví nebo koupí další budovy. Francouzské Alpy se mi líbí nejvíce. Muži, ženy a často i děti nosí na krku různé amulety. Za tokaniště volí tetřevi vždy určité, předem vybrané stromy.*

b) *děti kreslily; obrysy se zrcadlily; státy souhlasily; děvčata mluvila; oči se unavily, pálily a slzely; lvi lovili; společnosti postavily nebo koupily; Alpy se líbily; muži, ženy i děti nosili; tetřevi volili*

c) *tokaniště* – místo, kde tetřevi tokají, tj. vydávají zvuky charakteristické pro dobu páření

Cvičení 3: *Milá Evo, ozvi se mi co nejdřív. Lidé se moc mylí, když si myslí, že mohou používat mobilní telefony, kdykoli a kdekoli se jim zlíbí. Prosím tě, pošli vzkaz mým rodičům. Teď víte všechno, co vědět smíte. Nakresli, jak podle tebe vypadá mimozemšťan. Pořád mě někde bolí a píchá. Jano, už na tu prohru nemysli. Tento rychlík v Kolíně nestaví.*

Cvičení 4: Tomuto cvičení by měli věnovat pozornost učitelé především v těch částech Česka, kde se u sloves vzoru *prosít* používá nespisovný imperativ *proš*, tj. především v jižní části Čech a na jihozápadní a západní Moravě.

nanos, přivez, popros, proved', vyprovod', zkus, jdi, nenaraz, rozvaž, rozvaž, nakrájej, podus, pověš, pověš

Cvičení 5: To, že jsou u sloves vzoru *sázet* možné dvojí tvary, může některé žáky vést k tomu, volit koncovku *-ejí* u všech sloves zakončených na *-et/-ět*. Proto by bylo vhodné jim znovu připomenout, že dvojí koncovku mají jen ta slovesa, jejichž imperativ má koncovku *-ej*. Do cvičení jsou zařazena většinou ta slovesa, u nichž lze imperativ bez problémů vytvořit. Slovesem, u kterého mohou být u imperativu žáci na pochybách, je sloveso *náležet*. To patří k těm slovesům, která kolísají mezi vzory *trpět a sázet*, a tudíž lze zvolit jak tvar *náleží*, tak *náležejí*. Sloveso *muset* (imperativ se netvoří) může mít v 3. osobě dva tvary – *musejí* i *musí*.

potrpí, přinášejí i přináší, hledí, dohlížejí i dohlíží, hoří, doprovázejí i doprovází, musí i musejí, hasí, vyrábějí i vyrábí, nevisí, náleží i náležejí

Cvičení 6: Učitel žákům připomene, že u sloves na *-nout*, jemuž předchází souhláska, má přičestí minulé tvar bez *-nu-* vždy; výjimkou jsou slovesa, jejichž kořen končí na slabikotvorné *r* (*hrnout*), a sloveso *usnout*, sloveso *hnout* a jeho odvozeniny. V PČP není sloveso *klesnout* a *pohnout*.

protrhla, zasáhla, rozhodly, přijali, usnuly, zdvihl, převrhl, zamkli, začal, kleslo, pohnuly, vzal, dojaly, dotkli i dotknuli

Cvičení 7. a) zahrnuje převážně slovesa 4. slovesné třídy vzoru *prosít*. To, zda při tvoření přičestí trpného dochází ke změně kořenové souhlásky, nebo ne, je dáno především stářím slovesa. U starší vrstvy je alternace pravidelná, u sloves novějších ke střídání nedochází, popř. jsou možné varianty. Učitelé upozorní na to, že se střídá *d* a *z*, nikoli *d* a *ž*, tedy např. *ohradit* – *ohrazen*, nikoli *ohražen*. Toto cvičení, aniž si je žáci připraví, není rozhodně vhodné hodnotit známkami.

zatarasena, ohrazeno, vyčistěna i vyčištěna, zpožděn, zařadění i zařazení, vyhlášeny, nanošenu (i nanošenou), poraženy, zavážena, nabroušeny, zaplacen

b) *d* se mění v *z*, *st* v *šť*, *zd* v *žď*, *s* v *š*, *z* v *ž*

Cvičení 8: Kdybychom vycházeli z toho, že ve větě stojí podmět obvykle na prvním místě, pak by byly všechny věty jednoznačné. Protože však bývá i pořadí opačné – s ohledem na aktuální členění, často tomu bývá v novinových titulcích, jsou některé věty dvojznačné. Jednoznačné jsou pouze dvě, v nichž význam signalizují slovesné tvary: *V tomto závodě některé kovové součástky nahradili plasty* (věta s všeobecným podmětem) a *Malá letadla postupně nahradily obří stroje* (podmětem je výraz *stroje*). V ostatních nelze s jistotou určit, které jméno je v 1. p., a tudíž podmětem. Dvojznačnost lze odstranit převedením do pasiva: *Na této trase byly vlaky nahrazeny autobusy.* (*Na této trase byly autobusy nahrazeny vlaky.*) *Šermířské souboje byly nahrazeny souboji s pistolemi.* (*Souboje s pistolemi byly nahrazeny šermířskými souboji.*) *Ve čtvrtfinále bylo Německo poraženo Ruskem.* (*Ve čtvrtfinále bylo Rusko poraženo Německem.*) U poslední věty je však vhodnější zvolit sloveso *vyhrát* nebo *prohrát*. Dvojznačnost způsobená tím, že ve větě je přitomno sloveso vyžadující vazbu se 4. p. a že v ní jsou substantiva, jež mají

tvár nominativu a akuzativu totožný, není, jak dokládají příklady z Českého národního korpusu, rozhodně ojedinělá.

■ SLOVESA *být, jíst, vědět*

Tato část seznamuje s některými tvary tří nepravidelných sloves. O nepravidelných tvarech slovesa *být* byli žáci průběžně poučeni v předchozích ročnících. Zde je věnována pozornost pouze přítomným tvarům odvozených sloves. V minulosti byly za spisovné považovány pouze tvary *nabudu, odbudu...* V PČP z r. 1993 jsou vedle nich uvedeny i tvary *nabydu, odbydu...* Oba tvary nejsou stylově rovnocenné, za stylově neutrální se považují tvary původní, tj. *nabudu, odbudu...*, tvary *nabydu, odbydu...* jsou hodnoceny jako hovorové. U sloves *jíst* a *vědět* je třeba žákům zdůraznit, že ve 3. os. mn. č. přítomného času jsou správné pouze tvary *oni jedí, oni vědí*. U přičestí trpného je kodifikovaný pouze tvar s *-d-*. Přičestí trpná se často neuvádějí, ale od nich utvořená adjektiva ano, a proto nelze tento jev opomíjet. Tvary jako *snězen(y), najezen(y)* nejsou v úzu totiž rozhodně ojedinělé. Problematictější to je s přičestím trpným předponových sloves odvozených od sloves *vědět*. Některá slovesa mají možný jeden tvar, jiná dva, proto není záhodno tato slovesa zařazovat do hodnotících prací. Učitel však může zadat žákům za úkol, aby vymysleli co nejvíce sloves odvozených některou z předpon od slovesa *vědět* a podobu přičestí vyhledali v PČP.

Cvičení 1: Jako jediné má sloveso *být* ve všech tvarech odlišné kořeny: *js-, bud-, by-*. To, že má tři různé kořeny, není typické pouze pro češtinu. I v mnoha dalších jazycích je toto sloveso značně nepravidelné.

Cvičení 2: Toto cvičení lze doplnit zadáním, aby žáci z uvedených sloves vybrali ta, která mají protějšky s *-l-*.

Cvičení 3. a): *koupil sis, kdyby sis pospíšil, omluvil ses, abys neudělal, ses narodil, mohl sis vybrat, by sis zvolil*

b) *koupili jste, kdybyste si pospíšili, omluvili jste se, abyste neudělali, kdybyste se narodili, mohli si vybrat, byste zvolili*

Učitelé mohou vyzvat žáky, aby na poslední větu na zvláštním papíře napsali odpověď. Poté by byly odpovědi vybrány a sestaven žebříček jednotlivých zemí podle četnosti výskytu; v následující diskusi by žáci svůj výběr stručně zdůvodnili.

Cvičení 4: Některé věty dovolují, aby žáci zvolili i tvary minulé (jsou uvedeny v závorkách). Sloveso *nabýt* bylo včleněno do věty, v níž se jednoznačně dává přednost tvaru *nabude*, ale tvar *nabyde* nelze považovat za chybný: *dovědí (i dověděli), snědeny, nabude i nabyde, jedí, pověz, přibude i přibýde, snědí (i snědly), nechají (nechaly), vypovědění i vypovězení, vědí, sněž, se rozděl, dej, dobude i dobyde*

Pro bystré hlavy

Obě slovesa jsou významově zcela rovnocenná. Žáci se mohou pokusit odhadnout, která z podob je častější (podle ČNK naprosto jednoznačně převažuje *dozvědět se*, v r. 2010 byl poměr 29 828 : 314).

■ SLOVESNÝ VID, SLOVESA DOKONAVÁ A NEDOKONAVÁ

S touto slovesnou kategorií, aniž by byla dosud pojmenována, se žáci setkávají vždy, když mají určit slovesný čas. V této kapitole se jim o ní dostane podrobné poučení. Výklad si všímá pouze sloves domácích, slovesa cizího původu s příponou *-ovat* (*aktualizovat, absolvovat, komponovat, komplikovat...*), z nichž mnohá jsou ve slovnících označována jako obouvidová, ponechává stranou. Totéž se týká i českých obouvidových sloves (*věnovat, obětovat...*). Žáky při určování vidu může svádět slovesný čas, a to minulý (děj byl dokončen). Proto je třeba jim zdůraznit, že jde o dvě rozdílné kategorie a že pro určení vidu je nutno vycházet z přítomných tvarů.

Cvičení 1. a): Slovesa nedokonavá vyjadřují budoucí čas spojením pomocného slovesa *být* v budoucím tvaru s infinitivem, slovesa nedokonavá přítomnými tvary.

b) Protože jde o novou látku, doporučujeme, aby slovesa vyhledávali žáci nejprve společně, psali je na tabuli, teprve poté pracovali individuálně.

měli – má, nedok., *zapomněli* – zapomene, dok., *nebyla* – je, nedok., *přepadl* – přepadne, dok., *jedli* – jí, nedok., *vytáhl* – vytáhne, dok., *přikulil* – přikulí, dok., *cítili jsme* – cítí, nedok., *stojí* – stojí, nedok., *žít* – žije, nedok., *hledali jsme* – hledá, nedok., *vyndali jsme* – vyndá, dok., *vyprázdnili jsme* – vyprázdní, dok., *nenášli jsme* – nenajde, dok., *pokusil se* – pokusí se, dok., *otevřít* – otevře, dok., *pořezal se* – pořezá se, dok., *zkusil* – zkusí, dok., *vypíchný* – vypíchně, dok., *obvazovali* – obvazuje, nedok., *pokoušel jsem se* – pokouší se, nedok., *udělat* – udělá, dok., *smekl se* – smekne se, dok., *mrštil* – mrští, dok., *kutálela se* – kutálí se, nedok., *rozbila* – rozbije, dok., *zuřili jsme* – zuří, nedok., *odnesli jsme* – odnese, dok., *šel* – jde, nedok., *vrátil jsem se* – vrátí se, dok., *držel* – drží, nedok., *přidržel* – přidrží, dok., *vzal* – vezme, dok., *zvedl* – zvedne, dok., *udeřil* – udeří, dok., *zachránil* – zachrání, dok., *schoval* – schová, dok., *přinese* – dok., *ukazuje* – nedok., *vypravuje* – nedok., *přimyslí* – dok.

c) slovo *hovězí* může být přídavné jméno (*hovězí polévka*), nebo podstatné jméno (*hovězí už je uvařené*)

d) *ráhno* – tyč na lodním stožáru pro plachtu

Cvičení 2: Je třeba dbát na vytvoření náležitých přítomných tvarů, tj. aby žáci nezaměňovali tvary sloves jako *nakoupit* (*nakoupí*) – *nakupovat* (*nakupuje*).

připraví – dok., *nakoupí* – dok., *vypracuje* – dok., *proběhne* – dok., *klopýtá* – nedok., *říká* – nedok., *zarůstá* – nedok., *promlouvá* – nedok., *zahází* – dok., *vyláme* – dok., *prochází* – nedok., *vystřkuje* – nedok., *vyroste* – dok., *klopýtne* – dok., *napiše* – dok., *vykreslí* – dok., *proplová* – nedok., *užasne* – dok., *objímá* – nedok., *ztichne* – dok.

Cvičení 3: Většina sloves se vyskytuje ve dvou podobách, které se od sebe neliší lexikálním významem, ale jen videm (*dát* – *dávat*, *nakoupit* – *nakupovat*). Takové dvojice se nazývají vidové. Jsou dvojí: 1. základovým slovesem je sloveso dokonavé a od něho je utvořeno příponou sloveso nedokonavé

(*nakoupit – nakupovat*); 2. základovým slovesem je slovo nedokonavé a od něho je předponou utvořeno sloveso dokonavé (*vařit – uvařit*). Při odvozování dokonavých sloves od nedokonavých však mnohdy dochází k posunu ve významu slov, tzn. že se takové dvojice liší nejen videm, ale i významem (*odepsat, připsat, vypsát...*) a od nich se pak dotváří nedokonavý protějšek (*odepisovat, přepisovat, vypisovat*). Jedna a táž předpona může být u některých sloves pouze prostě vidová (*omládnout, vyléčit, uvařit*), u jiných je nositelem změny významu (*okopat, vykoupit, uplavat*). Právě cv. 3 má ukázat, jak jednotlivé přepony mohou význam základového slovesa pozměnit. Žáci mohou soutěžit, kdo od jednotlivých sloves utvoří nejvíce sloves odvozených.

donést, nanést, nadnést, odnést, ponesu (infinitiv nejde vytvořit), *pronést, přenést, přednést, přinést, roznést, snést, unést, vynést, vznést, zanést*, dvě předpony: *poponést, povynést, povznést*

dokázat, nakázat, odkázat, prokázat, přikázat, rozkázat, ukázat, vykázat, vzkázat, zakázat, dvě předpony: *poukázat*

dotřít, natřít, ořít, potřít, protřít, přetřít, přitřít se (nevítaně se k někomu připojit), *rozetřít, setřít, vytrít, zatřít* (zakrýt nátěrem, vetřením zaplnit)

doplnit, naplnit, přeplnit, splnit, vyplnit, zaplnit

zpravit (poslat zprávu); slovesa *dopravit, vypravit, opravit* atp. jsou odvozena od substantiv *doprava, výprava, oprava*

dovázat, navázat, ovázat, obvázat, odvázat, podvázat, provázat, převázat, přivázat, rozvázat, svázat, uvázat, vevázat, vyvázat, zavázat, dvě předpony: *porozvázat, pouvázat*

došít, našít, obšít, pošíť, podšíť, prošíť, přešíť, přišíť, sešíť, ušíť, všít, vyšíť, zašíť, dvě předpony: *posešíť, přepošít, připošíť, rozešíť, zapošít*

dosvědčit, osvědčit, přesvědčit, přisvědčit, usvědčit

dovolat, odvolat, povolat, provolat, předvolat, přivolat, svolat, vyvolat, zavolat, zvolat

Cvičení 4: První část tohoto cvičení obsahuje slovesa odvozená od sloves *být* a *bít*. Tato slovesa se neliší jen přítomnými tvary (*dobude/dobyde – dobije*), ale i podobami nedokonavých sloves (*dobývat – dobíjet*). Zatímco v psaní slovesa *vyplynout* (podobně *splynout*) žáci běžně nechybují, v jeho nedokonavém protějšku (*vyplývat, též splyvat*) často. Dvojice *vyplynout* a *vyplývat* by je měla utvrdit v tom, že i nedokonavé sloveso *vyplývat* je příbuzné s vyjmenovaným slovem *plynout*.

dobývat, nabíjet, zbývat, zabíjet, vybývat, vyplývat, vyslýchat (běžnější je jako nedokonavý protějšek ke slovesu *vyslechnout*), *nachomýtat se, vymycovat, vysychat* (i *vysýchat*), *rozmyšlet se*

Cvičení 5: K poznání toho, zda nedokonavé sloveso vyjadřuje právě probíhající děj, nebo děj opakovaný, napomáhá především význam celé věty, zejména volba lexika. Na základě toho je zřejmé, že právě probíhající děj vyjadřují slovesa ve větách *Tabulku zatím vede Baník Ostrava* (žáci by k tomu mělo dovést příslovce *zatím*). *Po prvním poločase hrajeme se Slovenskem nerozhodně* (časové určení *po prvním poločase*). *Dívám se na film*

o šelmách (aby mohlo jít o děj opakovaný, musel by být výraz *film* v plurálu). Opakovaný děj vyjadřuje sloveso v těchto větách: *Každé jaro hrabeme listí* (spojení *každé jaro*). *Víkendy trávíme na chalupě* (výraz *víkendy*). *Třešně u nás dozrávají později*. Oba děje mohou vyjádřit slovesa v těchto větách (bez věcných znalostí nebo širšího kontextu nelze určit, o který děj jde): *Sedím v první řadě* (právě probíhající děj, např. jako odpověď na otázku *Kde tě najdu?*; opakovaný děj, např. odpověď na otázku *Kde vždycky sedíš?*) a *Jan fotografuje houby* (právě probíhající děj, např. odpověď na otázku *Kde je Jan?*; opakovaný děj – vyjádření např. záliby).

Přestože nedokonavá slovesa vyjadřují neohraničený děj a slovesa dokonavá ohraničený, užívají se někdy v rozporu s touto jejich vlastností. Tomu jsou věnována cvičení 6, 8, 9. Cvičení 7 má ukázat, že existují i dvojice sloves dokonavých se stejným kořenem a stejnou předponou, přesto je mezi nimi významový rozdíl.

Cvičení 6: Přítomný tvar nedokonavého slovesa vyjadřuje budoucí čas v těchto větách: *Zítرا píšeme slohovou práci. Večer mi nevolej, jdeme do divadla. Čekám tě zítرا odpoledne.*

Cvičení 7: *rozkrojit* – překrojit, rozdělit na dvě části, *rozkrájet* – krájením rozdělit na kousky; *nakrojit* – trochu říznout, naříznout, *nakrájet* – krájením rozdělit na kousky; *roztrhnout* – trhnutím rozdělit, *roztrhat* – trháním rozdělit na kousky. Žáci mohou jmenovat další dvojice (*natrhat* – *natrhout*, *nařezat* – *naříznout*, *nalámat* – *nalomit* atd.).

Cvičení 8: Jsou možné tyto formulace: *Neříkej to nikomu. Neber si už žádný koláč. Nevylézej, ještě tě neviděli. Nevysvětluj mi nic. Nepřikládej do kamen, je tu horko. Nechoď nám naproti na nádraží, trefíme k vám. Nekupuj mouku, ještě ji máme dost. Neposílej mi fotografie z narozenin, už je mám.*

Cvičení 9: *Kdo maloval ten obrázek? Koho jsi včera volil? Komu jsi ráno psal e-mail?*

Pro bystré hlavy

Kdybychom vycházeli z toho, co nedokonavé slovesné tvary a adjektiva od nich odvozená vyjadřují, mělo by spojení *smažený řízek* znamenat 'řízek, který se právě smaží'. Přídavné jméno *smažený* je zde však užito ve významu 'usmažený'. Toto užití je v textech z oblasti gastronomie zcela běžné.

■ VYUŽITÍ RŮZNÝCH SLOVESNÝCH TVARŮ

Tato kapitola má žáky seznámit s některými odlišnostmi ve využívání jednotlivých slovesných kategorií, a to pokud jde o osobu a číslo, s významovou stránkou přítomných tvarů a tvarů vyjadřujících budoucí čas, s tím, jakým způsobem lze vyjadřovat rozkaz a zákaz, a s významy kondicionálových tvarů.

Cvičení 1. a), b): Pro češtinu je charakteristické, že pro vykání používá spojení zájmena *vy*, tedy zájmena, které se pojí se slovesnými tvary v množném čísle (*vy jste dneska nepřišli*), se slovesnými tvary v jednotném čísle (*vy jste dneska nepřišel/nepřišla*). Tím se liší např. od blízké slovenštiny.

Buď tak hodný a napiš mi. – tykání. *Buď tak hodná a napiš mi.* – tykání. *Buďte tak hodní a napište mi.* – tykání i vykání. *Buďte tak hodné a napište mi.* – tykání i vykání. *Buďte tak hodný a napište mi.* – vykání. *Buďte tak hodná a napište mi.* – vykání

c) Tykají si děti s (pra)rodiči (lze připomenout, že v minulosti tomu bylo jinak) a dalšími příbuznými, se svými vrstevníky, že jim tykají (do určitého věku) dospělí, že si tykají přátelé, že děti vykají dospělým (vyjma příbuzných), dospělí lidé si vykají, pokud se nedohodnou na tykání. Učitel může vybídnout žáky, aby zjistili pravidla pro nabízení tykání.

Cvičení 2. a), b): Ne všichni žáci se s odbornými texty běžně setkávají, a proto je zapotřebí, aby si přečetli informaci v bodě b). Pro odborné texty je v našem prostředí charakteristické to, že se v nich často používá tzv. plurál skromnosti, tzn. že autor volí 1. osobu mn. čísla, přestože je tvůrcem textu sám. Proto lze určit, že autorem je jediná osoba a kterého je pohlaví, pokud je zvolen slovesný tvar v jednotném čísle: *V tomto příspěvku jsem se snažil zhodnotit dosavadní výzkum.* *V tomto příspěvku jsem se snažila zhodnotit dosavadní výzkum.* Pokud je tvar slovesa v množném čísle, s jistotou lze poznat, že autorů je víc, a to ženského pohlaví, z věty *V tomto příspěvku jsme se snažily zhodnotit dosavadní výzkum.* Z věty *V tomto příspěvku jsme se snažili zhodnotit dosavadní výzkum* to, zda je autorem jedna osoba, nebo více, poznat nelze. Jestliže je autorů více, mohou to být jak jen muži, tak muži a ženy.

Cvičení 3: Všechny typy vět se vyskytují v běžné komunikaci, jsou tedy charakteristické pro prostěsdělovací styl. S prvními dvěma z nich se setkáváme především v oblasti služeb. Namísto vykání/tykání se v prvním případě volí spojení jména osoby (*pán, paní, slečna, holčička, chlapec...*) a sloveso ve 3. os. j. č., v druhém sloveso v 1. os. mn. č. Třetí typ je charakteristický pro hovor rodičů, prarodičů, tet a strýců s malými dětmi. Dospělá osoba se k dítěti neobrací v 1. osobě, ale ve 3. a ještě uvede obecné jméno (*maminka, tatínek...*).

Pro bystré hlavy

Milostpaní služce nevyká, tzn. neužívá druhou osobu, ale 3. osobu, tzv. onkání – to bylo v minulosti charakteristické právě v pobídkách dávaných služebnictvu, popř. mladým lidem, kterým už nebylo vhodné tykat. Žáci se s ním mohou setkat ve starších dílech. Je možné se zmínit i o tzv. onikání, tj. užití 3. os. v mn. č. jako projev společenské úcty nebo podřízenosti (*Pane profesore, jsou tak hodní...*).

Cvičení 4. a): Přítomné tvary sloves nedokonavých i dokonavých mohou vyjadřovat děj bez zřetele k určitému času, tj. děj, který platí stále. Vyskytují se např. v příslovích či v definicích. Některé mohou vyjadřovat stálou vlastnost (*Babička špatně vidí*) nebo schopnost (*Petr mluví anglicky*). Nadčasová platnost je vyjádřena v těchto větách: *Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. Dvakrát do téže řeky nevstoupíš. Léto začíná v červnu. Labe pramení v Krkonoších. Hlavním městem Francie je Paříž.*

Stálá vlastnost v této větě: *Každý všední den vstávám v sedm hodin.*

Cvičení 5. a), b): S typy vět uvedených v tomto cvičení se lze setkat v každodenní, mluvené komunikaci. Mají ukázat, že budoucí čas může sloužit i jako prostředek pro signalizování pravděpodobnosti, výtky a skromnosti.

Před vchodem stojí spousta lidí. Bude tam plno. – pravděpodobnost

Ja se s tím budu vařit, a ty to nebudeš jíst? – výtky

Na oslavě budou i naši noví přátelé. Někdo zvoní. To bude jeden z nich. – pravděpodobnost

Obloha se zatáhla. Bude pršet. – pravděpodobnost

A ty mně budeš nadávat? – výtky

Celý víkend budu doma, protože budeme malovat a přestavovat můj pokoj. – budoucí děj

Co budeme dlužní? – skromnost

Vidíš ten plakát? To bude ten nový film. – pravděpodobnost

Budu prosit jednu kávu. – skromnost

Cvičení 6: Tím, že existují oznamovací a rozkazovací slovesný způsob a oznamovací a rozkazovací věty, mají někteří žáci tendenci slovesný tvar ve větách tázacích označovat jako tázací. Toto cvičení má žákům připomenout, že způsob tázací neexistuje.

Zítřka s naším oddílem pojedeme na výlet. – věta oznamovací, způsob oznamovací

Pojedeš s námi? – věta tázací, způsob oznamovací

Chtěl bys jet s námi? – věta tázací, způsob podmiňovací

Kéž pojedeš s námi. – věta přací, způsob oznamovací

Pojed' s námi. – věta rozkazovací, způsob rozkazovací

Cvičení 7. a): *Mlč!* – zp. rozk. *Budeš mlčet* – zp. ozn. *Mlčet!* – inf. *Dojdi s odpadky.* – zp. rozk. *Mohl bys dojít s odpadky?* – zp. podm. *Spěte!* – zp. rozk. *Už konečně spěte!* – zp. rozk. *Spát!* – inf. *Spali byste už?* – zp. podm. *Spíte už!* – zp. ozn. *Ať už spíte!* – zp. ozn. *Kéž už spíte!* – zp. ozn. *Neber to!* – zp. rozk. *Ne abys to vzal!* – zp. podm.

b) Základním slovesným tvarem pro vyjádření rozkazu nebo zákazu je tvar rozkazovacího způsobu (*Mlč! Spěte! Dojdi. Neber to!*). Rozkaz i zákaz lze vyjádřit i jinak, s různým stupněm naléhavosti. Nejdůrazněji, nejpříkřeji infinitivem (*Mlčet! Spát!*). Důrazné jsou i věty s budoucími tvary slovesa být ve spojení s infinitivem plnovýznamového slovesa (*Budeš mlčet!*), věty obsahující oznamovací tvary a výrazy *už, konečně, ať* (*Spíte už! Ať už konečně spíte!*), věty s kondicionálními tvary a zápornou *ne* (*Ne abys to vzal!*). Někdy lze zvolit i méně naléhavé formy; mezi ně patří oznamovací věty s kondicionálními tvary (*Mohl bys dojít s odpadky? Spali byste už?*) a věty s částicí *kéž* (*Kéž už spíte!*). Tyto věty mají spíš charakter žádosti a přání. Jde o úkol poměrně obtížný, a proto doporučujeme, aby žáci pracovali společně. V určování míry naléhavosti nebudou patrně zcela jednotní. Jde o věty typické pro mluvené projevy, takže svou roli tady hraje i zvuková stránka, intonace, barva či intenzita hlasu.

Cvičení 8: V předchozím cvičení se žáci dozvěděli, že kondicionál může sloužit též k vyjádření méně naléhavých rozkazů. Toto cvičení doplňuje jejich další významy.

Zdvořilé přání je vyjádřeno v těchto větách: *Mohla bys mi podržet dveře? Přála bych si nový mobil. Měli byste navštívit babičku. Co kdybyste sem přijel?* Skromné mínění v této větě: *Chtěli bychom se s vámi podělit o dosavadní zkušenosti.* V ostatních větách (*Kdybych měla dost peněz, koupila bych si nový mobil. Určitě by se bylo našlo jiné řešení, jen kdyby byl někdo měl zájem ho hledat*) vyjadřuje podmínku.

Pro bystré hlavy

Obě věty jsou významově totožné. Mnohé záporné otázky mají stejný význam jako kladné. Užívají se např., pokud druhému něco navrhuje (*Nepůjdeme se projít?*) či ho k něčemu vybízíme (*Nedáte si ještě kousek?*).

Cvičení 9. a): K vyjádření podmínky se užívá především podmiňovací způsob (1. a 3. věta). Tuto funkci však může v některých větách plnit i infinitiv (2., 4. a 5. věta). Žáky je třeba upozornit, že v takových větách se infinitivní konstrukce odděluje čárkou.

b) *Kdybychom tě neměli s sebou, určitě bychom zabloudili. Kdybychom dostali ještě jeden gól, už bychom nepostoupili. Kdybych byla tebou, tak bych na ten konkurz šla.*

Pravopis koncovek jmen a sloves

(ve spojení s dalšími pravopisnými jevy)

Cvičení 1: *Obláčky pomalu šedly a ztrácely třpyt. Veverka zmizela pod nízkými větvemi hustého mlází. Pěstování a používání čerstvých bylinek má v našich zemích dlouhou tradici. Akutní zánět krčních mandlí se nazývá angína. Podběl roste na vlhkých půdách, pastvinách a zamokřených polích. Účinek výtažku z brusinek lze zesílit smícháním brusinkové šťávy s přírodním džusem. Nohy mohou otékat i zdravým lidem, nejčastější příčinou je nošení nevhodné obuvi. Francouzi jedí mnohem víc sýrů než ostatní evropské národy. Němci jsou největšími spotřebiteli sycených nápojů a sladkého pečiva. Tento film je citlivý příběh o vztazích tří dospělých a malé holčičky. Uprostřed místnosti stojí křesílko s měkkými opěradly. Na stole jsou navršeny tuby s olejovými barvami. Při nachlazení bolí klouby méně než při chřipce. Hromy burácelý a stromy pod náporu víchru padaly k zemi jako sirky.*

Cvičení 2: *Kosi se živí žížalami a hmyzem. Překračovali jsme vyvrácené stromy porostlé lišejníky. Uprostřed údolí stojí dva domy. Všichni měli s sebou velké zásoby jídla. Zbyněk vyndal z kapsy zavírací nůž. Hrdlička má na krku tmavý pásek. Naše zdraví je ovlivněno i skladbou potravy. Svaly na krku ztrácejí svou pružnost nejdříve. Ve finále mistrovství Evropy prohráli Němci se Španěly. V Sofii lze nalézt zbytky osídlení z doby kamenné. Plisně se mohou vyskytovat i na hlíně pokojových květin nebo pod tapetami. Hráči slavili vítězství dlouho do noci. Lvi žijí v afrických stepích. Obliba kozích produktů na*

celém světě stoupá a kozích farem přibývá. Nad nízkou trávou poletovali bílí motýli. Umělý kaučuk se vyrábí hlavně z uhlí a ropy. Na chodbě se rozléhaly učitelovy kroky. V létě jezdily děti na kolečkových bruslích.

Cvičení 3: Krokodýli útočí i na lidi. Kliky byly vyrobeny z mosazi. Z vajíček se vylihly kukly. Ulička mezi regály byla velmi úzká. Prezident se setkal s olympijskými vítězi. Maminka upekla slaný závin s ochuceným dušeným hlávkovým zelím. Na březích rybníka rostou topoly. Mí spolužáci dospěli k odlišným výsledkům. Mám nový prstýnek s malým kamínkem. V mnohých vsích mají kostely. V obchodní síti lze pod názvy med nebo včeli med zakoupit výrobky, ve kterých je pravý včeli med jenom jejich součástí. Toto víno se hodí k polotuhým zralým sýrům nebo sýrům s bílou plísní na povrchu. Orel stepní je méně obratný než ostatní orli; žije se menšími savci, zejména sysly, ale i ptáky a hmyzem. Akci přálo i počasí, a tak mohli malí caparti na asfaltových cestách barevnými křídami malovat různé výtvary podle své fantazie.

Cvičení 4: Tito malí hlodavci žijí poblíž lidských příbytků. Červencový vzduch se tetelí a ze strmých úbočí sopky přináší zápach síry. Vesnice leží uprostřed vyprahlých polí. Babička smažila houby na teflonové pánvi. Výsvětlovky pod čarou objašňují význam cizích slov. S Rusy se naši hokejisté střetli již v základní skupině. Kvůli špatnému počasí jsme se vrátili dřív. Oba sklepy byly plné uhlí. Dvůr byl ze tří stran obklopen polorozpadlými kůlnami, v nichž se povalovaly pytle. Na soutěž jsme jeli s dvěma cíli. Po třech dnech jsme se nezvyklým podmínkám přizpůsobili.

Cvičení 5:

Důležitost hry

Štěňata si ráda hrají a jejich hra je víc než pouhá radost ze života. Nahrazuje totiž lov a posiluje instinkty lovce ve smečce. Je též důležitým fyzickým cvičením, nezbytným pro vyvíjející se organismus. Štěňata poznávají okolní svět tím, že vše zkoumají svými smysly. Při tom se mezi nimi vytvářejí i vzájemné vztahy, tak významné pro jejich další život. Mají-li se ze štěňat stát zdraví, životu dobře přizpůsobení jedinci, potřebují množství kontaktů se svými vrstevníky a se sprátenými lidmi. U štěňat, která v období, kdy si nejvíce hrají, postrádala kontakt s jinými psy, se nikdy nevyvinou správné reakce. Co nezískají v tomto období, nemůže už být později dohnáno. Dospělí psi si hrají především pro radost z pohybu, u divokých psů však hra slouží i k tomu, aby si každé zvíře připomnělo svou roli ve smečce. To pomáhá omezit rizika vážných střetů.

Cvičení 6:

Jsou cesty a cesty

Některé nikam nevedou, jiné jsou radostně očekávány, na další se člověk obává vstoupit. Během své kariéry jsem už několikrát objel zeměkouli, takže vím, o čem mluvím. Před dvěma lety jsem se pouti do Korey (i Koreje) a Japonska na mistrovství světa poněkud obával. Jak organizačních zmatků, tak nemožnosti se domluvit jinak než místním jazykem. Nakonec se z pobytu v Asii vyklubalo velmi milých šest týdnů, na něž vzpomínám jen v dobrém. Teď se chystám do Portugalska. V této zemi jsem byl zatím třikrát a líbilo se

mi (i mně) tam. Pohodoví lidé, moře a jeho plody, spousta golfových hřišť – jeden plusový bod vedle druhého. A dokázal bych vyjmenovat desítky dalších. Takže tentokrát jsem v opačné pozici než před několika měsíci. Pevně věřím, že Cimrmanova zákonitost střídání prvku naděje a zklamání v případě Portugalska zůstane jen vědeckou teorií.

Cvičení 7:

Poprvé u moře

Hned po snídani se chtěl Oleg vypravit na pláž. Dosud nikdy u moře nebyl, a tak si to chtěl pořádně užít. Letovisko bylo ještě vylidněné. Těšil se na prázdnou pláž. Nutil se k pomalé chůzi, ale přesto každou chvíli zjišťoval, že už zase pospíchá. Když piniovým hájem konečně probleskla nekonečná vodní pláň, musel se doslova krotit, aby se nerozběhl jako nějaký malý kluk. Všechny jeho smysly byly v maximálním střehu. Naslouchal silicimu šumu vodní tříště. Líbilo se mu, jak mu příliv podemílá písek pod nohama; když zůstal stát na místě, dokonce občas ztrácel rovnováhu. Díval se, jak přicházející vlny nabírají na mohutnosti. Náhle si všiml dvou malých krabů, kteří lezli sotva půldruhého metru před ním. Výkřikl nadšením. Ještě nikdy živé(,) lezoucí kraby neviděl. Popošel rychle o krok a napjatě očekával, co zvířata udělají, ale nezdálo se, že by krabi jeho přítomnost zaznamenali. Lezli dál v původním směru. Následující přílivová vlna písek na dně notně zviřila a Oleg měl strach, že až voda zprůhlední, krabi tam již nebudou. Ale byli tam.

Cvičení 8. a):

Císař Rudolf

Rudolfovy zájmy se stále více obracely od magie k alchymii. Císař zavedl na Hradčanech skvělý a okázalý život, jaký skromná Praha do té doby nepoznala. Jeho umělecké nákupy, a zejména získávání všelijakých kuriozit, od mandragory až k zaručeně pravým rohům jednorožce a k mumiím, stály nepředstavitelné částky. Už v první polovině jeho vlády dosáhly Rudolfovy osobní dluhy výše deseti milionů rýnských, což byla částka obrovská, už podle písničky, že kolo mlýnské je za čtyři rýnské. Císař pochopitelně viděl v každém šejdiři spasitele a zachránce vyprázdněné pokladny. V Praze se vystřídala nepřeborná řada alchymistů z celého světa.

b) Rudolf II., žil v letech 1552–1612

c) dvojdílný film Císařův pekař a Pekařův císař

Cvičení 9. a):

Mýtus o vzniku Mléčné dráhy

Na počátku věků šestinozí sobi snadno unikali před lovci. Pro zábavu se téměř nechali chytit, ale v poslední chvíli kopytem udeřili do země, poskočili dopředu a plnou rychlostí zmizeli v dáli. Lovy na šestinohé soby byly nejen náročné, ale i vzrušující.

Jednoho dne se jeden ze sobů potuloval kolem stád, která patřila lidem. Byl obrovský, a když se objevil mezi domácím zvířectvem, vyvolal paniku. Všechna zvířata se rozprchla. Rozhodně se musí sob nějak zneškodnit, aby nemohl páchat další škody. Nejlepší z lovců ho začal pronásledovat.

b) *Zvíře mělo náskok, ale lovcovy lyže klouzaly na ztvrdlém sněhu rychlostí blesku. Veškerá lovcova energie se upínala jedním směrem. Chytit soba živého a uříznout mu dvě z jeho šesti nohou, aby se změnil v obyčejné zvíře a nemohl se už vysmívat lidem.*

Náskok se pomalu zmenšoval. Lovec využíval terénu, mohutně se odrážel holemi a už se kochal vítězstvím. Připravil se, že hodí provaz, ale najednou spatřil, jak se sob vzepjal a vyletěl k nebi. V tu chvíli se lovcovy lyže odlehčily a lovec cítil, jak také opouští zemi. Oba se dostali na oblohu.

Lovci se však nepodařilo soba chytit. Dosud je můžeme spatřit na hvězdnaté obloze. Z lovců se stala Polárka a ze soba souhvězdí Plejády. Stopy po lyžích vytvořily Mléčnou dráhu, která ukazuje stěhovavým ptákům cestu do teplých krajín.

Cvičení 10. a):

Kukuřice

Kukuřice je pro naše zemědělství natolik typickou plodinou, že se nám zdá, jako by u nás rostla již od pradávna. V létě a na podzim se pole s kukuřicí šumivě vlní ve větru a její klasy přitahují nejen mlsný jazýček. Přestože u nás tato obilnina zcela zdomácněla, první pokusy s jejím pěstováním se v Evropě objevily až v šestnáctém století. Postupně byly vyšlechtěny nové odrůdy, které se mohou bez problémů pěstovat i v oblastech s mírným podnebím.

Z kukuřice se vyrábí kvalitní škrob, který se v těle tráví postupně, a proto je vhodnou potravou ke stabilizaci hladiny cukru v krvi. Kukuřice se konzumuje syrová, vařená, dušená, pečená, v salátech i konzervovaná. Z praženého zrna se připravuje náhražka kávy. Peče se z ní chléb a placky, vyrábí se z ní mouka, krupice či vločky, ale také pivo nebo lihoviny. V některých zemích je oblíbená kukuřičná kaše polenta.

b) *typický – příznačný, charakteristický; stabilizace – stálost, udržování stálosti*

Pracovní sešit s. 19–20

Slovesa

Cvičení 1. a):

Poslední boj

Vnější kordon byl vytvořen několik ulic od kostela. Muži z vnitřního kordonu vnikli do okolních domů, aby v oknech umístili kulomety. Jejich úkolem bylo palebně pokrýt jak kostel, tak přilehlé ulice.

18. června 1942 přesně ve 4.15 zastavila u kostela neoznačená auta gestapa. Pannwitz, pověřený velením celé operace, vyskočil a řítil se k zadním dveřím kostela. Další gestapáci se rychle přidávali. Opatrně, váhavě procházeli muži otevřenými dveřmi a pomalu se rozhlíželi. Kolem bylo naprosté ticho. Jediné, co slyšeli, byly jejich vlastní kroky a dech.

Pannwitz se náhle zmocní pocit, jako by zaslechl nějaký zvuk. Jako by vzduchem cosi tiše zasvištělo. Ohlédne se po zvuku, ale nevidí nic.

A náhle se kostelní loď začala plnit hlasitými zvuky. Nejprve svištěcí předmět narazil na podlahu a explodoval. Pak se prostor naplnil palbou zahájenou z balkonu vysoko na protější straně. „Stáhněte se!“ volal vyděšený Pannwitz. V panice, bez sebemenšího pokusu opětovat zběsilou palbu, prchají Němci úzkými dveřmi do bezpečí tmavé chodby.

b) byl vytvořen – 3. os., č. j., čas min., rod trp., zp. oznam.

vnikli – 3. os., č. mn., čas min., rod čin., zp. oznam.

umístili by – 3. os., č. mn., rod čin., zp. podm.

bylo – 3. os., č. j., čas min., rod čin., zp. oznam.

pokryt – infinitiv

zastavila – 3. os., č. mn., čas min., rod čin., zp. oznam.

vyskočil – 3. os., č. j., čas min., rod čin., zp. oznam.

řítíl se – 3. os., č. j., čas min., rod čin., zp. oznam.

zmocní se – 3. os., č. j., čas bud., rod čin., zp. oznam.

zaslechl by – 3. os., č. j., rod čin., zp. podm.

stáhněte se – 2. os., č. mn., rod čin., zp. rozkaz.

opětovat – infinitiv

prchají – 3. os., č. mn., čas přít., rod čin., zp. oznam.

c) Vnější kordon se vytvořil několik ulic od kostela.

d) „Stáhněte se!“ volal vyděšený Pannwitz.

Vyděšený Pannwitz volal, aby se stáhli.

Způsob rozkazovací se změnil ve způsob podmiňovací.

Cvičení 2:

Schopnost slovesa vyjádřit dokonavost nebo nedokonavost děje se nazývá slovesný vid.

Děj neohraničený, probíhající vyjadřují slovesa nedokonavá.

Děj ohraničený vyjadřují slovesa dokonavá.

Pouze slovesa nedokonavá mohou vyjádřit přítomný, minulý i budoucí čas.

Slovesa dokonavá mohou vyjádřit pouze čas minulý a budoucí.

Nedokonavá jsou např. tato tři slovesa: *slyší, nese, sedá si*.

Dokonavá jsou např. tato tři slovesa: *uslyší, přinese, sedne si*.

Cvičení 3. a): *víte, jako by připomínalo neděli, strážlivěji, mylím se, byl jsem zmitán pochybnostmi a vyčkával jsem, se mi dostalo, odbily, se mi zdálo, tolik, uslyšel, se ozvaly hlasité, odbíjely*

b) slovesa nedokonavá: *víte, je, připomínalo by, tušit, není, cítil jsem, uvažovat, nasvědčovalo, mylím se, nechápal jsem, je, byl jsem zmitán, vyčkával jsem, zdálo se, poslouchal jsem, odbíjely, věděl jsem, muselo se*
slovesa dokonavá: *probudíte se, začnete, zapochyboval jsem, probral jsem se, začal jsem, dostalo se, odbily, uslyšel jsem, ozvaly se, přihodit se*

c) *probudil by ses, probudili byste se*

ozval by ses, ozvali byste se

Příslovce

S příslovci – jejich druhy a stupňováním – se žáci důkladně seznámili již v 7. ročníku, proto jsou do této kapitoly zařazena pouze opakovací cvičení.

Cvičení 1. a): *náhle* – času, *jak* – vztažné, *pomalů* – způsobu, *příjemně* – způsobu, *potom* – času, *zezadu* – způsobu, *bezpečně* – způsobu, *nalevo* – místa, *mlčky* – způsobu, *potom* – času, *dole* – místa, *obvykle* – času, *dnes* – času, *ted'* – času, *opatrně* – způsobu, *náhle* – času, *nějak* – způsobu, *příliš* – míry, *rychle* – způsobu, *ihned* – času, *dál* – místa, *nyň* – času, *nepatrně* – míry, *tentokrát* – času, *docela* – míry, *jasně* – způsobu, *seshora* – místa, *pomalů* – způsobu, *dolů* – místa, *neurovnaně* – způsobu

b) příslovečné spřežky: *pomalů*, *potom*, *zezadu*, *nalevo*, *docela*, *seshora*

c) *Často jednal podle* – příslovce způsobu

Podle mě se nemusíte řídit – předložka

Slova, která stejně znějí, ale nejsou navzájem příbuzná, nazýváme homonyma.

Cvičení 2: *Cesta vedla dolů* – kam? = příslovce

... *několik opuštěných dolů* – koho, čeho? = podstatné jméno

Omylem jsme se zapsali... – jak? = příslovce

... *s tím omylem* – s kým, čím? = podstatné jméno

Ráno půjdu... – kdy? = příslovce

Každé ráno... – koho, co? = podstatné jméno

Časem ti o tom povím... – kdy? = příslovce

S letním časem... – s kým, čím? = podstatné jméno

Pod vrchem... – pod kým, čím? = podstatné jméno

... *půjdeme vrchem?* – kudy? = příslovce

Žákům by mohlo působit potíže určení pádu u podstatného jména *ráno* – podle koncovky by mohlo jít jak o 1. p. j. č., tak o 4. p. j. č. Nahradíme tedy tvarově dvojznačné slovo *ráno* podstatným jménem, které má v těchto pádech koncovky různé. Takové podmínce vyhovují podstatná jména podle vzoru *žena* a *růže*. Utvoříme např. větu *Každou sobotu vstávám v 7.30* a podle koncovky 4. p. u slova *sobotu* analogicky vyvodíme, že i slovo *ráno* ve výchozí větě je ve 4. p.

Cvičení 3: Např. *Zastavte se, až půjdete kolem.* – příslovce

Před posledním kolem byl náš závodník na druhém místě. – podstatné jméno

Rána šla mimo. – příslovce

Je už mimo nebezpečí. – předložka

Odpoledne se vyčasil. – příslovce

Strávili jsme u nich krásné odpoledne. – podstatné jméno

Zhubla celkem šest kilo. – příslovce

Je mi to celkem jedno. – částice

Pražský hrad se v průběhu staletí stal jedinečným architektonickým celkem.
– podstatné jméno

Postav se doprostřed. – příslovce

Pavel plaval až doprostřed rybníka. – předložka

Vrátili jsme se až pozdě večer. – příslovce

Děti netrpělivě očekávaly Štědrý večer. – podstatné jméno

Cvičení 4: *Mlčky se na mě podíval. Dodnes nevíme... Napjatě sledovali ... Odtamtud jsme slyšeli... Neslyšně se přiblížil... ... zoufale prosila... Opatrně přistoupil... Nesed' tak shrbeně! Zamračeně sledoval... Dosud jsme o ničem nevěděli. ... nehybně stát... přibližovalo se velmi rychle.*

Cvičení 5. a): *střídměji, nejlépe, nejdříve i nejdřív, hůře i hůř, nejniže i nejniž, výše i výš, draže i draž, snáz i snáze i snadněji*

b) *úkol – 4. p., j. č., r. muž. neživ., vzor hrad*

Káťa – 1. p., j. č., r. žen., vzor žena

Martin – 1. p., j. č., r. muž. živ., vzor pán

prohlídka – 4. p., j. č., r. žen., vzor žena

lékaři – 3. p., j. č., r. muž. živ., vzor muž

oblastech – 6. p., mn. č., r. žen., vzor kost

vrcholu – 2. p., j. č., r. muž. neživ., vzor hrad

znače – 6. p., j. č., r. žen., vzor žena

c) *zhubnout, napsali, vrátím se, koupili jste, dosáhnete*

Pracovní sešit s. 21

Príslovce

Cvičení 1. a):

O knížeti Svatoplukovi

Moravský kníže Svatopluk byl pánem veliké slovanské říše. Přes svou prudkou povahu jednal často prozíravě a moudře, choval se statečně, hrdinně odrazil útoky nepřátel ze západu i východu.

Když poznal, že záhy zemře, řekl svým synům: „Povolal jsem vás sem k sobě, protože vám chci sdělit svou vůli. Nyní vám do rukou odevzdávám slavnou říši. Prosím vás, abyste ji stále ochraňovali přede všemi nástrahami nepřátel.“ Poté přikázal, aby mu sloužící donesli pevně svázané pruty. Výzval postupně syny, aby je přelomili. Ale ať se jakkoliv namáhali, ať vynaložili všechny síly, pruty se jim přelomit nepodařilo. Svatopluk jim pravil: „Dokud budete při sobě svorně stát a budete se vzájemně podporovat, nikdo vás nepřemůže.“

Nato Svatopluk svazek rozvázal a dal každému synovi jeden prut. Ten se však dal přelomit velmi snadno. „Vězte,“ řekl otec, „jestliže se budete přát a říši rozdělíte, nepřátelé nad vámi lehce zvítězí a zničí vás.“

Svatoplukovi synové však otcovy rady nedbali. Hněvivě povstali proti sobě navzájem, urputně spolu válčili, a tak pád říše sami urychlili. Nepřátelé je brzy přemohli a říši velkomoravskou rozdrobili.

b) *príslovce času: často, záhy, nyní, poté, dokud, nato, brzy
príslovce místa: sem*

příslovce způsobu: *prozíravě, moudře, statečně, hrdinně, pevně, postupně, svorně, vzájemně, snadno, lehce, hněvivě, navzájem, urputně*
příslovce míry: *stále, jakkoliv, velmi*

Cvičení 2: *nejjednodušejši, významně, rozumně, strmě, němě, sebevědomě, prkenně, neúčinněji, dojemně, osaměle, střídme, temně*

Předložky

Předložky se v této kapitole poprvé probírají podrobněji.

Cvičení 1. a): *podle názoru* – 2. p., *pro člověka* – 4. p., *během let* – 2. p., *na orgány* – 4. p., *pád, bez podpory* – 2. p., *za pozůstatek* – 4. p., *při němž* – 6. p., *k napřímení* – 3. p., *při válcích* – 6. p., *u ptáků* – 2. p., *k něčemu* – 3. p.

b) *s kostrcí* – 7. p., *z obratlů* – 2. p., *do celku* – 2. p., *za pozůstatek* – 4. p., *pro upevnění* – 4. p., *k orgánům* – 3. p., *u střeva* – 2. p., *podle předpokladů* – 2. p., *v minulosti* – 6. p., *při trávení* – 6. p., *kromě toho* – 2. p., *bez užitku* – 2. p., *pro bakterie* – 4. p., *kvůli zánětům* – 3. p.

Cvičení 2: *před námi* – 7. p., *před dům* – 4. p.; *za časů* – 2. p., *za jeho vítězstvím* – 7. p., *za nás* – 4. p.; *v co doufá* – 4. p., *v čem vyniká* – 6. p.; *po pás* – 4. p., *po lívancích* – 6. p.; *o co* – 4. p., *o čem* – 6. p.; *na tobě* – 6. p., *na tebe* – 4. p.; *mezi nás* – 4. p., *mezi státy* – 7. p.

Cvičení 4: *Před domem...* – vpředu; *Vedle domu...* – po straně; *Za domem...* – vzadu; ... *až k domu* – nevstoupili do něj; ... *až do domu* – dovnitř *Vrátíme se do hodiny* – nejpozději za hodinu; *Vrátíme se za hodinu* – přesně za hodinu; *Vrátíme se během hodiny* – v průběhu hodiny, možná i dříve než za hodinu

... *dostat se přes řeku* – na druhý břeh; *Už je to přes rok...* – více než rok; *Přes špatné počasí...* – I když bylo špatné počasí,...

Cvičení 5. a): [s řešína], [z dčína], [s příchutí], [z brusinkami], [s francije], [z vlámska], [s karamelami], [z gumovými]

b) Viz Základní mluvnice českého jazyka, s. 28.

Poznámka: Při výuce doporučujeme používat Základní mluvnici českého jazyka (V. Styblík a kol. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, a. s., 2004). Stručná mluvnice česká B. Havránka a A. Jedličky dnes již v mnoha ohledech – především ve skladbě – nevyhovuje, protože některé jevy vykládá jinak než dnešní učebnice.

Cvičení 6. a):

s ďáblem, s tím, z jeho života, z města, z nějakého důvodu, z kronik, z Ingolstadtu, z nejmocnějších, z mála, s černou magií, z úzkého spojení, s démony, s názorem, z „pravých alchymistů“, s vypětím

b) *v roce* – 6. p., *na univerzitě* – 6. p., *do Polska* – 2. p., *na univerzitu* – 4. p., *v Erfurtu* – 6. p., *kolem roku* – 2. p.

c) Alois Jirásek: Staré pověsti české

d) Přesah do vyučování slohu – referát je jedním z témat, která se v 8. ročníku ve slohu probírají.

e) Přesah do vyučování slohu – s vyprávěním se žáci setkali již v 7. ročníku. Rozvíjí se kladný vztah k místu bydliště žáků (RVP – vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, tematický okruh Místo, kde žijeme).

Cvičení 7: *Kvůli hašení požáru museli hasiči odstranit kus střechy. Požádali nás o pomoc a uklidem. Už se těším na plavbu trajektem přes kanál La Manche. V poslední době jsme si zvykli na denní půlhodinové cvičení. Chtěli jsme za každou cenu být doma před příchodem bouřky. Děkujeme vám za laskavé přivítání. Přes upozornění Horské služby na nebezpečí lavin se vydalo několik neukáznělých lyžařů do Obřího dolu. Do místnosti vstoupil bez pozdravu. Chtěla bych nějaký lék proti (na) pálení žáhy. Po rozednění jsme se vydali na další cestu.*

Pro bystré hlavy

Podoby *ze, se, ve, ke* se užívají kvůli výslovnosti tam, kde by se setkaly dvě stejné souhlásky nebo souhláska znělá s neznělou.

Cvičení 8:

Během poslední doby... – předložka; *Během na středně dlouhé tratě* – podstatné jméno

Jsi vedle! – příslovce; *Sedí vedle mě* – předložka

Jdu jen tak okolo – příslovce; *Okolo našeho domu rostou růže* – předložka

Cvičení 9:

Např.: *Vyjádřili jsme mu díky za jeho pomoc* – podstatné jméno

Všichni hlasovali proti. – příslovce

Přidejte do kroku, už je to blízko – příslovce

Vyřídím si to sám, obejdu se bez tvého prostřednictví – podstatné jméno

Sedíme uprostřed – příslovce

Doba kamenná je jedno období pravěku – podstatné jméno

Máme lístky do první řady – podstatné jméno

Přijď mi naproti – příslovce

Naštěstí šla rána mimo – příslovce

Nevšimli jsme si ho, i když stál vedle – příslovce

Na poli vyrašilo osení – podstatné jméno

Tuto nepříjemnost sis způsobila vlastní vinou – podstatné jméno

Cvičení 10:

z hlediska věcné správnosti – přísl. urč. zřetele

za účelem dosažení – přísl. urč. účelu

kvůli nemoci – přísl. urč. příčiny

v souladu se zaměřením – přísl. urč. zřetele

v případě potřeby – přísl. urč. podmínky

pro potřeby rozvoje – přísl. urč. účelu

díky rychlé pomoci – přísl. urč. příčiny

Pro bystré hlavy

Vhodněji formulovaná je druhá věta.

V době výstupu... Na Malý Kežmarský štít mohl vystupovat někdo jiný než německé horolezkyně.

Předložky

Cvičení 1. a):

Předložky jsou slova neohebná. Nemají svůj vlastní věcný význam. Podílejí se na vytváření významů jednotlivých pádů. Samy o sobě nejsou větným členem.

b) Předložky dělíme na původní (např. *s, z, v, k, od, u, bez, do, na, za, pro*) a nepůvodní (*podle, kolem, během, díky, místo, z důvodu, na základě, navzdory*).

c) S jedním pádem se pojí předložky: *bez, do, od, u, z, k, proti, pro, přes, při, s,*

se dvěma pády předložky: *na, po, v, o – 4. + 6. p.*

nad, pod, před, za – 4. + 7. p.

Cvičení 2:

Druhá světová válka

Věštinou se říká, že druhá světová válka začala v září 1939 po napadení Polska hitlerovským Německem, ale pro Japonce a Číňany začala už v roce 1931 a pro Američany v roce 1941. Příčinou války v Evropě byla těžká situace, do které se Německo dostalo po roce 1919, pád demokracií, které by mohly kontrolovat plnění smlouvy, a úsilí nacistů o získání dalších území v Evropě. Následující zhroucení kolektivní bezpečnosti umožnilo útok nacistů přesně tak, jak japonská vojska zaútočila na Čínu. Až do podzimu 1942 německá vojska vítězila. Velký obrat nastal, když se proti nacistům hrdinsky postavili Rusové u Stalingradu. Od té doby byla porážka Německa spojenými silami Spojených států amerických, Sovětského svazu a Velké Británie jen otázkou času. Přesný počet obětí vyčíslit nelze, ale byla to válka krutější než kterákoli před ní.

Cvičení 3: a) Díky rychlému příjezdu hasičů neshořel celý dům – předložka

b) Naše díky patří především lékařům a sestrám této nemocnice – podstatné jméno

a) Nedaleko Plzně se nachází zámek Kozel – předložka

b) Prázdniny jsou už nedaleko – příslovce

Cvičení 4: nahore v polici, na hoře Říp; nato se ozvala, co na to říkáš?; navečer přišla, vzpomínáš si na večer; dohromady se nic nestalo, do hromady sněhu; dokola byl hluboký les, zapletla se mi do kola; za tím kopcem, zatím se posadím

Cvičení 5. a): Ustavičně si na něco stěžuje. Udiveně se na mě (mne) podíval, ale nic neříkal. Tatínkův dárek je bezpochyby ze všech nejhezčí. K myslivně se vydáme touto polní cestou. Vyrobili jsme si papírové čepice a dali se do malování bytu. Pražské historické památky si ročně prohlédnou miliony turistů. Šumavská horská střediska jsou známá tím, že nabízejí mnoho spor-

tovních příležitostí. Gábina není doma, šla nakupovat. Hotelové pokoje jsou mimo jiné vybaveny televizí a telefonem. Nevíš, kde je prádelní šňůra?

b) *ustavičně* si stěžuje – bez přestání si stěžuje; *udiveně* se podíval – podíval se s údivem; *tatínkův* dárek – dárek od tatínka; *polní* cestou – cestou mezi poli; *papírové* čepice – čepice z papíru; *pražské* památky – památky v Praze; *šumavská* střediska – střediska na Šumavě; mnoho *sportovních* příležitostí – mnoho příležitostí ke sportu; šla *nakupovat* – šla na nákup; *hotelové* pokoje – pokoje v hotelu; *prádelní* šňůra – šňůra na prádlo

Spojky

Cvičení 1. a): spojky spojující větné členy: *archeolog a dobrodruh*; *svatý grál nebo křišťálovou lebku*; *nejen inspirací, ale i vzorem*; *voják a archeolog*; *Malta či Hongkong*; *Peru a Bolívie*; *něco neobvyklého, ba nečekaného*; *se svým synem a jeho přítelem*

Ostatní spojky spojují věty.

b) spojky připojující větu vedlejší k větě, na níž závisí: *aby, ačkoli, jako, poté co, zatímco, protože, jakmile, poněvadž, že, až, zda*

spojky spojující souřadné věty hlavní: *proto, nýbrž, dokonce, ani*

Cvičení 2. a):

I. Podle pověsti požádal syrakuský král Archimeda (věta hl.), *aby* zjistil (vedl. věta předmět.), *zda* jeho koruna je skutečně vyrobená z čistého zlata (vedl. věta předmět.). *Archimedes* znal hustotu čistého zlata (věta hl.) *a* věděl (věta hl.), *že* je větší (vedl. věta předmět.), *než* je hustota všech levnějších slitin (vedl. věta příslov. měrová). Z tohoto poznatku vycházel (věta hl.), *když* chtěl určit hustotu koruny (vedl. věta přísl. časová). Zvážit ji bylo *snadné* (věta hl.) *a* její objem zjistil tak (věta hl.), *že* ji ponořil do vody (vedl. věta přísl. způsob.). Pak změřil objem vytlačené vody (věta hl.) *a* hmotnost vydělil objemem (věta hl.). Velkým Archimedovým objevem bylo pochopení (věta hl.), *že* tíha vytlačené vody je stejně velká jako vztlaková síla působící na ponořené těleso (vedl. věta přívlastková). *Pokud* těleso plave (vedl. věta přísl. podmínková), *tíha* vytlačené kapaliny se rovná tíze tělesa (věta hl.).

II. Benjamin Franklin byl *nejen* významný americký státník, *ale* dokonce se proslavil *i* jako vědec (dvě věty hlavní v poměru stupňovacím). Prováděl řadu nesmírně nebezpečných pokusů s elektřinou (věta hl.), *když* pouštěl draka během bouřky (vedl. věta příslovečná časová). Kovový klíč připevněný k provázku draka získal za bouřky elektrický náboj (věta hl.) *a* tak bylo prokázáno (věta hl.), *že* blesk a elektřina jsou stejný jev (vedl. věta předmět-ná). Tento vědec také doložil existenci kladné a záporné elektřiny (věta hl.) *a* navrhl použití bleskosvodů (věta hl.).

Spojky a spojkové výrazy jsou podtržené.

Určení poměru mezi hlavními větami na žácích nevyžadujeme, probírá se až později (učebnice s. 118–130). Druhy vedlejších vět žáci znají ze 7. ročníku.

b) kněz Prokop Diviš (1698–1765)

Cvičení 3:

a) *Petra a Tereza; se zúčastnili Markéta, a dokonce i Lukáš; sice malý, ale /avšak/ útluný; nebudeme cvičit v tělocvičně, ale /nýbrž/ na hřišti; buď tatínka, nebo dědečka; nejen pro tebe, ale i pro tvého bratra; sejít ani sklouznout; jak na severní, tak na jižní Moravě; Snad šli na procházku nebo na návštěvu.*

b) Užité spojky stojí mezi větami hlavními.

Cvičení 4:

Protože bylo pod mrakem a protože nevyšel ani měsíc, byla noc velmi temná. Bylo by pro vás asi nejlepší, kdybyste se buď vrátili domů, nebo jeli k tetě. Policie tvrdí, že muž na útěku je pravděpodobně ozbrojen, a je proto nebezpečný. Cesta byla příjemná, protože slunce sice svítilo, ale nebylo horko. Vyprávěli nám, že ho několikrát potkali, dokonce že ho navštívili. Dají nám vědět, jakmile Novákovi přijdou nebo jakmile zavolají. Máte-li chuť vyrazit na dovolenou se stanem či máte-li chuť ubytovat se v chatičce v nějakém kempu, připravte se na různou kvalitu služeb. Bylo mu hned jasné, že španělští fotbalisté jsou opravdu dobří, a tak bude velmi obtížné nad nimi zvítězit. Rodiče sestře říkali, aby jela autobusem, ale aby v žádném případě nejela stopem. Moře pokrývalo celou písečnou plochu, jako by se přílivová vlna přehnala přes zemi a spolykala ji jedním hltem.

b) *Protože bylo pod mrakem a nevyšel ani měsíc, ... že muž na útěku je pravděpodobně ozbrojen, a že je proto nebezpečný. ... že ho několikrát potkali, dokonce ho navštívili. ... jakmile Novákovi přijedou nebo zavolají. ... máte-li chuť vyrazit na dovolenou se stanem nebo se ubytovat v chatičce... ... jako by se přílivová vlna přehnala přes zemi a jako by ji spolykala...*

Pro bystré hlavy

Práce s Pravidly českého pravopisu.

5. a):

O Sárce a Ctiradovi

Když zemřela kněžna Libuše, viděly dívky z její družiny, že nejsou již tak vážené jako dřív. Někteří muži se jim dokonce vysmívali, proto se dívky v čele s Vlastou rozhodly, že si vybudují vlastní sídlo, mocný Děvín. Chtěly bojovat proti mužům, aby si nad nimi uchovaly nadvládu. V boji nejprve vítězily, neboť je muži podcenili, a užívaly často různé lsti. Lsti také zahubily udatného Ctirada.

Když se jednoho letního dne vydal Ctirad na knížecí hrad do Prahy, musel projet hustým lesem. Bylo dusno, ani list na stromě se nezachvěl, ani stéblo trávy se nepohnulo. Najednou on a jeho družina uslyšeli nějaký nárek. Dali se do klusu, a když objeli vysokou skálu, spatřili malou mytínu. Uprostřed stál mohutný dub a k jeho kmeni byla přivázaná půvabná dívka. Jakmile je uviděla, prosila je, aby ji odvázáli. Ctirad byl dojat její krásou, proto seskočil z koně a přesekl provazy. Vyprávěla mu, že je dcera pána z Okoře. Dívky ji přepadly a spoutaly, protože se nechtěla k nim připojit. Za trest ji pak zane-

chaly tady v lese. Aby její utrpení bylo větší, až ji bude soužití žízeň, položily do trávy velkou nádobu s medovinou. Vedle ještě ležel lesní roh.

Muži si sedli, aby si odpočinuli a uhasili žízeň, po chvíli však všichni usnuli. Šárka vzala do ruky roh, jako by ho chtěla vyzkoušet, a zatroubila. Dříve než se Ctirad a jeho družina vzchopili, vrhly se na ně bojovnice v čele s Vlastou. Všechny muže pobily, ale Ctirada svázaly, odvedly na svůj hrad a umučily ho.

b) Alois Jirásek, Eduard Petiška, Helena Lisická, Alena Ježková, Oldřich Sirovátka aj.

c) Bedřich Smetana – Šárka je součástí cyklu symfonických básní Má vlast

d) Mikoláš Aleš, Václav Brožík aj.

Cvičení 6. a):

... protože jsem zapomněl... – ... neboť jsem zapomněl...

Když bude v neděli hezky... – Jestliže bude v neděli hezky...

... ale má žlutou fasádu – ... avšak má žlutou fasádu

... proto přijdu domů... – ... a tak (tedy) přijdu domů...

Sotvaže nás uslyšela... – Jakmile nás uslyšela...

... vždyť je instalatér. – ... neboť je instalatér

Ačkoliv jsme se znali... – I když (Přestože) jsme se znali...

Kdybys měla zítra... – Budeš-li mít zítra...

... zdali se nám na horách líbilo – ... jestli se nám na horách líbilo

... ba ani železnice tudy nevede – ... dokonce ani železnice tudy nevede

... či mám pro něho dojít – ... nebo mám pro něho dojít

... nicméně chodil velmi rychle – ... chodil však velmi rychle

... zato v matematice vyniká – ... ale v matematice vyniká

b) 4. p.: na chvílku, na návštěvu; 6. p.: na kolech, na horách

Pro bystré hlavy

Ve 4. pádě.

- Větu ze cv. 2 můžeme využít ke komplexnějšímu opakování učiva:

Syrakuský král požádal Archimeda, aby zjistil, zda jeho koruna je skutečně vyrobena z čistého zlata.

1. Určete druhy vět vedlejších. (obě vedlejší věty jsou předmětné)
2. Ve všech větách určete základní skladební dvojice a pojmenujte druh přísudků. (*král požádal* /přísudek slovesný/; podmět nevyjádřený /*Archimedes*/ zjistil – přísudek slovesný; *koruna je vyrobena* – přísudek jmenný se sponou)
3. Určete ostatní větné členy. (*syrakuský* – přívlastek shodný; *Archimeda* – předmět; *jeho* – přívlastek shodný; *skutečně* – částice, není větným členem; *ze zlata* – přisl. urč. způsobu; *čistého* – přívlastek shodný)

Poznámka: Výraz *ze zlata* je přesněji příslovečné určení původu (látky), ale na základní škole ho pro zjednodušení řadíme k příslovečnému určení způsobu – viz Základní mluvnice českého jazyka, s. 162.

4. Proveďte morfeematický rozbor slova *zjistil*. (z- /předpona/, *jist* /kořen/, -il /příponová část/)
5. Najděte slovo mnohoznačné. Své tvrzení dokažte na příkladech. (*koruna* – *koruna královská*, *platidlo*, *koruna stromu*)
6. Najděte synonymum slova *čistého* ve spojení *čistého zlata* (*ryziho*, *pravého*) a slova *skutečně* (*opravdu*).
7. Přídavné jméno *syrakuský* uveďte v 1. p. mn. č. (*syrakuští*)
8. Podstatné jméno *Archimeda* uveďte v 1. p. (*Archimedes*)
9. Spojku *zda* nahraďte jinou vhodnou spojkou. (*jestli*, *je-li*)
10. Podstatné jméno *král* napište v 6. a 7. p. mn. č. (*králích*, *králi*)

Pracovní sešit s. 24–25

Spojky

Cvičení 1: Spojky jsou slova neohebná, která spojují větné členy nebo věty a vyjadřují, jaké jsou mezi nimi vztahy.

Cvičení 2: a) Spojky souřadící spojují souřadné členy v několikanásobném větném členu, souřadné věty hlavní nebo souřadné věty vedlejší – např. *a, avšak*.

b) Spojky podřadící připojují větu vedlejší k větě, na níž závisí – např. *že, aby*.

Cvičení 3. a), b):

1. *Když* jsme pohlédli z okna, viděli jsme, *že* venku leje. 2. *Přestože* jsme byli v lese jen krátce, byli jsme celí poštípaní od komárů. 3. Nic jsme o nich neslyšeli po dlouhé měsíce, *ba* po celé roky. 4. Na chvíli nás to zmátlo, *ale* pak už jsme si věděli rady. 5. Prosim vás, *abyste* (spojka *aby* splývá se slovesným tvarem *byste*) jim pomohli, *jestliže* to budou potřebovat. 6. Zaváhal jsem, *a tak* jsem se raději obrátil na Kryštofa s prosbou o radu. 7. *Ani* my, *ani* naši rodiče o tom nic nevíme. 8. Strkal mě tak dlouho před sebou, *až* mě vystrnadil z pokoje na chodbu. 9. Všichni měli respekt před tou malou, *ale* velmi energickou paní. 10. Můžete jet *buď* vlakem, *nebo* autobusem. 11. Jen pokrčil rameny, zabořil ruce do kapes *a* ubíral se na zastávku tramvaje. 12. Z pekárny se linula vůně čerstvých rohlíků *a* bylo slyšet skřipání, *jak* u několika výkladů vytahovali rolety. 13. *Když* jsme vlezli do stanu, ležel zachumlaný ve spacím pytli, už spal *a* ani se nepohnul. 14. Chtěli za každou cenu vyhrát, *a proto* každý den nejméně dvě hodiny trénovali. 15. Chceš-li dostat lepší známku, uč se. 16. Pokoj byl malý, *ale* útulný. 17. Nebudeme nikomu nic říkat, *jestliže* si všechno dobře nepromyslíme. 18. Zavolej mi, *kdyby* sis nevěděl rady. 19. Byl jsem tak vysílený, *že* jsem sotva klopýtal. 20. Dopouštíš se omylu *a* mohl bys za něj pykat celý život.

c) spojky spojující větné členy: *po dlouhé měsíce*, *ba po celé roky*; *ani* my, *ani* naši rodiče; *malou*, *ale* velmi energickou; *buď* vlakem, *nebo* autobusem; *malý*, *avšak* útulný;

spojky spojující věty hlavní: ... ale pak už jsme si věděli rady; Zaváhal jsem, a tak jsem se raději obrátil...; ... zabořil ruce do kapes a ubíral se...; ... čerstvých rohlíků a bylo slyšet...; ... už spal a ani se nepohnul...; ... vyhrát, a proto každý den...; ... omylu a mohl bys...

Cvičení 4:

1. VV přívlastková: *Potvrdilo to naši domněnku, že si nebyli zcela jisti.*
2. VV příslovečná podmínková: *Řekl bych mu to, kdyby dokázal držet jazyk za zuby.*
3. a) VV příslovečná časová: *Když všichni spolužáci odjížděli na prázdniny, Petr zůstával doma.*
b) VV příslovečná přípustková: *I když (přestože, třebaže) všichni spolužáci odjížděli na prázdniny, Petr zůstával doma.*
4. a) VV příslovečná časová: *Když od jeho odchodu uplynula už hodina, začala jsem být nervózní.*
b) VV příslovečná příčinná: *Protože (poněvadž, jelikož) od jeho odchodu uplynula už hodina, začala jsem být nervózní.*

Cvičení 5: *Spoj na Opavu jsme zmeškali, protože vlak měl zpoždění. (v. v. příčinná) I když byl velmi unavený, tvářil se spokojeně. (v. v. přípustková) Napadlo nás, že bychom mohli jít do kina. (v. v. podmětá) Když udeří osm hodin, musí být malá Klárka už ve své postýlce. (v. v. časová) Je-li náledí, je tato silnice nesjízdná. (v. v. podmínková)*

Částice

Cvičení 1. a): Částice nejsou větnými členy.

b) částice uvozující věty: *a jestlipak, nu*
částice vyjadřující postoj mluvčího: *ještě, jistě, opravdu, prý, jen*

c) *Pasáček uhádl už druhou hádanku.* – Dvě možnosti: První hádanku neuhádl, ale druhou už ano. První hádanku uhádl a druhou také.
Pasáček uhádl až třetí hádanku. – První dvě hádanky neuhádl.

Cvičení 2:

Ať se už vrátí! – přání; *Aby se jí tak něco stalo!* – obava; *Kdyby tak zapršelo!* – přání; *Co kdybychom jeli v létě na Šumavu?* – návrh; *Copak ty o tom nevíš?* – podiv; *Co bych se omlouval!* – odmítnutí; *Že spadneš!* – varování; *Snad abychom mu poslali esemesku.* – návrh; *Ať to na tebe nespadne!* – varování; *Ne abyste to prozradili!* – varování; *Už aby ta zima skončila!* – přání; *Že si nedáš lepší pozor!* – výtká

Cvičení 3:

Vstali jsme už v sedm hodin – z pohledu mluvčího brzy; ... *až v sedm hodin* – z pohledu mluvčího pozdě

Třeba k vám přijdu – neurčitá možnost; *Opravdu k vám přijdu* – závazný slib; *Samozřejmě k vám přijdu* – ovšemže přijdu; *Možná k vám přijdu* – neurčitý příslib

Jen se posad'te – méně důrazná výzva; *No tak se přece posad'te* – důrazná výzva

O tom vůbec nic nevím – zdůrazněný zápor

Útočníků bylo snad deset – mluvčí zpochybňuje uvedený počet

Co to děláš? – zdůrazněná otázka

Cvičení 4. a):

Copak se stalo? – zájmeno tázací; *Copak něco říkám?* – částice (významový odstín ohrazení vůči předchozí promluvě účastníka rozhovoru)

Právě jsme se vrátili domů – příslovce, vyjadřuje příslovečné určení času;

Právě on nám nemá co vytýkat! – částice (významový odstín zdůraznění)

To jsme nevěděli – zájmeno ukazovací; *To zase prší!* – částice (zdůraznění velké intenzity deště)

Jen si pěkně lehni a dobře se vyspi – částice (laskavé vybídnutí); *Zítřka snad už bude pěkně* – příslovce, vyjadřuje příslovečné určení způsobu

Prostě se mi se vším svěř – částice (vybídnutí; výplňkové slovo bez určitého významu, jímž mluvčí často prokládají řeč); *Lidé na vesnici se dříve oblékali prostě* – příslovce, vyjadřuje příslovečné určení způsobu

Takhle se nemůžeš chovat – příslovce; *Takhle na Vánoce bychom mohli jet na hory* – částice (předpokládaný termín)

To jsou k nám ale hosti! – částice (podiv, překvapení); *Soutěže jsme se zúčastnili, ale nezvítězili jsme* – spojka (odporovací)

Tak už vstávej – částice (vybídnutí); *Tak ničeho nedosáhneš* – příslovce

Divím se, že s nimi ještě mluvíš – spojka; *Že s nimi ještě mluvíš!* – částice (výtku)

Pro bystré hlavy

Ve větě už jedno sloveso je (*je*), slovo *myslím* můžeme z věty vypustit, aniž se změní její smysl nebo srozumitelnost.

Citoslovce

Cvičení 1: Citoslovce jsou slova neohebná.

Vyjadřují pocit: *brrr, jé*; překvapení: *set sakra pes, jédamáne*; vybídnutí: *alou*; uspokojení: *aha*; rychlý pohyb: *chramst*

Cvičení 2: *Hurá (Sláva), už jsou tady! Děti, šup (hajdy, honem, hybaj) do postýlky! Najednou rup (prásk), led se pod námi prolomil. Na (Tumáš), vezmi si ještě kousek. Ach jo, a zítřka zase do školy! Fuj (Br), to jsem se lekla. Jejda (Proboha), co se ti stalo? Rozběhli se k řece a hup (hop, hopla), už byli ve vodě. No né (Jú), co se to tady děje? Au (Auvajs), strašně to bolí! Kvakva (Kuňk, kuňk), ozývaly se záby od rybníka. Aha, už vím. Fi (Hú), zahučel vítr v komíně.*

Cvičení 3:

Samostatná domácí práce.

Částice a citoslovce

Cvičení 1:

V úvahu dokonce přicházela možná návštěva královského paláce – přídavné jméno

Možná se s tím lehce smíří – částice, vyjadřuje pravděpodobnost

Copak se ti stalo? – zájmeno tázací

Copak ty o tom nevíš? – částice, vyjadřuje podiv

Už aby ta zima skončila! – částice, vyjadřuje přání

Zavolám rodičům, aby neměli o mě starost – spojka, spojuje větu hlavní a větu vedlejší v souvětí

Myslím, že si s tím dokáže poradit – sloveso, je to přísudek v hlavní větě

Chodí myslím už do osmé třídy – částice, vyjadřuje domněnku

Řekli jsme, že se vším souhlasíme – spojka, spojuje větu hlavní a větu vedlejší v souvětí

Že mě nechytíš! – částice, vyjadřuje výzvu

Na veřejnosti vystupoval rozhodně – příslovce, vyjadřuje příslovečné určení způsobu

Rozhodně si to nenechají libit – částice, vyjadřuje jistotu

Co bych mu měla napsat? – zájmeno tázací

Co bych jim to neřekla! – částice, vyjadřuje zdůraznění

Nepůjdu nikam, stejně je to jen nějaká hloupost – částice, vyjadřuje pravděpodobnost

Dvočata se vždy oblékala stejně – příslovce, vyjadřuje příslovečné určení způsobu

Chová se zcela prostě – příslovce, vyjadřuje příslovečné určení způsobu

Dělej, jak myslíš, já tady prostě zůstanu – částice, vyjadřuje lhostejnost

Cvičení 2:

Uveďte, která citoslovce užijete

když zdravíte kamaráda (kamarádku): *ahoj, nazdar, čau*

když chcete vyjádřit obdiv: *panečku, super, no teda*

když je vám zima nebo horko: *br* (zima), *uř* (horko)

když si oddychnete, že se vám něco povedlo: *zaplat' pánbůh*

když se leknete: *fuj, br*

Existují samozřejmě i jiné možnosti.

Pravopis

Cvičení 1:

a) Kouzlo kamenů

Dříve se mezi drahými kameny rozlišovaly drahokamy a polodrahokamy, ale hranici nešlo stanovit bez nesnází. Jednu dobu pokládali lidé za drahokamy pouze diamant, rubín, safír a smaragd, které přežily všechny módní vlivy a byly natolik vzácné, že nikdy neztrácely na ceně. Ostatní kameny, které se vyskytují častěji, dostaly název polodrahokamy; dnes se všechny nazývají drahé kameny.

Už před dvaceti či třiceti tisíci lety se používaly drahé kameny k výrobě náhrdelníků, náramků a přívěsků, ale také se z nich vyráběly hroty šípů či čepele nožů, jak to ukázaly četné archeologické nálezy. Indové milovali u drahých kamenů červené barvy, protože podle legend byly kapkami krve bohů, kteří zápasili v nebi. Kapky padaly z nebes do rozžhaveného písku a měnily se v rubíny a granáty. Ve starém Egyptě byly rudé rubíny naopak přisuzovány bohu zla Sutechovi, zato v oblibě tam měli kameny zelené, modré, případně žluté. Ametyst, achát, lazurit či malachit symbolizovaly věčnost, stálost a klid. Drahé kameny používali Egypťané více než kdekoliv jinde. Vyráběli z nich různé amulety, nejčastěji posvátné skaraby, kteří byli symbolem znovuzrození a věčného života.

Starí Řekové se proslavili umělecky řezanými kamejemi, do nichž ryli podoby bohů. Římané věřili, že drahé kameny rostou v zemi. Také se například domnívali, že horský křišťál je horský led, který je tak zmrzlý, že nikdy neroztaje.

b) Nový holubník

Titty a Dick dokončili všechny práce. Titty teď seděla před holubníkem a Dick uvnitř a oba čekali, až se vrátí první holub. Dick si ještě jednou prohlédl vchod pro holuby. Byl obdélníkový a měl zašupovací dvířka, která uzavírala buď jednu, nebo druhou polovinu. Když se dvířka vysunula napravo, mohli holubi klidně vcházet i vycházet. Když se vysunula nalevo, zanechala za sebou otvor s drátěnou mřížkou upevněnou na tyčce. Před dvířky bylo úzké prkénko, takže se mřížka nemohla otvírat ven, ale když se holubi vraceli, protlačili se jí, a jakmile byli jednou uvnitř, mřížka za nimi zapadla. Dick nazvedl drátky, jimiž se holubi musí prodírat. Poddávaly se docela lehce. Všechno bude záviset jen na síle a vůli holubů. Jen aby je překážky neodrazovaly a aby nezůstávali venku.

Titty si vylezla na příčky žebříku, který strměl ze dvora k holubníku, a hlídala. Ze žebříku měla pěkný rozhled přes nízké hospodářské budovy a přes křoviska a stromky na mohutné kopce Vysočiny, které se v dálce tyčily k zářící letní obloze. Po úbočí nejbližšího vrchu se vinula úzká ovčí stezka a podél koryta vyschlého potoka stoupala výš a výš. Titty dohlédla až k údolíčku, jehož

stěny byly tak strmé, že vypadalo spíše jako strž s rozsedinami zarostlými vřesem. Z domu sem bylo slyšet, jak pracují malíři, a ze zahrady se ozývalo bušení kladiva a svištění pily.

c) Perla Středomoří

V pomyslném žebříčku nejmenších států zaujímá Malta, ostrovní stát ve Středomořím, desáté místo, ale v celé historii hrál tento ministát významnou roli. Postupně ho ovládli Foiničané, Římané, Byzantinci, Arabové a další. Maltézští rytíři i svatý Pavel se zasloužili o výrazně katolickou tvář země.

Oficiální název tohoto státu je Maltská republika. Je to souostroví, které tvoří tři obydlené ostrovy a několik menších neobydlených.

Ostrovy osídlili už v době kamenné zemědělci, kteří se sem připlavili z neďaleké Sicílie. Na ostrovech Malta a Gozo vznikly velké kamenné svatyně. Podobně jako u egyptských pyramid i tady zůstává nevyřešenou záhadou, jak obří vápencové bloky dopravovali stavitelé chrámů na místo. Žádné písemné zprávy o tom nezanechali. Podstavce a oltáře kameníci ozdobili reliéfy kozlů a nádhernými spirálami. Zbytky malých figurek ženských postav svědčí o kultu matky. Tyto chrámy byly zapsány na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO.

Významná strategická poloha přitahovala k Maltě po celé dějiny zájem dobyvatelů. Kolem roku 1000 př. n. l. ji obsadili Foiničané, protože ji považovali za výhodnou základnu pro námořní cesty. Na začátku čtvrtého století př. n. l. přešel ostrov pod nadvládu Kartaginců. Byl pro ně zemědělským centrem, kde se pěstovaly olivy a textilní rostliny. Za punských válek se Maltané vzbouřili a postavili se na stranu Říma. Později na čas obsadili ostrov Vandalové a Gótové, pak se ho zmocnila Byzanc. V roce 870 ho dobyli Arabové, kteří významně ovlivnili místní hospodářství, kulturu i jazyk. Klíčovým mezníkem se dále stal rok 1530, kdy ji španělský král Karel V. dal jako léno řádu maltézských rytířů. Díky nim ostrov odolal náporu Turků. Rytíři se s nimi utkali ve velké námořní bitvě. Maltu dobyl i Napoleon Bonaparte, ale již v roce 1800 ji získávají Britové a pak se stává britskou kolonií. Dnes je členem Evropské unie.

Cvičení 2:

a) vybitá baterie, dobyté město, přibít lištu hřebíky, v nádrži přibýlo vody, nabyli jsme nové zkušenosti, zbylé peníze, zemědělské přebytky, dobít si kredit, nabyli velký majetek, kluci žalobníkovi nabíli, dobývání drahých kovů, zabítá zvěř, bicí nástroje, pobyt ve škole v přírodě, pracovat se sbíječkou, bývalý sportovec, zápas ve vybíjené, hodiny odbíjejí půlnoc, zbytek látky, dlouho se zabýval těmito problémy, v Brně pobyl jen krátce, bít na poplach, zboží jde na odbyt, odbíjená neboli volejbal, nabil si pušku kulemi, nechce nám pomoci, odbyl nás

b) vybírat si zboží, má vidiny, strhla se vichřice, bohatá výbava auta, vyviklaný pant u dveří, vinařství na jižní Moravě, malá podhorská viska, lidé vybíhali z domů, vybědl nás ke spolupráci, vítězný pokřik, výcvik psa, vitřina

na pravé straně, vydařený výlet, výjimečný zážitek, víko od krabice, vysoký vikýř, výjimka z pravidla, má výčitky svědomí, nevyhověl mi, to jsou zbytečné výdaje, kostelní vížka, vidličky a nože, viset ve výšce, pokoj s vyhlídkou na moře, vydavatelství knih pro děti, vířivý pohyb, vykládka uhlí z vagonů, vysít ředkvičky, výkup obilí, výrobek z oceli, výměnný obchod, vymknutý kotník, vítaná příležitost, výpadovka z města, zviklal mě, nevím, co dělat

Cvičení 3: Např.: *davý lidí se shromáždily; rodiče souhlasili; děti se smály; kamiony i osobní auta se zastavily; ovce i malá jehňata se pásly; Monika s Petrem odešla (odešli); Rusko a Polsko se dohodly; teta s bratrancem nás navštívila (navštívili); obě sedadla za řidičem a místo vedle nás byly obsazeny; Robert a jeho maminka odcestovali; sto tisíc návštěvníků tleskalo; malé opičky i dospělí jedinci skákali; dveře i okna bytu byly zavřeny; my sestry a naši rodiče jsme večereli; ukazatele směřovaly; ukazatelé směřovali*

Cvičení 4: Např.

Naše Markéta a její kamarádka Petra si ještě dlouho povídaly.

Z dálky byly slyšet hlasy lovců a výstřely z jejich pušek.

Z oken domu se ozývala hlasitá rocková hudba.

Moji bratři a jejich spolužáci chodili každé ráno trénovat běh.

Některé zvědavé turistky přistoupily až k okraji srázu.

Širošířá hladina Staňkovského rybníka se leskla v záři měsíce.

Ze dveří se vyhrnuly skupinky vesele pokřikujících a smějících se dětí.

Učitelky, učitelé ani žáci ho neznali jménem.

Ale tentokrát zůstala otevřená nejen vrata na dvůr, ale i vrátka vedoucí na zahradu.

Starostlivé kachní matky s mláďaty šlapaly dál kolem řeky.

V kapitole věnované syntaxi se – vzhledem k poměrné náročnosti učiva probíraného v 7. ročníku – jednak zaměřujeme na zevrubné opakování a prohlubování získaných poznatků a procvičování vyjadřovacích dovedností, jednak probíráme některé další jevy (zápor a jeho funkce ve větě, významový poměr mezi jednotlivými složkami několikanásobného větného členu, mezi větami vedlejšími a hlavními, větné členy v přístavkovém vztahu). Cílem výuky by neměla být pouhá analýza a rozlišování jednotlivých jevů, nýbrž jejich uvědomělé užití v jazykových promluvách.

STAVBA VĚTNÁ

Věta s podmětem, věta bez podmětu; větný ekvivalent

Oddíl je uveden tabulkou, která má za úkol naznačit, co je obsahem těchto tří pojmů (podrobněji k tomu viz Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro 7. ročník, s. 90–91).

Cvičení 1. a) se zaměřuje na poznávání jednotlivých konstrukcí a jejich funkci v souvislém textu.

věty bez podmětu: *Je vedro k zalknutí. ... zatmělo se mu před očima;*
větné ekvivalenty: *Trá-ta-tá! Pozor! Připravit! Druhé zatroubení. Čtvrté a poslední zatroubení. Do útoku! Půlobrat doprava. Krok vpřed.*

b) Jestliže budeme požadovat, aby žáci příběh dovyprávěli, upozorníme je na ty prostředky, které umožňují autorce podat příběh plasticky; nezaměřuje se jen na napínavost, ale stručně charakterizuje i počasí, nálady a reakce lidí i koní, jejich vzhled (viz obrázek) apod. Dramatický prvek můžeme zesílit právě užitím větných ekvivalentů.

c) Propojení s literárním učivem. Krátký připravený ústní projev.

Cvičení 2 a 3 mají kreativní charakter. Při popisu Štědrého večera připomeneme žákům, aby se zamysleli i nad tím, jaké by mělo být počasí, s kým by chtěli v tento svátek být, jaká nálada by měla panovat apod. Před hrou na sportovního komentátora je možno využít videonahrávku nějakého významného fotbalového nebo hokejového utkání a zaměřit se na jazyk sportovního reportéra (nutnost rychle reagovat, popř. naznačit emocionální postoje vede k užití větných ekvivalentů). Poté se mohou žáci pokusit sami převzít jeho roli.

Cvičení 4 naznačuje, že v určitých situacích primárně užíváme typizované konstrukce, např.: *Pr. – V řad nastoupit! – Mně je dneska špatně. – Zavři dveře. Zavřít! – Macku! Či-čí! – Což abychom si zahráli šachy? Co takhle zahrát si šachy? – Tak dobře. – Nemlaskej! Při jídle se nemlaská. – Určitě budu včas doma. Určitě se vrátím včas. – Ano.*

Věta s podmínkou, věta bez podmínky; větný ekvivalent

Cvičení 1: Zůstane pouze věta *Každá věta má část přísudkovou*, zbylé se škrtnou.

Cvičení 2: Poučení najdou žáci v tabulce na s. 73.

Cvičení 3:

přísudek slovesný jednoduchý: *rozsvítili jsme, je, půjdou, utekl, jsem se válel, nebylo by došlo* (spojka *kdyby* se spojuje se slovesným tvarem *bych, bys, by, bychom, byste, by* v jedno slovo), *netušili jsme, stalo se, otevřel, naučil se*

přísudek slovesný složený: *nechci slyšet, zůstali jsme sedět, mohla bych odcestovat, začal si počínat, mohla bych vstoupit* (spojka *abych* se také spojuje se slovesným tvarem *bych, bys, by...* v jedno slovo)

přísudek jmenný se sponou: *byl útulnější, budu v pořádku*

přísudek jmenný beze spony: *ležáci, žebráci*

přísudek vyjádřený citoslovem: *šup, rup, nate*

Cvičení 4: Věta s přísudkem vyjádřeným slovesem ve tvaru 3. os. j. č. způsobu podmiňovacího přítomného v rodě činném:

např. *Určitě by s námi souhlasila.*

sponovým slovesem *být* ve tvaru 2. os. mn. č. způsobu rozkazovacího a přídavným jménem:

např. *Při přecházení přes křižovatku buďte opatrní.*

slovesem způsobovým ve tvaru 2. os. mn. č. způsobu oznamovacího času min. a infinitivem:

např. *Určitě jste si chtěli po cestě chvíli odpočinout.*

Cvičení 9. a):

Rozutekli se na všechny strany. (oni) – Co budeš odpoledne dělat? (ty) – To si vážně myslíš? (ty) – Sejdeme se za chvíli. (my)

b) *Jako když do vrabců střelí! Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek. Ve slově škrabka vyslovujeme „p“. Na Nově dávají večer seriál.*

10. a):

podst. jméno: *Těch hub! Vašku! Dobrý den.*

příd. jméno: *Úžasné! Vynikající!*

sloveso: *Nerušit! Vyhrát tak alespoň milion!*

příslovce: *Úplně špatně. Výborně. Zpátky!*

citoslovce: *Hybaj! Na! Hurá! Tramtadadá!*

částice: *Ano.*

b) Výzvy k dítěti, aby si lehlo: *hají, sedlo: hačí, jedlo: ham, papú*, aby se podívalo: *kuk.*

Když upadne hračka: *bác*, když kýchne: *hepčí*, když pláče: *pšš*, když skáče: *hop*, když kutálí s míčkem: *kutuluhí*, když se s ním loučíme: *papa.*

Cvičení 11. a):

„Můžu být potrestán za něco, co jsem neudělal?“ ptá se Pepíček paní učitelky.

„Ne,“ zní odpověď.

„To je dobře. Já jsem totiž nenapsal domácí úkol.“

b) Pepíček, odpověď, to, já

c) Ne.

d) můžu být potrestán, neudělal jsem, ptá se, zní, je dobře, nenapsal jsem

Zápor

Ve výchozí ukázce zaměřujeme pozornost na funkci záporu větného, členského a slovního; ukážeme, jak se liší svým rozsahem.

Cvičení 1. b): *nešel, nejela, nefungoval* – jsou to přísudky
Těmito slovesy se popírá platnost obsahu celé věty.

c) V těchto příkladech se popírá pouze platnost určité části věty (*naši vinou, všichni, vždy*).

Cvičení 2: *nesmyslný, nezodpovědný, nezřídka, nepřesný, nevyčištěné*
Přídavná jména a příslovce jsou utvořena z příslušného slova kladného pomocí zápornky *ne-*.

Cvičení 3: Můžeme procvičovat práci se slovníkem.

Slova kladná existují ke slovům *neblahý* (špatný, nešťastný) – *blahý* (působící blaho, blažený, šťastný); *nenáhlý* (pozvolný, povlovný) – *náhlý* (nenadálý, neočekávaný); *nelibý* (nepříjemně působící) – *libý* (milý, příjemný). Dvojici *nepředložený* (neuvážený, ukvapený) – *předložený* (položený před někoho) tvoří slovo kladné a záporné, tato slova mají rozdílný význam.

Zajímavá je dvojice *stvěra* – *nestvěra*: existují obě podoby, žádná z nich není kladná nebo záporná, obě mají stejný význam – obluda.

Cvičení 4: Setkává se tu zápor mluvnický se zápořem slovním a dochází ke zrušení záporu. Všechny věty jsou proto kladné.

Příklad z výchozího textu: *Není to nesmyslný nápad.*

Cvičení 5: Všechny možné případy popíráme ve větách: *Nikdo to neprozradil. Nic jsem nekoupil. Nikde k tomu nedošlo. Nikdy jsme o tom nevěděli.*

Věta *Někdo to neprozradil* na rozdíl od věty s dvojnásobným zápořem *Nikdo to neprozradil* znamená, že z více lidí to někdo prozradil a jiný ne. Podobně i další věty ve cvičení.

Cvičení 6: Dvojnásobný zápor: *nikdy v životě se na nic nevymlouvali*

Cvičení 7: Vysvětlení viz následující poučka.

Cvičení 8. a), b):

Někdo určitě nemlčel. – Z více lidí jeden nemlčel.

To není nemožné. – To je možné.

To je nemožné. – Není to možné.

To není možné. – Není to možné.

Všechno se mi nelíbilo. – Něco se mi líbilo a něco ne. Nelíbilo se mi vůbec nic (tento význam vyjádříme důrazem na slově *všechno*).

Ne vždy si vím rady. – Někdy si nevím rady.

Vždycky si nevím rady. – Někdy si nevím rady. Nikdy si nevím rady (důraz na slově *nikdy*).

Nejsem snášenlivý. – Jsem snášenlivý.

Nikdo to nedělá jen pro své potěšení. – Žádný to nedělá jen pro své potěšení.

Každý to nedělá jen pro své potěšení. – Mnozí to pro své potěšení dělají, ale někteří ne.

Ne každý to dělá jen pro své potěšení. – Stejný význam jako předchozí věta.

Vždycky jsem si s ním nerozuměl. Někdy jsem si s ním nerozuměl. Nikdy jsem si s ním nerozuměl (důraz na slově *nikdy*).

Ne vždy jsem si s ním rozuměl. Někdy jsem si s ním nerozuměl.

Pro bystré hlavy

A pak že neumí francouzsky! = Vždyť umí dobře francouzsky.

A pak že se vyzná v motorech! = Vždyť on se v motorech vůbec nevyzná!

Cvičení 9. a):

1. os. č. množ. zp. oznam. čas bud. r. činný – *nebudeme dávat*

1. os. č. jedn. zp. oznam. čas min. r. činný – *jsem nedával*

3. os. č. jedn. zp. oznam. čas přít. r. trpný – *není dáváno*

3. os. č. jedn. zp. oznam. čas min. r. trpný – *nebylo dáváno*

2. os. č. jedn. zp. podmiň. čas přít. r. činný – *bys nedával*

b) Záporka *ne-* se ve složených tvarech pojí buď s pomocným slovesem, nebo s přičestím.

Cvičení 10: Užíváme všechny typy záporu, např.:

Všichni se nevrátili domů. Nikdo se nevrátil domů. Ne všichni se vrátili domů. Ne všichni se nevrátili domů.

Kamila a Petr nemluví vždycky pravdu. Kamila a Petr nemluví vždycky nepravdu. Kamila a Petr nemluví nikdy pravdu. Kamila a Petr nemluví někdy pravdu. Kamila a Petr nemluví někdy nepravdu. Kamila a Petr nemluví ne vždycky pravdu. Kamila a Petr nemluví ne vždycky nepravdu. Apod.

Cvičení 11: Nahrazujeme věty kladné větami se zápořem mluvnickým a slovním.

Není mi nesympatický. Ten film není nezajímavý. Netvářil se nepřátelsky. To nezní nepravděpodobně. Ať se na návštěvě nechováš neslušně! Zítřka nebude možné neuskutečnit ten horolezecký výstup. (Zítřka nebude nemožné uskutečnit ten horolezecký výstup.) Určitě to není nemožné? Situace před koncem zápasu nevypadala pro nás nepříznivě.

Cvičení 12. a): *Neotvírejte knihy. Nezavírejte všechna okna. Neberte si pero a neopravujte si chyby. Nesedějte si do toho křesla. Nevysvětľuj mi, ... Neskákej do vody... Nerozhoduj o tom raději sám. Neodpovídejte na všechny otázky. Nerozmýšlejte si to. Nekontrolujte si cvičení navzájem. Neukládejte si sešity do tašek.*

b) V příkazech jsou slovesa dokonavá, v zákazech slovesa nedokonavá.

Zápor

Cvičení 1: Žáci pracují podle poučky v učebnici na s. 69.

Cvičení 2:

zápor mluvnický větný: věta č. 1, 4, 5, 10, 12, 15

zápor mluvnický členský: věta č. 2, 6, 9, 17

zápor slovní: věta č. 3, 7, 8, 11, 13, 14, 16

b) očekávaný

Cvičení 3:

Určitě tam nepřijde nikdo. Nikde jsme tě nehledali. Nebudeš o tom už nikdy uvažovat? Žádnému z mých přátel se to ještě nepřihodilo. Nikdo o ničem ještě nic neví. Markéta se o ničem nedozvěděla. Petrovi a Vaškovi se nic nelíbí.

Cvičení 4:

Určitě to není nemožné.

Naše vyhlídky na úspěch nejsou špatné (nedobré).

S výsledkem utkání nejsme nespokojeni.

Základní větné členy

Tabulky uvedené na počátku tohoto oddílu mají za úkol podat přehled o základních typech přísudku a podmětu a o možných prostředcích pro jejich vyjádření. Navazují na ně cvičení 1, 2, 3, v nichž prověřujeme, zda žáci přehledům porozuměli.

Příklady ve všech následujících cvičeních jsou pouze jedny z mnoha možných.

Cvičení 1:

a) *Tenisté se připravují (se připravovali, budou se připravovat) na Davisův pohár.*

b) *Najdi (najděme, najděte) na mapě nejbližší cestu na nádraží.*

c) *Raději bych se (by ses) vrátil. Raději bychom se vrátili.*

Cvičení 2:

a) přísudek slovesný složený: *Já bych se s nimi chtěl také setkat.*

b) jmenný se sponou: *Všichni už byli velmi netrpěliví.*

c) jmenný beze spony: *Pes – přítel člověka.*

d) vyjádřený citoslovcem: *Děti hop přes potok.*

Cvičení 3:

a) podmět vyjádřený řadovou číslovkou: *První postoupí do dalšího kola.*

b) ukazovacím zájmenem: *To není od tebe hezké.*

c) záporným zájmenem: *Nikdo nám nepomohl.*

d) neurčitým zájmenem: *Někdo zvoní.*

e) tázacím zájmenem: *Kdo mi poradí?*

f) infinitivem: *Sbírat známky je velmi zajímavé.*

g) zpodstatnělým přídavným jménem: *Vrchní nás rychle obsloužil.*

h) neohebným slovním druhem: *Jeho rozhodně ne nás všechny zaskočilo.*
(částice)

Elfíkovo radostné haf haf nás vítá při každém návratu domů. (citoslovce)

Cvičení 4: V tomto cvičení se žáci setkají i se složitějšími příklady (podmět + přísudek):

to (zájmeno ukazovací) – *se nemělo stát* (přísudek slovesný složený)

voda (podstatné jméno) – *začíná být horká* (přísudek jmenný se sponou, která je složená)

prožít (infinitiv) – *bylo by nádherné* (přísudek jmenný se sponou)

naši (zpodstatnělé zájmeno přivlastňovací) – *budou se hněvat* (přísudek slovesný jednoduchý)

Ondřej (podstatné jméno) – *dorazil* (přísudek slovesný jednoduchý)

co (zájmeno tázací) – *se stalo* (přísudek slovesný jednoduchý)

pes (podstatné jméno) – *býval vděčný* (přísudek jmenný se sponou)

koroptve (podstatné jméno) – *byly vyhubeny* (slovesný jednoduchý – obtížnější případ, je to přičestí trpné slovesa *vyhubit*)

plakat (infinitiv) – *je zbytečné* (přísudek jmenný se sponou)

kdopak (zájmeno tázací – zde ve významu neurčitého zájmena) – *by se zlobil* (přísudek slovesný jednoduchý)

(ty – podmět nevyjádřený) – přestaň si vymýšlet (přísudek slovesný složený)

(já – podmět nevyjádřený) – měl bych udělat (přísudek slovesný složený)

(on – podmět nevyjádřený) – se stal nedůvěřivým (přísudek jmenný se sponou)

mladí, staří (zpodstatnělá přídavná jména) – *ležáci, žebráci* (přísudky jmenné beze spony)

V cvičení **Pro bystré hlavy** chceme poukázat na to, že vypouštět podmět je sice běžné tehdy, jestliže sloveso je v 1. nebo 2. osobě, avšak někdy je jeho vyjádření nezbytné: *A ty mi teď...* – důraz a vyjádření údivu; *Já, která jsem ti... a ona, která...* – zájmena, jsou navíc rozvíta Vv přivlastkovými, jsou postavena do protikladu; *Já a Monika...* – součást několikanásobného větného členu; *Já jsem ti taky... Jenom já... A teď by ses i ty...* – důraz, užití vytýkacích částic v posledních dvou příkladech; *Monika..., já tě nikdy nepodrazila* – postavení do protikladu, chybí pomocné sloveso, bez užití zájmena bychom nepoznali, o kterou osobu jde; *A byla jsem to zase já, ...* – důraz, užití částice (vytčení).

Nespisovné výrazy a tvary: *kámošky, zemáku, matiky, by ses vykašlala, vykecá, tvý (mámě), řek, odpoledku, ulila se, hudebky*

► Cvičení je možno využít ke komplexnějšímu opakování.

1. Jak vznikla slova a) *zemák*; b) *odpoledka, hudebka*?

a) zkrácením původního jednoslovného pojmenování a přidáním přípony *-ák*.

- b) z dvojslovného pojmenování a přidáním přípony *-ka*.
2. Podle čeho poznáte, že slovo *Monika* je přejaté?
Cizí původ je patrný z pravopisu; *-ni-*, vyslovujeme [-ny-].
3. Vyhledejte všechna slovesa a rozřídte je podle vidu.
(nedokonavá: *budeš vyčítat, jsem, je, jsme byly, jsem kamarádila, nemusela jsem, napovídat, dávala jsem, opisovat, byla jsem, měli jsme*;
dokonavá: *pomohla jsem, nehnula, vykašlala by ses, vykecá, nepodrazila /jsem/, řek, ulila ses*).
4. Jak zní 1. stupeň příd. jm. *nejlepší, nejhorší?* (dobrý, špatný/zlý)
5. Vyhledejte zájmena a) vztažná, b) neurčitá. Uveďte, jak se skloňují.
(vztažná – *kteřá /mladý/, kdo /ten/*; neurčitá – *něco, všechno /v některých pádech jsou tvary podle vzoru ten, v některých podle vzoru náš/*)
6. Vyhledejte všechna neohebná slova a určete je.
(příslowce – *ted', vždycky, najednou, potom, všude, nikdy*; předložky – *pro, na, do, s, při, z*; spojky – *a, ale, že, když*; částice – *ani, jen, taky, jenom, i, zase*)

V **cvičení 5** uvádíme běžná česká přísloví. Protože mají obecnou platnost, bývá v nich často podmět všeobecný.

a) *Jak se do lesa volá, tak se z něho ozývá.* (bez podm.) *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne.* (bez podm.) *Jak si usteleš, tak si lehneš. Kdo chce kam, pomozme mu tam. S poctivostí nejdál dojdeš. Co tě nepálí, nehas. Komu není rady, tomu není pomoci* (bez podm.) *Dočkej času jako husa klasu. Jeden za osmnáct, druhý za dvacet bez dvou. Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek. V nouzi poznáš přítele. Nechval dne před večerem.*

c) Viz poznámky za větami v předešlém cvičení a).

d) V těchto větách dvojčlenných je podmět všeobecný, děj se vztahuje na několik nebo mnoho lidí, které neumíme přesně pojmenovat. Věty se všeobecným podmětem se často vyskytují ve rčeních a příslovích.

Rozvíjející větné členy

Také tento oddíl je uveden orientační tabulkou, jejíž pochopení ověřuje **cvičení 1**.

V cvičení **Pro bystré hlavy** můžeme vytvořit např. tyto věty:

- Pan Kraus se stal ředitelem celého závodu.*
- Pan Kraus byl jmenován ředitelem závodu.*
- Nebylo dobré jmenovat ho ředitelem.*
- Jeho jmenování ředitelem všechny překvapilo.*
- Půjdu za ředitelem a všechno mu vysvětlím.*

Všechny větné členy mohou být nerozvité, rozvité, několikanásobné a ve vztahu přístavkovém (budeme se o něm zmiňovat v samostatném oddíle).

Rozvíjející větné členy vyhledáváme v **cvičení 2**; vycházíme vždy z určeni přísudku a podmětu. Označujeme pouze větné členy rozvité, ostatní jsou nerozvité.

Brtník je v Evropě nejmohutnější šelma.

brtník – podmět; *je šelma* – přísudek jmenný se sponou

v Evropě – přísl. urč. místa; *nejmohutnější* – přívlastek

Dříve žil na mnoha místech i u nás,...

podmět nevyjádřený (*brtník*); *žil* – přísudek slovesný jednoduchý

dříve – přísl. urč. času; *na (mnoha) místech* – přísl. urč. místa (rozvité);

mnoha – přívlastek; *u nás* – přísl. urč. místa

... nyní se s ním můžeme setkat ve slovenských horách.

podmět nevyjádřený (*my*); *můžeme se setkat* – přísudek slovesný složený

nyní – přísl. urč. času; *s ním* – předmět, *ve (slovenských) horách* – přísl. urč.

místa (rozvité); *slovenských* – přívlastek

Medvěd je oblíbené zvíře slovanských pohádek...

medvěd – podmět; *je zvíře* – přísudek jmenný se sponou

oblíbené – přívlastek; *(slovanských) pohádek* – přívlastek rozvité; *slovan-*

ských – přívlastek

... v cirkusech bývá miláčkem návštěvníků.

podmět nevyjádřený (*medvěd*); *bývá miláčkem* – přísudek jmenný se sponou

v cirkusech – přísl. urč. místa; *návštěvníků* – přívlastek

Jeho pohyby vypadají jako nemotorné...

pohyby – podmět, *vypadají* – přísudek slovesný jednoduchý

jeho – přívlastek; *jako nemotorné* – přísl. urč. způsobu

... má dobrácký pohled.

podmět nevyjádřený (*medvěd*); *má* – přísudek slovesný jednoduchý

(dobrácký) pohled – předmět (rozvité); *dobrácký* – přívlastek

Ale povaha tohoto bručouna není tak pěkná jako jeho vzhled.

povaha – podmět, *není pěkná* – přísudek jmenný se sponou

(tohoto) bručouna – přívlastek (rozvité); *tohoto* – přívlastek; *tak* – přísl. urč.

míry; *jako (jeho) vzhled* – přísl. urč. způsobu (rozvité); *jeho* – přívlastek

Jestliže žije v zajetí,...

podmět nevyjádřený (*medvěd*); *žije* – přísudek slovesný jednoduchý

v zajetí – přísl. urč. místa

... dokáže se vrhnout dokonce na svého ošetřovatele, ...

podmět nevyjádřený (*medvěd*); *dokáže* – přísudek slovesný

vrhnout se – předmět; *dokonce* – částice (nevstupuje do skladebních vztahů);

na (svého) ošetřovatele – předmět (rozvité); *svého* – přívlastek

... i když k tomu nemá žádný důvod.

podmět nevyjádřený (*medvěd*); *nemá* – přísudek slovesný jednoduchý

k tomu – předmět; *(žádný) důvod* – předmět (rozvité); *žádný* – přívlastek

Na svobodě se medvěd člověku zpravidla vyhne, ...

medvěd – podmět; *se vyhne* – přísudek slovesný jednoduchý

na svobodě – přísl. urč. podmínky; *člověku* – předmět; *zpravidla* – přísl. urč. způsobu

... jakmile slyší jeho kroky.

podmět nevyjádřený (*medvěd*); *Slyší* – přísudek slovesný jednoduchý (*jeho*) *kroky* – předmět (rozvitý); *jeho* – přívlastek

Cvičení 3. a), b):

Kremže (Krems) je velmi malebné městečko.

Kremže (Krems) – podmět; *je městečko* – přísudek jmenný se sponou *malebné* (příd. jm.) *městečko* – přívlastek; *velmi* (příslovce) *malebné* – přísl. urč. míry

Jeho název si okamžitě vybavíme z názvu kremžské hořčice, ...

podmět nevyjádřený (*my*), *si vybavíme* – přísudek slovesný jednoduchý *název* (podst. jm.) *si vybavíme* – předmět; *jeho* (zájm. přívl.) *název* – přívlastek; *okamžitě* (přísl. času) *si vybavíme* – přísl. urč. času; *si vybavíme z názvu* (podst. jm.) – přísl. urč. zp., *z názvu hořčice* (podst. jm.) – přívlastek; *kremžské* (příd. jm.) *hořčice* – přívlastek

... ale tu tady neznají

podmět všeobecný, *neznají* – přísudek slovesný jednoduchý *tu* (zájm. ukaz.) *neznají* – předmět; *tady* (příslovce místa) *neznají* – přísl. urč. místa

Ve středověku to bylo obchodní centrum, významnější než Vídeň.

to (zájm. ukaz.) – podmět, *bylo centrum* – jmenný přísudek se sponou *ve středověku* (předložka + podst. jm.) *bylo* – přísl. urč. času; *obchodní* (příd. jm.) *centrum* – přívlastek, *významnější* (příd. jm.) *centrum* – přívlastek; *významnější než Vídeň* (spojka + podst. jm.) – přísl. urč. míry

Měšťanské domy, prozrazující zámožnost původních majitelů, se tu dodnes zachovaly neporušené.

domy (podst. jm.) – podmět; *se zachovaly* – slovesný přísudek jednoduchý *měšťanské* (příd. jm.) *domy* – přívlastek; *domy, prozrazující zámožnost původních majitelů* – přívlastek rozvitý; *prozrazující zámožnost* (podst. jm.) – předmět; *zámožnost majitelů* (podst. jm.) – přívlastek; *původních* (příd. jm.) *majitelů* – přívlastek; *se tu* (příslovce místa) *zachovaly* – přísl. urč. místa; *zachovaly se dodnes* (příslovce času) – přísl. urč. času; *zachovaly se neporušené* (příd. jm.) – doplněk

Nejstarší pocházejí ze 16. století.

podmět nevyjádřený (*domy*), *pocházejí* – přísudek slovesný jednoduchý *nejstarší* (příd. jm.) (*domy*) – přívlastek shodný; *pocházejí ze století* (předložka + podst. jm.) – přísl. urč. času, *16.* (číslovka) *století* – přívlastek

Upravené ulice jsou plné obchůdků.

ulice (podst. jm.), *jsou plné* – přísudek jmenný se sponou *upravené* (příd. jm.) *ulice* – přívlastek, *plné obchůdků* (podst. jm.) – předmět

Z rozvalin hradů v okolí si zaslouží zvýšenou pozornost Dürnstein.

Dürnstein – podmět, *si zaslouží* – přísudek slovesný jednoduchý

zaslouží si pozornost (podst. jm.) – předmět, *zvýšenou* (příd. jm.) *pozornost* – přívlastek, *z rozvalin si zaslouží* – přisl. urč. zřetele – určení tohoto větného členu od žáků nepožadujeme, *z rozvalin hradů* – přívlastek, *hradů v okolí* – přívlastek

Toto sídlo bylo kdysi vězením.

sídlo (podst. jm.) – podmět, *bylo vězením* – přísudek jmenný se sponou *toto* (zájm. ukaz.) *sídlo* – přívlastek, *bylo kdysi* (příslovce) – přisl. urč. času *V době křížových výprav tu byl internován Richard Lvi srdce.*

Richard Lvi srdce – podmět, *byl internován* – přísudek slovesný jednoduchý *byl internován v době* (předložka + podst. jm.) – přisl. urč. času, *v době výprav* (podst. jm.) – přívlastek, *křížových* (příd. jm.) *výprav* – přívlastek, *byl internován tu* (příslovce) – přisl. urč. místa

c) *internovat* – věznit

d) Připravené mluvní cvičení.

Způsob vyjádření formální závislosti členů na členech řídících je dalším z důležitých znaků pro poznání jednotlivých větných členů, a proto se na tuto problematiku zaměřuje další cvičení.

Cvičení 4: Stranou pozornosti ponecháme titulek (doposud jsme nehovořili o členech v přístavkovém vztahu). Ve všech uvedených větách je přísudek shodný s výrazem v postavení podmětu. Důležité také je, aby žáci pochopili podstatu slabé závislosti (přimykání) u předložkových vazeb; ukážeme, že v tomto případě je zpravidla možno užít i jiný tvar: *po smrti (před smrtí) vyprázdnil, vydal se s výpravou (za výpravou, naproti výpravě), vydal se do země (na ostrov), vládl rok (po celý rok, v roce /1158/), byl vězněn roky (po /dvě/léta), byl vězněn v Rakousku (na Elbě)* apod.

(Richard I. Lvi srdce) stal se hrdinou – podmět nevyjádřený + přísudek jmenný se sponou, shoda;

romantickým hrdinou – přívlastek, shoda

historici nehodnotí – podmět + jednoduchý slovesný přísudek, shoda

nehodnotí ho – předmět, řízenost

nehodnotí příznivě – přisl. urč. způsobu, slabá závislost

(Richard I. Lvi srdce) vyhledával – podmět nevyjádřený + jednoduchý slovesný přísudek, shoda

rád vyhledával – doplněk, shoda s přísudkem i s nevyjádřeným podmětem

vyhledával dobrodružství – předmět, řízenost

(Richard) pohrdal – nevyjádřený podmět + jednoduchý přísudek slovesný, shoda

pohrdal rozvahou – předmět, řízenost

vší rozvahou – přívlastek, shoda

(Richard) vyprázdnil – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek, shoda

vyprázdnil pokladnu – předmět, řízenost

vyprázdnil po smrti – přisl. urč. času, slabá závislost (přimykání)

po otcově smrti – přívlastek, shoda

(Richard) *se vydal* – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek
vydal se s výpravou – přisl. urč. způsobu, slabá závislost (přimykání)
s křížovou výpravou – přívlastek, shoda

vydal se do země – přisl. urč. místa, slabá závislost (přimykání)

do Svaté země – přívlastek, shoda

(Richard) *nezískal* – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek
nezískal Jeruzalém – předmět, řízenost

(Richard) *dobyl* – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek
dobyl Kypr – předmět, řízenost

(Richard) *vládl* – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek
rok vládl – přisl. urč. času, slabá závislost (přimykání)

krutě vládl – přisl. urč. způsobu, slabá závislost (přimykání)

vládl Palestině – předmět, řízenost

křesťanské Palestině – přívlastek, shoda

(Richard) *chtěl se vrátit* – nevyjádřený podmět + přísudek slovesný složený

pak se chtěl vrátit – přisl. urč. času, slabá závislost (přimykání)

chtěl se vrátit domů – přisl. urč. místa, slabá závislost (přimykání)

loď ztroskotala – podmět + jednoduchý slovesný přísudek, shoda

jeho loď – přívlastek, shoda

Spojka *však* není větným členem.

on byl zajat – podmět + jednoduchý slovesný přísudek, shoda

(Richard) *byl vězněm* – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek
byl vězněm roky – přisl. urč. času, slabá závislost (přimykání)

dva roky – přívlastek, shoda

byl vězněm v Rakousku – přisl. urč. místa, slabá závislost (přimykání)

(Richard) *válčil* – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek

po propuštění válčil – přisl. urč. času, slabá závislost (přimykání)

po propuštění z vězení – přívlastek neshodný, neshoduje se; výklad viz následující strana

válčil s Francií – předmět, řízenost (válčil proti Francii, kdyby válčil společně s Francií proti jinému nepříteli, šlo by o příslovečné určení společenství, ale to není tento případ)

(Richard) *strávil* – nevyjádřený podmět + jednoduchý slovesný přísudek
během vlády strávil – přisl. urč. času, slabá závislost (přimykání)

Předložka *během* není větným členem

své vlády – přívlastek, shoda

strávil v Anglii – přisl. urč. místa, slabá závislost (přimykání)

strávil měsíce – předmět, řízenost

čtyři měsíce – přívlastek, shoda

jen měsíce – přisl. urč. míry, slabá závislost (přimykání)

Částice *asi* není větným členem.

Rozvíjející větné členy

Cvičení 1:

a) Co vyjadřuje předmět?

(Označuje osobu, zvíře nebo věc, které jsou slovesným dějem zasaženy, jichž se slovesný děj týká nebo které slovesným dějem vznikají.)

Které slovní druhy předmět rozvíjí?

(sloveso, přídavné jméno)

Příklady: *Klidně se zakousl do chleba. ... přišli lidé zajímající se o individuální výstavbu... Navštívím ho ještě jednou a všechno s ním projednám. Do nejděší smrti to Jakubovi nezapomenu.*

b) Co vyjadřuje příslovečné určení?

(Různé průvodní okolnosti, které blíže určují uvedené děje nebo vlastnosti.)

Které slovní druhy příslovečné určení rozvíjí?

(sloveso, přídavné jméno, příslovce)

Příklady: *Pozorovali jsme lidi vycházející ven. Tady autobus staví jen na znamení. Brzy byli skrznaskrz promočení. Vezmi si na pomoc počítač. To jste udělali moc dobře.*

c) Co vyjadřuje přívlastek?

(Zpřesňuje nebo blíže určuje význam podstatného jména.)

Který slovní druh přívlastek rozvíjí?

(podstatné jméno)

Příklady: *Zasněžené vrcholky hřebene se tyčily... Toto album obsahuje skladby nových kapel...*

d) Co vyjadřuje doplněk?

(Vlastnost, kterou má jméno za děje, nebo kterou z děje získává, nebo děj, který děj věty doprovází.)

Které slovní druhy rozvíjí a jak se odlišuje od ostatních rozvíjejících větných členů?

(sloveso a jméno s platností podmětu nebo předmětu; závisí na dvou větných členech)

Příklady: *Dívali jsme se na obrazovku napjati, jak... Libuše zvolila za svého manžela... Seděl zamyšlen v křesle...*

■ PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ

Cvičení 1. a): *často* – času, *(se) strmě* (spadajícími stěnami) – způsobu, *různě* – způsobu, *tvarem* (se podobají) – zřetele, *než (3) km* – míry, *dost (časté)* – míry, *5 km* – míry, *u Baham* – místa, *obvykle* – způsobu, *na okraji (šelfu)* – místa, *přes (některé technické) těžkosti* – přípustky, *velmi (podrobně)* – míry, *(velmi) podrobně* – způsobu, *(studovány) vědci* – původce děje, *do hloubky* – místa, *pomocí ponorek* – prostředku, *kvůli fotografování* –

účelu, *podle možnosti* – podmínky, *koryty (podmořských kaňonů)* – místa, *Středozemním mořem* – místa, *v roce (1971)* – času, *ve (svě) ponorce* – místa, *v jednom (z kaňonů)* – místa, *málem* – míry

b) okraje (pevnin) – rozvitý, 4. p. mn. č.

písmenu (V) – rozvitý, 3. p. j. č.

(připomínají) U – nerozvitý, 4. p. j. č.

V cvičení 2 jsou možné různé varianty, avšak vždy dbáme i na pravdivost údajů. Např.:

Řecko leží na Balkánském poloostrově – přísl. urč. místa

Bitva na Bílé hoře se odehrála 8. listopadu 1620 – přísl. urč. času

Všechny volně puštěné předměty padají k zemi kolmo – přísl. urč. způsobu

Kníže, který založil říši velkomoravskou, se nazýval Mojmír – přísl. urč. způsobu

Když mám chřipku, beru denně paralen – přísl. urč. času

Kryštof Kolumbus se odhodlal vyplout na západ objevit cestu do Indie – přísl. urč. účelu

Uran byl objeven jako první planeta roku 1781 F. W. Herschelem – přísl. urč. způsobu (jako planeta), času (roku 1781) a původce děje (*F. W. Herschelem*)

Známka na dopis stojí 10 Kč – přísl. urč. míry

Věci z čistírny si nemůžeš vyvednout bez účtenky – přísl. urč. podmínky

Za deště nechodíme cvičit na hřiště – přísl. urč. podmínky

Haná je úrodná na obilí – přísl. urč. žetele

Lidé si kupují do bytů a domů poplašné zařízení kvůli zabránění krádežím – přísl. urč. účelu

Do USA se musí cestovat letadlem – přísl. urč. prostředku

Cvičení 3: Vztažné výrazy jsou větnými členy vět vedlejších.

kudy musíme jít – přísl. urč. místa; *odkdy je zítra plavání* – přísl. urč. času;

kdy se to stalo – přísl. urč. času; *proč to udělal* – přísl. urč. příčiny; *kam jsem*

tu knihu založil – přísl. urč. místa; *kolik to stálo* – přísl. urč. míry; *jak se do*

lesa volá – přísl. urč. způsobu; *dokdy má Petra...* – přísl. urč. času; *kým bylo*

vozidlo odcizeno – přísl. urč. původce děje; *čím mám asi ten vzkaz napsat* –

přísl. urč. prostředku

Ve cvičení 4. a) uvádíme některé běžné frazémy. Nezapomeneme zdůraznit, že těmito prostředky můžeme např. oživit vyprávění. Žáci mohou uvést i přirovnání, která jsou běžná v jejich vyjadřování.

vypadnout jako cukrář (= rychle)

spát jako dudek (= tvrdě)

trást se jako sulc (= po celém těle)

točit se jako čamrda (= být neobvykle čilý, pohyblivý a pilný)

koukat jako bazilišek (= dívat se zlomyslně, pronikavě, popř. zálučně)

táhnout se jako procesí (= jít velmi pomalu, popř. přicházet někam po jednom a pomalu)

sedět jako oukropeček (= být nesmělý, tichý, skromný)

vytahovat se jako tričko

běžet jako s keserem (= velmi rychle, horlivě nebo rozčileně)

klít jako pohan (= hodně nadávat)

Žáci mohou uvádět další přirovnání a vysvětlovat jejich význam. Množství příkladů se zajímavým vysvětlením najde vyučující v knize V. Styblíka *Tajemství slov* (Praha: ŠPN – pedagogické nakladatelství, a. s., 2006).

b) dudek – pták s chocholkou a dlouhým zobákem

sulc – huspenina, rosol

čamrda – otáčivý knoflík s hřídelkou uprostřed, užívaný často k rozhodování při hrách

bazilišek – menší tropický ještěr; pohádkový netvor

procesí – slavnostní průvod věřících k některé významné církevní památce

oukropeček – nesmělý, velmi skromný, zakřiknutý člověk

keser – malá rybářská síť ve tvaru pytle, upevněná na kovovém kruhu

pohan – nevěřící člověk, neznaboh

Pracovní sešit s. 35–36

Příslovečné určení

Cvičení 2:

1. *přísl. urč. místa*: k ústům, tudy (cesta nevede), nazpátek (poletíme), (půjdu) do tábora, odkud (jdeš), v domě (bylo тихо), (chodíme) do řeky
2. *přísl. urč. času*: po (nějaké) chvíli, dnes (máme vyučování)
3. *přísl. urč. způsobu*: na (všechny) čtyři, (chovej se) zdvořile, jako kakabus
4. *přísl. urč. míry*: hodinu (na tebe čekám), o polovinu (snižuje intenzitu), (pro děti) do tří let, moc (se mi líbil), hrozně (unavení)
5. *přísl. urč. prostředku*: (podepište se) propiskou, (namaž si) máslem, (poletíme) letadlem, čím (mám zamíchat)
6. *přísl. urč. původce děje*: (dárek) od bratra, vedením (školy), (světoznámým) architektem
7. *přísl. urč. zřetele*: (bohatá) na lesy
8. *přísl. urč. příčiny*: kvůli (prasklému) potrubí, kvůli bolesti, pro nemoc
9. *přísl. urč. účelu*: (peníze) na MP3, na zpracování (dat), na výzvědy, (chodíme se) koupat
10. *přísl. urč. podmínky*: (jen) na potvrzení, při (náležité) opatrnosti, za (hezkého) počasí
11. *přísl. urč. přípustky*: přes (všechny) nezdary, i přes odpor, proti (všemu) očekávání

Cvičení 4: Např.:

(*přísl. urč. času*) Český jazyk jsme měli včera.

(*přísl. urč. zřetele*) Náš kraj je bohatý na přírodní krásy.

(*přísl. urč. prostř.*) Ve výtvarné výchově jsme malovali temperami.

(*přísl. urč. místa*) V které řadě sedíš?

(*přísl. urč. příčiny*) Byli jsme pochváleni za vítězství.

(*přísl. urč. původce děje*) Byli jsme pochváleni trenérem.

(přisl. urč. účelu) Odpoledne pojedeme do hypermarketu nakupovat.
(přisl. urč. způsobu) Proč se tváříš smutně?
(přisl. urč. míry) Ten cvik se musí opakovat několikrát.
(přisl. urč. přípustky) Chtěl zkusit vyšplhat až na vrchol navzdory mlze.
(přisl. urč. podmínky) Za teplého počasí musíme víc pít.

■ PŘÍVLASTEK SHODNÝ A NESHODNÝ

Jestliže chceme objasnit rozdíl mezi přívlastkem shodným a neshodným, můžeme nechat žáky uvádět v různých pádech např. spojení *teplý večer*, *stavba dálnice*; ukážeme tak, jak výraz v postavení přívlastku shodného mění svůj tvar spolu s podstatným jménem, které rozvíjí, zatímco přívlastek neshodný zůstává beze změny.

V **cvičení 1. a)**, v němž vyhledáváme všechny přívlastky, mohou působit obtíže jednak přívlastky shodné postponované, jednak přívlastky rozvité. U přívlastku shodného postponovaného využijeme výše uvedeného postupu, např.: ... *zbyl pouze vrak, vyčnávající zčásti nad hladinu – připluli k vraku, vyčnávajícímu zčásti nad hladinu – narazili do vraku, vyčnávajícího nad hladinu* apod. U rozvitého přívlastku se opřeme o vyhledávání skladebních dvojic, např.: *mrtvá loď bez jediného muže na palubě; loď – mrtvá, loď – bez muže, bez muže – jediného, muže – na palubě*.

lodního (příd. jm.) *vraku – shod., putování vraku* (podst. jm.) – neshod., *mnoha* (čisl. neurč.) *lety – shod., jedna* (čisl.) *plachetnice – shod., úžinou mezi ostrovy* (podst. jm.) – neshod., *mezi dvěma* (čisl.) *ostrovy – shod., Mexického* (příd. jm.) *zálivu – shod., kapitán lodi* (podst. jm.) – neshod., *v nějakém* (zájm. neurč.) *přístavu – shod., pobřeží Mexika* (podst. jm.) – neshod., *její* (zájm. přívlast.) *plavbě – shod., větrné* (příd. jm.) *smrští – shod., v prudké* (příd. jm.) *bouři – shod., na širém* (příd. jm.) *moři – shod., část posádky* (podst. jm.) – neshod., *jiná* (příd. jm.) *loď – shod., z hrdého* (příd. jm.) *trojstěžníku – shod., vrak, vyčnávající* (příd. jm.) *zčásti nad hladinu – shod. rozvitý, mrtvá* (příd. jm.) *loď – shod., bez jediného* (příd. jm.) *muže – shod., loď bez muže* (podst. jm.) – neshod., *muže na palubě* (podst. jm.) – neshod., *pro ostatní* (příd. jm.) *plavidla – shod., před jejich* (zájm. přívlast.) *příděmi – shod., kormidelníci, pozorně sledující* (příd. jm.) *směr plavby – shod. rozvitý, směr plavby* (podst. jm.) – neshod., *pravé* (příd. jm.) *divy – shod., srážce s vrakem* (podst. jm.) – neshod.

b) Přívlastek shodný je nejčastěji vyjádřen přídavným jménem, dále také zájmenem nebo číslovkou, které se skloňují jako přídavná jména.

Přívlastek neshodný je v tomto textu vyjádřen podstatným jménem.

► Souvislý text poskytuje opět možnost k zevrubnému opakování. Např.:

1. Vyhledejte v Pravidlech českého pravopisu (Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost nebo v Základní mluvnici českého jazyka), jak se skloňuje podstatné jméno *loď*. V kterých pádech jsou možné dva tvary?

2. a) Řekněte, jakého vidu jsou slovesa v těchto větách: *Plachetnice směřovala* (nedok.) *do přístavu*. *Loď se dostala* (dok.) *do prudkých bouří*. *Mrtvá loď se stala* (dok.) *nebezpečím pro ostatní plavidla*. *V noci se loď vynořovala* (nedok.) *před příděmi jiných lodí*.
 b) Změňte slovesa uvedená ve větách v bodě 2. a) v slovesa vidově protikladná. (*zamířila, se dostávala, se stávala, se vynořila*)
3. Vypište z věty *Kapitán lodi chtěl přistát u pobřeží Mexika. Kormidelníci lodi museli dělat pravé divy, aby zabránili srážce* všechny slovesné tvary a určete jejich mluvnické významy a vzor.
Sloveso	Os.	Čís.	Způsob	Čas	Rod	Vid
<i>chtěl</i>	3.	j.	ozn.	min.	čin.	ned.
<i>přistát</i>	—	—	—	—	—	dok.
<i>museli</i>	3.	mn.	ozn.	min.	čin.	ned.
<i>dělat</i>	—	—	—	—	—	ned.
<i>zabránili by</i>	3.	mn.	podm. přít.	—	čin.	dok.
4. Utvořte věty, v nichž by spojení *dva ostrovy, dvě ruce, mnoho let* bylo v různých pádech. Jak skloňujeme uvedené číslovky?
5. a) Vyhledejte v textu sousloví. (*Mexický záliv*)
 b) Vyhledejte v textu slovo složené. (*trojtěžník, přisl. spřežka zčásti*)
6. a) Proveďte u slov *zbyl, plavba, kormidelníci, pobřeží* rozbor slovo-
 tvor-
 ný.
zbyl: předpona *z-* + slovo-
 tvor-
 ný základ *byl*
plavba: slovo-
 tvor-
 ný základ *plav* + přípona s koncovkou *-ba*
kormidelníci: slovo-
 tvor-
 ný základ *kormidel* + přípona s koncovkou *-níci*
pobřeží: předpona *po-* + slovo-
 tvor-
 ný základ *břež* + koncovka *-í*
 b) Uveďte k těmto slovům jejich slova základová. (*být, plavit, kormidlo, břeh*)
7. Proveďte u slov *zbyl, ostrovy, trojtěžníku, příděmi* rozbor stavby slova.
Předpona	Kořen	Kořen	Přípona	Koncovka
<i>z</i>		<i>by</i>		<i>l</i>
		<i>ostrov</i>		<i>y</i>
	<i>troj</i>	<i>stěž</i>	<i>ník</i>	<i>u</i>
		<i>příd</i>		<i>emí</i>
8. a) Seřad'te slova *plavidlo, plachetnice, loď* podle toho, jak jsou navzájem významově nadřazena. (*plachetnice – loď – plavidlo*)
 b) Ke slovu *loď* uveďte co nejvíce slov významově podřazených. (*kánoe, kajak, pramice...*)
9. Přívlastek neshodný ve spojení *na pobřeží Mexika* změňte na shodný. (*na mexickém pobřeží*)
10. a) Z kolika vět se skládá poslední větný celek? (ze tří)
 b) Vypište jednotlivé věty a určete v nich všechny větné členy.
V noci se tajemně vynořovala před jejich příděmi
V noci – přisl. urč. času, se vynořovala – přísudek (slovesný jednoduchý),

tajemně – přísl. urč. způsobu, *před přiděmi* – přísl. urč. místa, *jejich* – přívlastek shodný (podmět nevyjádřený)

kormidelníci, pozorně sledující směr plavby, museli dělat pravé divy

kormidelníci – podmět, *pozorně* – přísl. urč. způsobu, *sledující* – přívlastek shodný, *směr* – předmět, *plavby* – přívlastek neshodný, *museli dělat* – přísudek (slovesný složený), *pravé* – přívlastek shodný, *divy* – předmět *aby zabránili srážce s vrakem.*

by zabránili – přísudek (slovesný jednoduchý), *srážce* – předmět, *s vrakem* – přívlastek neshodný (podmět nevyjádřený)

Cvičení 2: *boty z kůže, čaj z máty, život pod psa, příroda na Šumavě, sýry z Francie a šunky z Itálie, voda v moři, mňoukání koček, dveře domu, nábytek do kanceláří, houkání sov, přenosy v televizi z utkání ve fotbale*

Cvičení 3 opakuje i pravopis; při vysvětlování pravopisu obtížných souhláskových skupin se opřeme o tvar v jednotném čísle.

a) *krkonošský obyvatel* – *krkonošští obyvatelé*, *vlašský umělec* – *vlašští umělci*, *tuniský rybář* – *tuniští rybáři*, *francouzský voják* – *francouzští vojáci*, *lotyšský student* – *lotyšští studenti*, *rakouský kanoista* – *rakouští kanoisté*, *brandýský obyvatel* – *brandýští obyvatelé*, *pardubický hokejista* – *pardubičtí hokejisté*.

Také v odst. b) zdůrazníme stránku slovtvornou; přípony *-in* nebo *-ův* se pojí se slovtvorným základem, např.: *Monik/a* – *Moničina kamarádka*, *babičk/a* – *babiččiny šaty*. Dále: *sousedova psa*, *Klářin dopis*, *Olžini rodiče*, *Miluščiny hračky*, *Muchovy obrazy*, *tetiččini přátelé*, *nejznámější Dumasovi hrdinové*.

V posledních třech větách je nutno vynechat výrazy *Alfonse* (*Muchy*), *naší* (*tetičky*), *Alexandra* (*Dumase*).

Na propojení učiva o přívlastku a opakování mluvnice se zaměřuje **cvičení 4**.

1. slova neohebná, 2. deset druhů slov, 3. podstatná jména obecná – podstatná jména vlastní, 4. podstatná jména hromadná – podstatná jména množná, 5. přídavná jména přívlastňovací, 6. v 1. pádě, 7. zájmena vztažná, 8. číslovky základní – číslovky řadové – číslovky násobné – číslovky druhové, 9. číslovky určité, 10. slovesa vidu dokonavého, 11. slova neohebná – příslovce místa – příslovce času – příslovce způsobu – příslovce míry – příslovce příčiny, 12. základní skladební dvojici, 13. přívlastek neshodný – řídicího podstatného jména – přívlastek shodný – od řídicího podstatného jména, 14. slova příbuzná, 15. slovo odvozené.

Cvičení má podobu testu; můžeme žákům zadat sestavení obdobných testů (i z jiných oborů, podle jejich zájmu) za domácí úkol a uspořádat pak ve vyučování soutěž – vyhodnotíme jak správnost testu, tak i úspěšnost při jeho řešení.

■ PŘÍVLASTEK TĚSNÝ A VOLNÝ

Podrobnější výklad o problematice přívlastku těsného a volného je podán v Metodické příručce k učebnici Český jazyk pro 7. ročník základní školy (s. 117–118). Připomínáme pouze, že mezi těmito dvěma typy přívlastku je plynulá hranice a že i z hlediska interpunkčního existuje někdy možnost čárku klást i neklást.

Cvičení 1: ... *knihy zabývající se (těsný) ... mezi živočichy tvořícími tuto faunu jsou (těsný) ... žijí červi dlouzí až tři metry. (těsný) Jeho pes, citící teplo lidské dlaně, se začal (volný) ... do Náprstkova muzea, stojícího na Betlémském náměstí blízko (volný) ... zámeckého parku, obehnaná vysokou zdí, voněla (volný) ... památek postavených ve stylu románském (těsný). Touto zkouškou, prověřující vaše schopnosti, musíte (volný) ... Domy postavené v prudké stráni byly (těsný) ... domy položené v údolí se již (těsný) ... potoka, zastíněného mohutnými olšemi, jsme upozorovali ... (volný)*

Rozvitě přívlastkové vazby jsou běžným stylizačním prostředkem zejména ve stylu věcném. Jejich tvoření a užití věnujeme proto pozornost ve **cvičení 2**. Možná řešení:

Olomouc, odedávna patřící k nejvýznamnějším moravským městům, má dnes ... (přívlastek volný)

... archeologické nálezy kamenných nástrojů, pocházející z dob prehistorických. (přívlastek volný)

... objev zbytků ... táboru, datovaný do druhé poloviny 2. století. (přívlastek volný)

V Olomouci je řada památek postavených v nejrůznějších dobách. (přívlastek těsný)

Románský biskupský palác, nacházející se na Václavském návrší, byl od 11. století ... (přívlastek volný)

... věž(,) přebudovaná na kapli sv. Barbory. (přívlastek volný, popř. těsný)

... s nejvyšší kostelní věží na Moravě, měřící 100,65 m. (přívlastek volný)

... barokní sloup Nejsvětější Trojice, zapsaný r. 2000 do Seznamu ... (přívlastek volný)

■ PŘÍVLASTEK POSTUPNĚ ROZVÍJEJÍCÍ A NĚKOLIKANÁSOBNÝ

Cvičení 1: ... *obloha končícího zimního dne splývala ... (přív. postupně rozvíjející), ... klidného, tichého jezera. (přív. několikanásobný)*

... má protáhlý, hydrodynamický tvar. (přív. několikanásobný)

... nádherná mramorová podlaha. (přív. postupně rozvíjející)

K mému velkému překvapení tento známý ... (přív. postupně rozvíjející)

Nad divokým, rozeklaným údolím (přív. několikanásobný) ... jasná večerní obloha, posetá zářivými stříbrnými hvězdami. (přív. postupně rozvíjející)

... jak v severních, tak v jižních mořích ... z Baltského, Středozemního i Černého moře. (přív. několikanásobné)

... každé malé dítě. (přív. postupně rozvíjející)
Slabý, ale pronikavý zápach se začal... (přív. několikanásobný)
... klidný, ba až netečný člověk. (přív. několikanásobný)

Problematicke doplňky se věnují **cvičení 2 a 3**.

Ve **cvičení 2. a), b)** doplňky vyhledáváme a určujeme, kterým slovním druhem jsou vyjádřeny:

zachumláný (příd. jm.) (až po bradu v obrovské peřině)

(tiše) klepat (sloveso) (na dveře sousedova bytu)

(nepředstavoval jsem si ho) takového (zájmeno)

ráda (příd. jm.) (bych si s tebou)

(považuje) za herečku (podst. jm.)

(doběhl do cíle) jako předposlední (příd. jm.)

(byl zvolen prvním) prezidentem (podst. jm.)

(neviděli jsme tě dnes něco) dělat (sloveso)

jako malý (příd. jm.) (jsem se začal učit)

(udělám to) sama (zájmeno)

(je známý) jako skladatel (podst. jm.) (symfonické hudby)

Cvičení 3 je kreativní, klade si za úkol naučit vyjadřovat obsah vět doplňkovými konstrukcemi: *Překvapen jejím zájmem se na ni udiveně podíval.*

Zavalena prací, neměla jsem čas o tom přemýšlet.

Málem jsem vjel do příkopu, oslněn reflektory...

Slyšel jsem je dupat na schodech.

Včera... do Anglie celí nadšení.

... jedním dechem, napjatý, jak to dopadne.

Jako malá jsem ze všeho nejraději...

Cvičení 4:

Marcela byla kvůli jedničce celá šťastná – jmenná část přísudku jmenného se sponou

Vrátila se domů celá šťastná... – doplněk

Marcela, celá šťastná kvůli jedničce... – přívlastek

Nemocného museli převézt... – předmět

... navštívila doma nemocného Vaška – přívlastek

Nikdo ho nepovažoval za nemocného – doplněk

Rozplakal se jako dítě – přisl. urč. způsobu

Už je jako dítě – jmenná část přísudku jmenného se sponou

Jako dítě jsem chodila do baletu – doplněk

Opačný postup je uplatněn v cvičení **Pro bystré hlavy**. Např.:

Nebaví mě tančit. – podmět

Nemůžu tančit. – součást slovesného složeného přísudku

Viděl ji tančit s Mirkem. – doplněk

Nauč mě tančit valčík. – předmět

Nemám chuť tančit. – přívlastek neshodný

Odešel tančit s Martinou. – příslovečné určení účelu

Přívlastek těsný, volný, postupně rozvíjející a několikanásobný

Cvičení 5. a):

Z výstupu na Matterhorn

Celé hodiny jsme sledovali klikatou stezku, až jsme stanuli na jednom výčnělku a ohlédli se nazpátek do úzkého údolí, vedoucího k Rhôně a k civilizaci. Dlouho jsme odpočívat nemohli, protože nás od chaty, která byla cílem tohoto prvního odpoledne, dělilo ještě několikasetmetrové stoupání po velmi zledovatělé stezce. K cíli jsme se dostali po dvou hodinách vytrvalého lezení a pozorovali pak moře ledovců, roztažené pěti směry jako prsty na ruce a lesknoucí se v zapadajícím slunci. Hluboko pod námi se do údolí hnala ledovcová bystřina. Obzor lemoval gigantický půloblouk sněhem jiskřících skalisek, jimž dominoval půldruhakilometrový převislý sráz třpytného Matterhornu, vzpurně potřásajícího hlavou před tváří slábnoucího slunce, které na něm plálo ohnivou pochodní; její žhoucí paprsky se skládaly do oslnivého diadému, hodného tohoto alpského vladaře.

b) ... údolí, vedoucího k Rhôně a k civilizaci; ... (moře ledovců), roztažené pěti směry jako prsty na ruce a lesknoucí se...; Matterhornu, vzpurně potřásajícího hlavou před tváří slábnoucího slunce; ... (diadému), hodného tohoto alpského vladaře

c) tohoto prvního odpoledne; půldruhakilometrový převislý sráz; tohoto alpského vladaře

Cvičení 7:

Výsledky neobvyklého, ale velmi zajímavého pokusu popisuje úvodní článek v tomto vysoce odborném lékařském časopise. – p. několikanásobný; přívlastek postupně rozvíjející

Místnost ozařovalo několik lamp, napůl zakrytých krémovými látkovými stínidly, které byly rozmístěny jen na stolicích stojících ve všech čtyřech koutech. – p. volný; p. postupně rozvíjející; p. těsný

Náklady na léčbu lidí trpících obezitou ještě nikdo nespočítal. – p. těsný
Malé čluny, vybavené často jen jedinou plachtou, měly často co dělat, aby se dostaly zpět do přístavu. – p. volný

Je to úzká, avšak hlubší řeka. – p. několikanásobný

Toužíme jen po tom, abychom už konečně odjeli a celé dlouhé dny se jen povalovali na pláži, omývané mořským příbojem. – p. volný

Slunce osvětluje náš základní tábor, vybudovaný ve vysoké nadmořské výšce. – p. volný

Útočištěm levhartů jsou velmi odlehlé, nepřístupné oblasti. – p. několikanásobný

Automatický pilot pouze plní úkoly zadané posádkou letadla. – p. těsný

Nablýskaná, zářivě červená lokomotiva spěšného vlaku do Bradavic už tam

stála, z komína jí vystupovala oblaka dýmu. – p. několikanásobný; dvě věty hlavní, spojené beze spojky

Byl to muž s chmurným, stále podmračeným obličejem. – p. několikanásobný

Tato firma představila nový systém zapínání nejen lyžařských, ale i krasobruslařských bot. – p. několikanásobný

Ohlédla jsem se na bráchu, tiše shrbeného nad učebnicí a šrotícího vzorečky z matematiky, a odešla jsem raději pryč. – p. volný

Při sestupu na mořské dno spatřil jeden z potápěčů velké dělové (p. postupně rozvíjející) hlavně, zpola zapadlé do bahna, a množství nábojnic, zbytků kování a dalších trosek, které byly rozmetány v širokém okruhu po mořské dně. – p. volný; několikanásobný větný člen; vedlejší věta přívlastková

Byl to velký podnik, dobře osvětlený a elegantně zařízený, z jehož dveří zaznívaly tóny hudby. – p. volný; vedlejší věta přívlastková

Tichým, ale nabádavým hlasem nás vykázal ven. – p. několikanásobný

Před námi se objevily mohutné, pyšné hradby. – p. několikanásobný

Všude kolem nás se tyčily věže, ve dne třpytivě rudé, nyní v noci hrozivě černé, které se ostře rýsovaly proti hvězdné obloze. – p. volný; p. několikanásobný; vedlejší věta přívlastková

I když u nás o nich moc nevíme, patří ropné plošiny nejen k nejnáročnějším, ale také k největším stavbám na světě. – vedlejší věta přípustková; p. několikanásobný

Cvičení 8:

Kátu považuji za svou nejlepší kamarádku. Jako malá byla poněkud silnější, ale teď je vysoká a štíhlá. Má modré velké oči a dlouhé, mírně vlnité vlasy nosí volně rozpuštěné. Chodí hezky upravená. Často ji můžeme vidět vykračovat si v džínách a barevném tričku. Ve čtvrtek odpoledne ji potkáme sportovně oblečenou, protože pravidelně chodívá na trénink v házené. Tuto hru si oblíbila, ale má ráda i jiné kolektivní hry. Je totiž velmi společenská; přiznává, že samotné by jí bylo smutno. Nejen já, ale i ostatní si Kátě cení jako upřímné kamarádky, protože nelže, chová se vždy přátelsky a nikdy nikoho z nás nepodvedla. Ve škole ji učitelé hodnotí jako dobrou žákyni. Všichni ji znají nejen jako výbornou sportovkyni, ale i zpěvačku, vyniká v matematice, naopak v jazycích dosahuje jen průměrných výsledků.

Cvičení 9:

Jak vám připadá matematika a fyzika? *Matematika a fyzika mi připadá obtížná.*

Jak hodnotíte počítačové hry? *Počítačové hry hodnotím jako zábavné.*

Jak se cítíte, když se vracíte domů z prázdnin? *Cítím se odpočatý.*

Jak je proslulý Petr Čech? *Petr Čech je proslulý jako nejlepší fotbalový brankář světa.*

Čím byl v roce 2003 a 2008 zvolen Václav Klaus? *V těchto letech byl zvolen prezidentem.*

Jak se má servírovat kokakola? *Má se servírovat dobře vychlazená.*

Jak vynikla Marina Navrátilová? *Martina Navrátilová vynikla jako tenistka.*

Několikanásobné větné členy

■ VÝZNAMOVÝ POMĚR MEZI JEDNOTLIVÝMI SLOŽKAMI V NĚKOLIKANÁSOBNÉM VĚTNÉM ČLENU

Úvodní ukázka naznačuje, že jakýkoliv větný člen může být zmnožen na člen několikanásobný; jeho složky mohou být dále rozvity.

Cvičení 1 a 2: *ani přirovnání, ani podobenství* – předmět; *s kavárnou, člověkem a koblihami* – přívlastek neshod.; *v poloprázdné, tiché kavárně* – přívlastek shod.; *bud' za /nedělního/ dopoledne, nebo odpoledne* – přísl. urč. času; *krásné, ba nádherné* – přívlastek shod.; *pohodlné, spokojeně* – přísl. urč. způsobu; *nuda a ospalost* – podmět; *do /všech/ prostor a koutů* – přísl. urč. místa; *bez fantazie nebo beze smyslu* – přívlastek neshod.; *tupě a bezmyšlenkovitě* – přísl. urč. způsobu; *ať mužů, nebo žen* – přívlastek neshod.; *zčistajasna a bez výstrahy* – přísl. urč. způsobu; *dospělý a rozumný* – přívlastek shod.; *úplně, dokonce bezvýhradně* – přísl. urč. způsobu; *za /takového/ zřeštěnce či pomatence* – doplněk; *zvláštních, tedy nepochopitelných* – přívlastek shod.; *svištících a rozbíjejících se* – přívlastek shod.; *ne pohrdání, ale úctu* – předmět; *nejen /vyhraněného/ smyslu /pro komiku/, ale i odvahy a temperamentu* – předmět

Cvičení 3 předjímá další část výkladu; upozorňuje, že složky několikanásobného větného členu mohou být uvozeny různými (velkou převahou souřadícími) spojkami (*a, nebo, či...*) a spojkovými výrazy, často i vícedílnými (*ani – ani, bud' – nebo, ať – nebo, nejen – ale i*).

V cvičení **Pro bystré hlavy** uvádíme věty, které dokládají, že složky několikanásobného větného členu by měly být významově rovnocenné, protože jinak působí sdělení komicky.

Při výkladu významových vztahů mezi složkami několikanásobného větného členu vycházíme vždy z ukázek, v nichž užíváme rozmanité spojovací prostředky a v nichž jsou zmnoženy na několikanásobné různé větné členy. Výčet spojovacích prostředků není úplný, uvádíme jen ty běžnější, typické pro vyjádření daného vztahu. Proto nenutíme žáky zapamatovat si je přesně. Stranou pozornosti ponecháváme i vztahy příčinnostní (*drahý, protože nepotřebný přístroj*); mezi složkami několikanásobného větného členu se realizují jen okrajově a primárně se vyjadřují prostředky hypotaktickými.

Cvičení 4: Ověřuje se, zda jsou žáci schopni rozeznat významové vztahy mezi složkami několikanásobného větného členu.

... *nejen na Zemi, ale i v (jiných) částech...* – poměr stupňovací

... *(nebyl) automobil, nýbrž dilo...* – poměr odporovací

... *jednak v muzeu, jednak v (hrnčířské) dílně* – poměr slučovací

... *zvěř i ptáci...* – poměr slučovací; ... *rozmanitou a neznechodnocenou (potravu)* – poměr slučovací; ... *potravu a úkryt* – poměr slučovací; ... *nejen v létě, nýbrž i v zimě* – poměr stupňovací

... *dnes, nebo (nejpozději) zítra* – poměr vylučovací

... *dilem (obrovské) množství (minerálních látek)*, ... *dilem škrob a bílkoviny – poměr slučovací*; ... *minerálních látek, stopových prvků a vitaminů – poměr slučovací*; *škrob a bílkoviny – poměr slučovací*
... *(nepomáhali) slovy, nýbrž skutky – poměr odporovací*
(Tuto) drahou, a proto nevhodnou (součástíku)... – poměr důsledkový

Cvičení 5:

Děti na letním táboře se nelekal ani deště, ani nočních her. (poměr slučovací)

Pes je nejen kamarád a pomocník, ale také bytost potřebující péči a lásku. (poměr stupňovací)

Člověk si pro svou potřebu již v dávných dobách ochočil kozy, ovce, tury, velbloudy, koně, lamy, soby a jiné býložravce. (poměr slučovací)

Odpady z plastů dělají starosti nejenom nám, nýbrž i dalším státům. (poměr stupňovací)

Díval se hned na Petra, hned na Martina. (poměr slučovací)

Chrup tohoto psa je ostrý, ale poměrně slabý. (poměr odporovací)

V dobách raně historických žil lev nejen na svém dnešním území, ale také v Palestině a jižní Evropě. (poměr stupňovací)

Karel V. byl roku 1520 korunován na císaře Římské říše, a tudíž na vládce celého Německa a Rakouska. (poměr důsledkový)

Ve čtvrtfinále se Česká republika střetne buď s Itálií, nebo s Německem. (poměr vylučovací)

Vždycky se choval tiše, ba až příliš zdrženlivě. (poměr stupňovací)

Cvičení 6 má formu testu. Vytvoření obdobných testů lze zadat za domácí úkol a pak uspořádat soutěž o nejlepší test a o nejrozsáhlejší znalosti. Řešení:

... *neoznačuje větný člen, nýbrž slovní druh.* (poměr odporovací)

... *slovesný způsob oznamovací, rozkazovací a podmiňovací.* (poměr slučovací)

... *buď předložkou, nebo příslovcem.* (poměr vylučovací)

... *příslovce, předložky, spojky, citoslovce a částice.* (poměr slučovací)

S Maďarskem..., nýbrž Slovensko (Rakousko, Rumunsko apod.). (poměr odporovací)

... *mezi Slovenskem a Maďarskem.* (poměr slučovací)

..., *ale i německy a francouzsky.* (poměr stupňovací)

..., *ale oceánu Atlantského.* (poměr odporovací)

Historici..., nebo 935. (poměr vylučovací)

Zikmund a Václav IV. ... (poměr slučovací)

... *z Kalicha nebo z Trocnova.* (poměr slučovací)

..., *ale až k Baltskému moři.* (poměr stupňovací)

Kreativní povahu má **cvičení 7**. Např.:

Nejen v Norsku, ale i na celém Skandinávském poloostrově jsou...; ... aby naše krajina zůstala zdravá a úrodná?; ... sice do stejného vlaku, ale do různých vagonů; ... povozy s koly okovanými železnými ráfy, a proto schopnými dlouhých cest; ... loví ve dne i v noci, v létě i v zimě; ... ne na něho, nýbrž

(ale) na jeho kamaráda; ... nejenom elektrické napětí bouřkových mraků, ale i sílu blesku a sílu větru; ... buď na hokejový zápas, nebo na seriál; ... strom nenáročný, ale vytrvalý a houževnatý.

Cvičení 8: *Všechny stoly i lavice byly čerstvě natřeny. Dveře i okna se průvanem naráz přibouchly. Na návštěvu k nám přijely/i obě sestřenice i bratranec. Rodiče a děti strávili dovolenou pod stanem. V koruně jabloně se usídlily/i sýkorky i špačci. Moje dvě spolužačky a nějaký cizí člověk vystoupili z autobusu. Všechny vaše starosti a trápení byly úplně zbytečné. Protože my všichni i děda jsme měli moc práce s opravou střechy, pomáhali nám i soused a jeho syn. Všechna sedadla i lůžko byly již obsazeny pacienty. Autobusy, tramvaje i auta čekaly na křižovatce na zelenou. Velké sucho a vedro panovalo po celé léto.*

Pracovní sešit s. 40–42

Několikanásobné větné členy

Cvičení 1:

Se Slovinskem nemá Česká republika společnou jen historii, ale i vzhled hlavních měst. Nebyla to plachetnice, ale bílá motorová loď. Stezka se vinula po úbočí hory, ale ne až docela na její vrch. Než naložil na velké podnosy všechny ty láhve a misky a vidličky a nože a sklenice a talíře a lžice, byl z toho celý do červena rozpálený a dopálený. Babylonští bohové měli buď lidskou, nebo zvířecí podobu. Vlekli jsme se dál hladoví a vyprahlí žízni. Většina těch pěšin byla zrádná, falešná a nevedla buď nikam, nebo ke špatným koncům. Všechno to harampádí se hromadilo nejen ve sklepě, ale i na půdě. Tuto nemoc nemá na svědomí žádný virus, ale současný životní styl. To byla příležitost nejen pro české studenty, ale i pro české učitele. Polský prezident přijel do Německa ne kvůli minulosti, nýbrž kvůli budoucnosti. Mohlo by to být prospěšné nejen pro nás, ale i pro vás. Není snad univerzálnější oděv pro ženy než kostým, ať kalhotový, ať klasický se sukni. Nemohl jsem se přinutit k žádné všední práci v domě ani na zahradě. Ne z boční ulice, nýbrž z hlavní třídy se vyvalily davy lidí. Kdo si příliš věří, pracuje sice rychleji, ale le-dabyleji. Navečer se začínou tvořit bouřky především v jižních Čechách, na jižní Moravě, ale i v Beskydech. Řekl mi to všecek zmatený a trochu vnitřně roztřesený, ale stále rozhodnutý pokračovat.

b) *nejen historii, ale i vzhled – předmět; poměr stupňovací (nebyla to) plachetnice, ale loď – podmět; poměr odporovací po úbočí, ale ne na vrch – přísl. urč. místa; poměr odporovací láhve a misky a vidličky ... a lžice – předmět; poměr slučovací rozpálený a dopálený – jmenná část přísudku jmenného se sponou; poměr slučovací*

buď lidskou, nebo zvířecí – přívlastek shodný; poměr vylučovací hladoví a vyprahlí – doplněk; poměr slučovací

zrádná, falešná – jmenná část přísudku jmenného se sponou; poměr slučovací (*nevedla*) *buď nikam, nebo ke špatným koncům* – přísl. urč. místa; poměr vylučovací

nejen ve sklepech, ale i na půdě – přísl. urč. místa; poměr stupňovací (*nemá*) *virus, ale styl* – podmět; poměr odporovací

nejen pro studenty, ale i pro učitele – předmět; poměr stupňovací

ne kvůli minulosti, nýbrž kvůli budoucnosti – přísl. urč. příčiny; poměr odporovací

nejen pro nás, ale i pro vás – předmět; poměr stupňovací

ať kalhotový, ať klasický – přívlastek shodný; poměr slučovací

v domě ani na zahradě – přívlastek neshodný; poměr slučovací

ne z ulice, nýbrž z třídy – přísl. urč. místa; poměr odporovací

rychleji, ale ledabyleji – příslovečné určení způsobu; poměr odporovací

v jižních Čechách, na jižní Moravě, ale i v Beskydách – příslovečné určení místa; poměr slučovací a stupňovací

zmatený, roztrávený, ale rozhodnutý – doplněk; poměr slučovací a odporovací

Cvičení 2:

Švýcarsko, nejstarší spolková republika na světě (od roku 1291), je horský stát, ležící mezi Spolkovou republikou Německo, Francií a Itálií; na východě sousedí ještě s Rakouskem a Lichtenštejnskem.

Většinu území vyplňují Alpy. Nejvyššími horami jsou Monte Rosa (4633 m), Matterhorn (4 478 m) a Finsteraarhorn (4274 m). Horská pásma jsou protnuta podélně i příčně řadou schůdných průsmyků, sedel a údolí. Nejdelší řeky jsou Rýn, jeho přítok Aara a Rhône. Hlavním zdrojem vody je nejen sníh, ale i tající ledovce. Ve Švýcarsku je také řada nádherných ledovcových jezer; největší jsou Ženevské a Bodamské jezero.

Podnebí je ovlivněno jednak Atlantským oceánem, jednak Alpami. Protože povrch Švýcarska je velmi členitý, liší se klimatem často i jednotlivá údolí.

Švýcarsko je však i průmyslový stát a má významnou živočišnou výrobu. Je chudé na nerostná ložiska, bohatá jsou jedině naleziště ruly, žuly, vápence a mramoru. Proto jsou rozvinutá především ta odvětví průmyslu, která nejsou náročná na suroviny, ale na kvalitní práci. Významná je například výroba hodiněk, jemná a přesná mechanika, optika, elektrotechnika a výroba léčiv. Potravinářský průmysl vyrábí syry, máslo, mléko, čokoládu a různé konzervy.

Zemědělství se provozuje v níže položených údolích. Z celkové zemědělské plochy zabírají největší část lesy a louky. Pěstují se pícniny a obilí, na horských loukách se chová dobytek.

Pro švýcarské hospodářství je rovněž důležitý cizinecký a turistický ruch. Turisty lákají do Švýcarska nejen alpské vrcholky, ale i turistické a cyklistické trasy v délce mnoha tisíc kilometrů.

Doprava je na vysoké úrovni; převládají železnice, v rekreačních střediscích jsou ozubené a lanové dráhy. Na železnicích i silnicích jsou časté technicky náročné tunely.

Švýcarsko je vícejazyčný stát; mluví se tu německy, francouzsky, italsky a rétorománsky.

Hlavním městem Švýcarska je Bern, avšak největší je Curych, který je nejdůležitějším hospodářským a průmyslovým střediskem v zemi. Významná je rovněž Ženeva, v níž sídlí řada světových organizací a pořádají se zde mezinárodní konference, politické i odborné.

b) Uvedený text je výklad.

c) 1. Poloha Švýcarska v Evropě

2. Přírodní poměry

3. Průmysl

4. Zemědělství

5. Turistický ruch

6. Doprava

7. Významná města

Větné členy v přístavkovém vztahu

Členy v přístavkovém (apozicičním) vztahu pojmenovávají dvěma (někdy i více) různými způsoby jeden jev, vyjadřují totožnost; tím se liší od několikanásobného větného členu, jehož složky označují jevy různé. Přístavkové konstrukce mohou být u jakéhokoliv větného členu. Tento člen bývá často vyjádřen podstatným jménem, ale může být vyjádřen i jiným slovním druhem: *K nehodě došlo zde, právě na tomto místě.* Proto pojmem **přístavek** – ve shodě s novějšími mluvnicemi – **neoznačujeme žádný specifický typ přívlasktu.**

Na vyhledávání přístavkových konstrukcí se zaměřuje **cvičení 2:**

Zeus, vládce bohů, měl... – stojí po podmětu

... na Olympu, nejvyšší hoře v Řecku – po příslovečném určení místa

Prométheus, potomek božského rodu Titánů, se obrátil... – po podmětu

... na Pallas Athénu, bohyni jasného rozumu a moudrosti, když chtěl... – po předmětu

... Heraklem, nejjudatnějším řeckým hrdinou – tento větný člen budeme považovat za příslovečné určení způsobu (přesněji: jde o označení původce děje)

... k svému otci Héliovi, bohu slunce – po předmětu

... vládce podsvětí, zamračený Hádes – po podmětu

V Sidonu, foinickém městě... – po příslovečném určení místa

Pan, bůh pastvin a ochránce stád, ... – po podmětu

... na syrinx, rákosovou píšťalu – tento větný člen budeme opět považovat za příslovečné určení způsobu (přesněji: prostředku)

Midas, král s dlouhýma oslíma ušima, ... – po podmětu

Tantalos, nejbohatší král na světě, ... – po podmětu

V Lýdii, krajině patřící dnes Turecku – po příslovečném určení místa

Jason, udatný rek a mořeplavec, ... – po podmětu

... do Kolchidy, vzdálené země, ... – po příslovečném určení místa

Hydra byla hrozná saň, had s devíti hlavami – přístavková konstrukce stojí u jmenné části přísudku jmenného se sponou

Ve **cvičení 3** doplníme čárky na těchto místech: V Praze, hlavním městě České republiky, žije... .. do Špindlerova Mlýna, známého střediska zimních sportů v Krkonoších. ... z obou zemí, z Anglie i z Německa, s napětím... .. s Klárou, svou nejlepší kamarádkou. Jedno z nejmalebnějších pohoří, Hrubý Jeseník, leží... Leoš Janáček, světoznámý skladatel, se narodil... .. sousedův pes, obrovský německý ovčák. ... nové auto, červené suzuki. ... kněžna Libuše, dcera knížete Kroka. Jan Žižka, slepý vojevůdce husitských vojsk, prý... Ostrava, významné průmyslové město, leží...

Formu kvízu má **cvičení 4**: Johann Sebastian Bach, vynikající varhaník a mistr fugy, měl... Joseph Haydn, tvůrce rakouské císařské hymny, měl... Malá noční hudba, smyčcový kvintet, hraný však častěji orchestrálně, je... .., z IX. symfonie, napsaná v d moll. Fryderyk Chopin, snad nejznámější polský skladatel, je... Jakub Jan Ryba, autor oblíbené České mše vánoční, byl ... Představením Libuše, slavné opery od Bedřicha Smetany, bylo ... Rusalka, známá opera od Antonína Dvořáka, se dočkala... Leoš Janáček, významný skladatel pocházející z Moravy, často čerpal...

Pracovní sešit s. 43

Větné členy v přístavkovém vztahu

Cvičení 1. a), b):

Z salvěje, byliny vyhledávané pro její protizánětlivé účinky, se sbírá kvetoucí nať. Byly to oslavy více než stoletého působení FIFA, světové fotbalové federace. Ještě před úsvitem se vydáme dál, na další namáhavou cestu. Kvůli naší devíticenné výpravě, archeologům, cestovatelům, novinářům a jednomu fotografovi, objednali speciální terénní vozidlo, abychom se mohli vydat na další cestu z Cuzca, hlavního města Inků. Vracíme se do Ostravice, nevelké vesnice, kteřá na sebe upozornila díky malému koupališti, termálnímu bazénu. Taková je Orava, dříve bohem zapomenutý kraj pod Roháči, překrásnými horami, kde se dodnes prohánějí ovce a bačové dělají žinčiči, kysané ovčí mléko. Poslední kopec, sedm kilometrů stoupání, jsme na kolech vyšlapali společně. Když jsme se vyšplhali výš, objevili jsme první známku dávné lidské činnosti v této oblasti, velkou obdélníkovitou plošinu s kamennými zdmi. Teď už toužím po jediném, po odpočinku. Harrymu chyběl obzvlášť famfrpál, nejoblíbenější sport v kouzelnickém světě. Postrádal také své nejlepší kamarády, Rona a Hermionu.

Cvičení 2:

Např.: Brnu vévodí hrad Špilberk. Brnu, moravské metropoli, vévodí hrad Špilberk.

Ze svých oblíbených předmětů mám také nejlepší známky. Ze svých oblíbených předmětů, přírodopisu a zeměpisu, mám také nejlepší známky.

Albert Einstein pobýval také několik let v Praze. Albert Einstein, objevitel teorie relativity, pobýval také několik let v Praze.

Česká republika sousedí *se čtyřmi státy*. Česká republika sousedí se čtyřmi státy, Německem, Polskem, Slovenskem a Rakouskem.

Božena Němcová se narodila ve Vídni. Božena Němcová, autorka Babičky, se narodila ve Vídni.

Do Chorvatska směřují v létě davy českých turistů. Do Chorvatska, země ležící při Jaderském moři, směřují v létě davy českých turistů.

Oběma městy protéká řeka Labe. Oběma městy, Hradcem Králové i Pardubicemi, protéká řeka Labe.

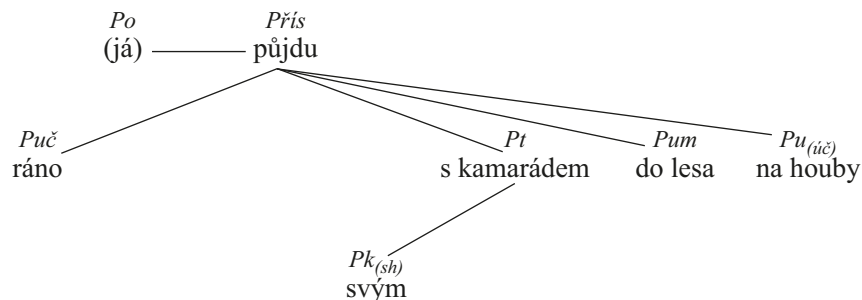
Znázornění stavby věty jednoduché

Uvedená schémata vycházejí v podstatě ze zobrazení stavby věty, tak jak je podáno v pracích V. Šmilauera. Spojnicemi se zachycuje způsob průběhu vztahů formálních (směr dolů; níže položený výraz je formálně závislý na výrazu položeném výše) i významových (níže položené výrazy determinují – určují – výrazy položené výše); pro zjednodušení (ačkoliv poněkud nepřesně) zobrazujeme dvěma spojnicemi (ke jménu i k výrazu slovesnému) doplněk. Jestliže je průběh vztahů formálních a významových odlišný – např. výrazy nejsou ve vztahu závislosti, nýbrž souřadnosti a z hlediska významového jsou navzájem ve vztahu determinace (určování), koordinace (přiřazování) nebo apozice (vztahu přístavkovém) – zakresluje se na téže úrovni a pro naznačení vztahů významových volíme specifické symboly (rámečky, svorky, znak pro totožnost). Dvojitou čarou naznačujeme, že větný člen je složený, skládá se z několika komponentů.

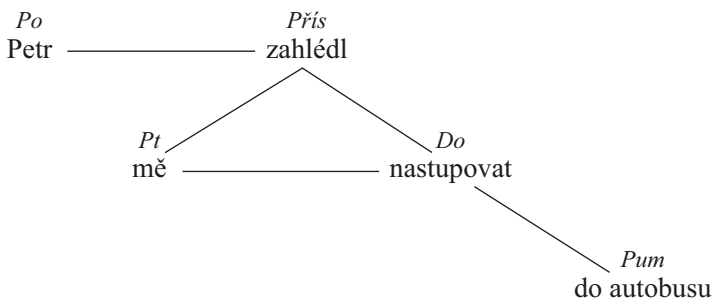
Grafické zobrazení stavby věty by mělo pomoci, aby se žáci dokázali orientovat i v obtížnějších příkladech, aby byli schopni větu analyzovat na jednotlivé skladební dvojice a uvědomovali si, jaká je funkce daného členu ve větě. Učitel se o ně může opřít při výkladu, při objasňování složitějších příkladů; **v žádném případě by se grafické zobrazení nemělo stát cílem výuky, předmětem zkoušení.**

Cvičení 1:

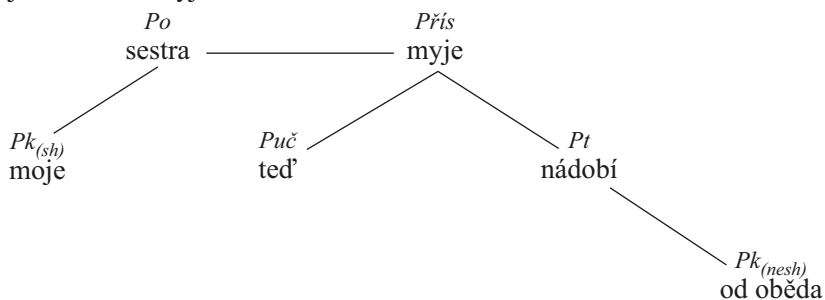
Ráno půjdu se svým kamarádem do lesa na houby.

Petr mě zahlédl nastupovat do autobusu.

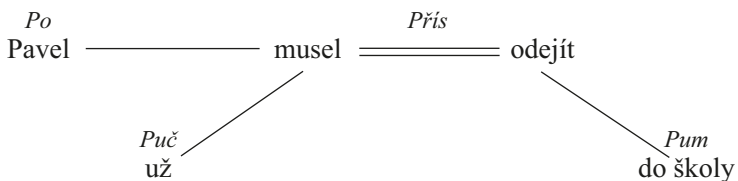

Moje sestra teď myje nádobí od oběda.

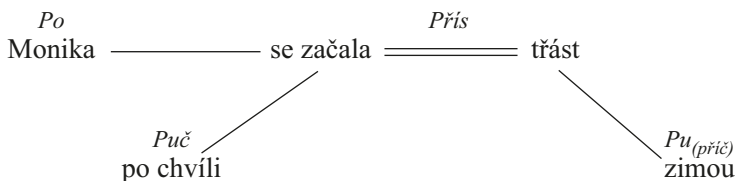

Cvičení 2:

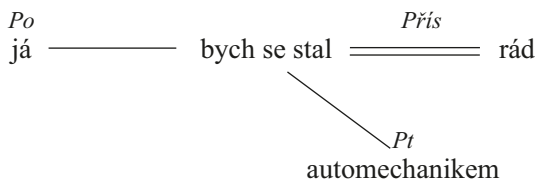
Pavel už musel odejít do školy.

Monika se po chvíli začala třást zimou.

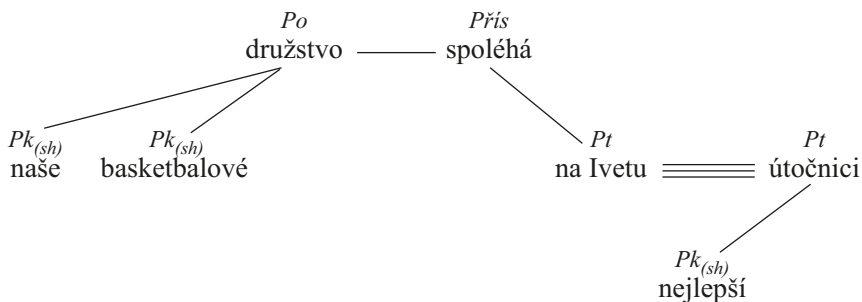

Já bych se stal rád automechanikem.

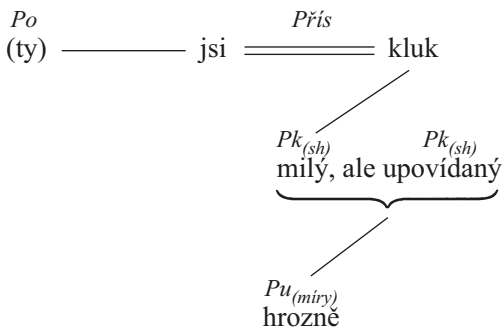

Cvičení 3:

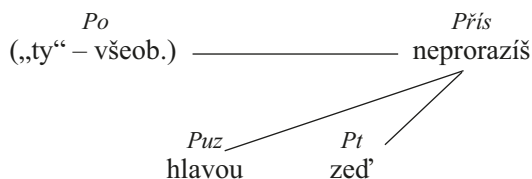
Naše basketbalové družstvo spoléhá na Ivetu, nejlepší útočnici.

Jsi milý, ale hrozně upovídaný kluk.

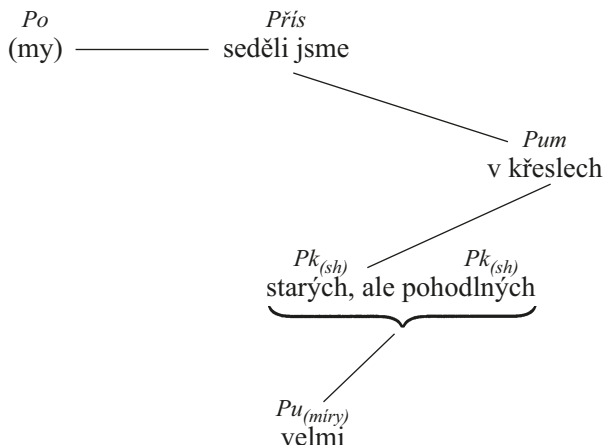

Hlavou zeď neprorazíš.

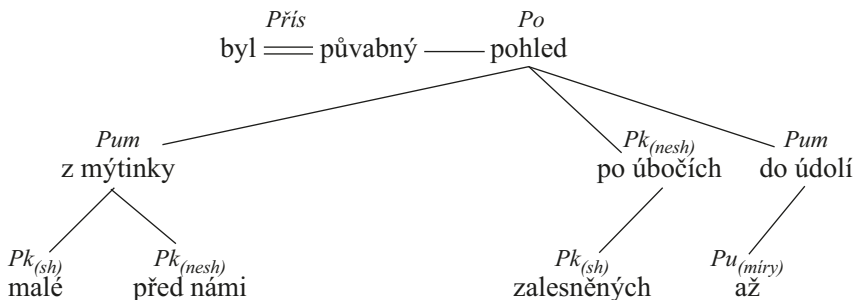

Cvičení 4:

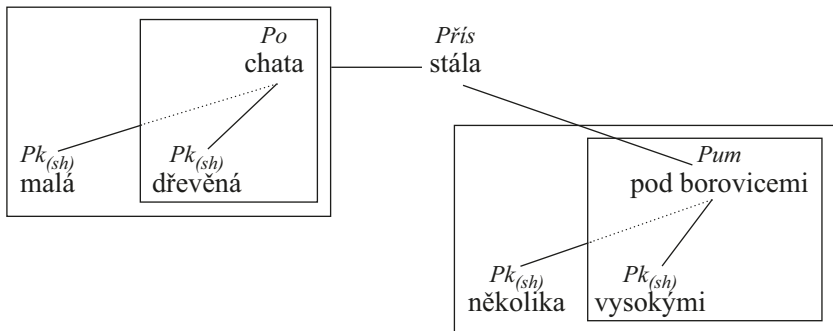
Seděli jsme ve starých, ale velmi pohodlných křeslech.

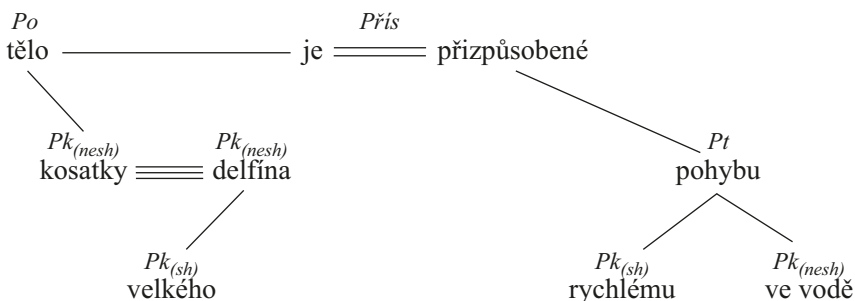
Z malé mýtiny před námi byl půvabný pohled po zalesněných úbočích až do údolí.

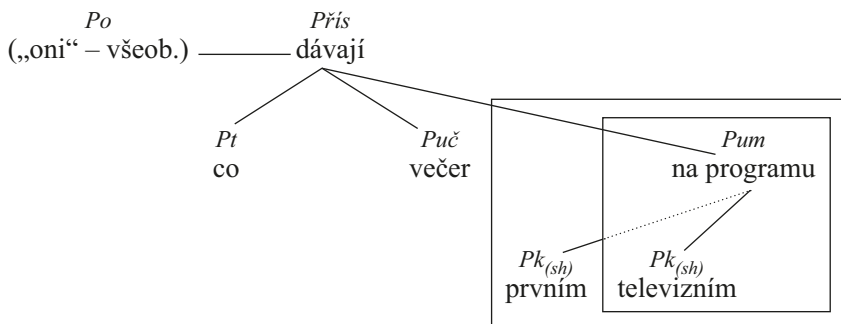
Malá dřevěná chata stála pod několika vysokými borovicemi.

Tělo kosatky, velkého delfína, je přizpůsobené rychlému pohybu ve vodě.

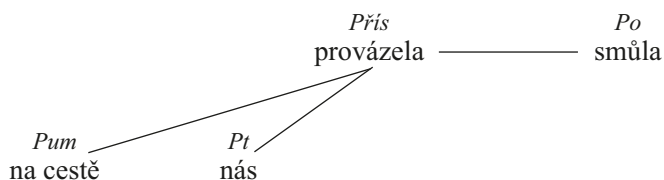
Co dávají večer na prvním televizním programu?

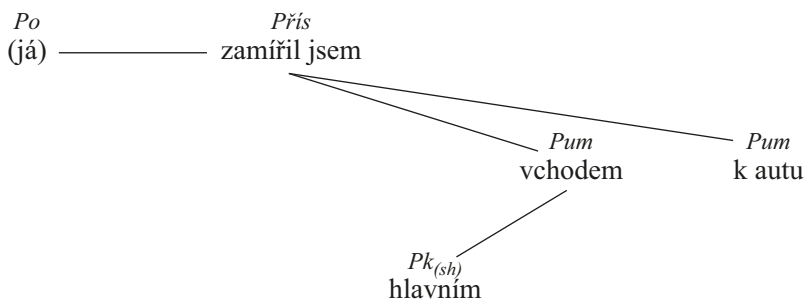
Pracovní sešit s. 44–46

Znázornění stavby věty jednoduché

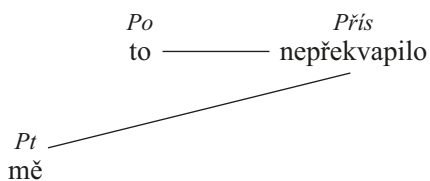
Na cestě nás provázela smůla.

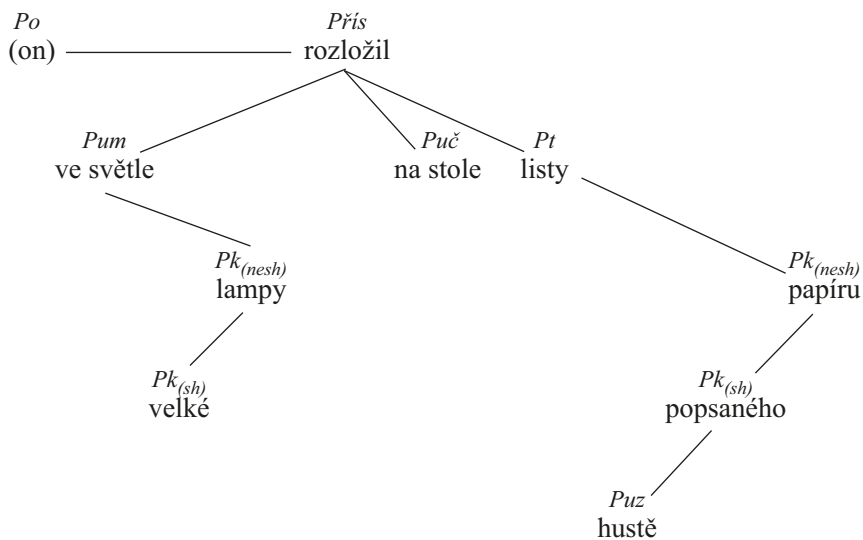
Zamířil jsem hlavním vchodem k autu.

Mě to nepřekvapilo.

Ve světle velké lampy rozložil na stole listy hustě popsaného papíru.

Po
dívka — *Přís* se prosazuje

Pk_(sh) tato *Puč* od doby *Do* jako modelka *Pum* nejen u nás, ale i v zahr. *Pum*

Pk_(sh) tě

Diagram illustrating the structure of the sentence "bude zastavena doprava kvůli deštům a sesuvům na trati této" (transport will be stopped due to rain and landslides on this track).

The diagram shows the hierarchical structure of the sentence, with nodes labeled by their grammatical function and the words they govern:

- Přís** (Verb): "bude zastavena" (will be stopped).
- Po** (Verb): "doprava" (transport).
- Pu_(příč)** (Prepositional phrase): "kvůli deštům a sesuvům" (due to rain and landslides).
- Pk_(sh)** (Noun phrase): "přivalovým" (avalanche-like).
- Pk_(sh)** (Noun phrase): "hrozícím" (threatening).
- Pk_(nesh)** (Noun phrase): "půdy" (soil).
- Pk_(sh)** (Noun phrase): "tého" (this).
- Pk_(nesh)** (Noun phrase): "na trati" (on the track).

The diagram shows the hierarchical structure of the sentence, with nodes labeled by their grammatical function and the words they govern:

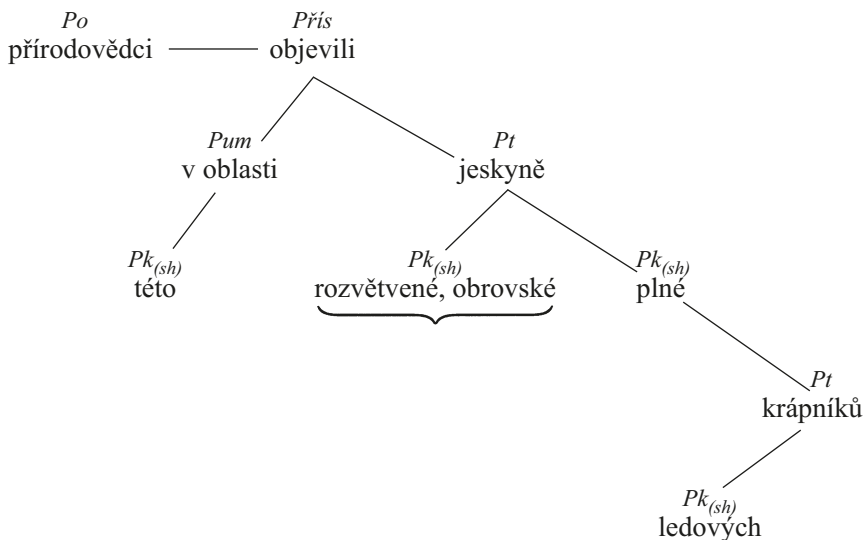
- Přís** (Verb): "bude zastavena" (will be stopped).
- Po** (Verb): "doprava" (transport).
- Pu_(příč)** (Prepositional phrase): "kvůli deštům a sesuvům" (due to rain and landslides).
- Pk_(sh)** (Noun phrase): "přivalovým" (avalanche-like).
- Pk_(sh)** (Noun phrase): "hrozícím" (threatening).
- Pk_(nesh)** (Noun phrase): "půdy" (soil).
- Pk_(sh)** (Noun phrase): "tého" (this).
- Pk_(nesh)** (Noun phrase): "na trati" (on the track).

řčka poskytuje

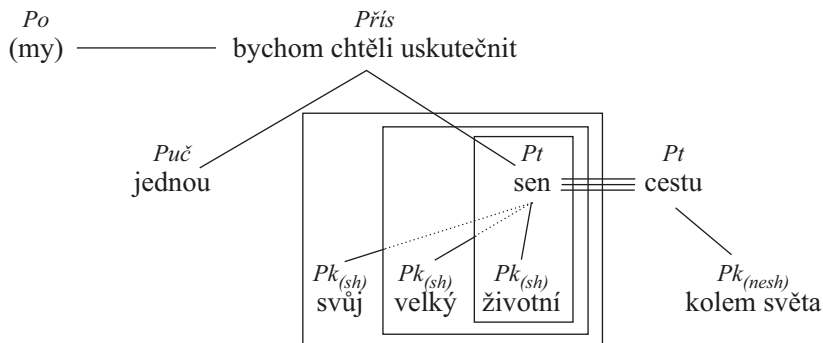
$Pk_{(sh)}$ malá $Pk_{(nesh)}$ se zákoutími a zátokami $Pk_{(nesh)}$ Pt osvěžení

$Pk_{(sh)}$ malebnými $Pk_{(sh)}$ písčitými $Pk_{(sh)}$ příjemné

Přírodovědci v této oblasti objevili rozvětvené, obrovské jeskyně plné ledových krápníků.

Jednou bychom chtěli uskutečnit svůj velký životní sen, cestu kolem světa.

Souvětí podřadné

V této kapitole vycházíme z opakování základních poznatků, které žáci získali v nižších ročnících, a navazujeme výkladem o různých typech souvětí podřadného s dvěma větami vedlejšími.

V **cvičení 1** klademe důraz na to, že základem věty je přísudek; nevedeme žáky k tomu, aby se řídili interpunkčními znaménky, protože ta mají i jiné funkce než oddělovat věty.

Věty jednoduché: *Až za tmy vylézáme z kánoe... Jirka, zpocený, zadýchaný ... Celá krajina se zahalila...*

Souvětí skládající se ze dvou vět: *Nemám nejmenší představu, jak ... Vůbec si nevím rady... U savců, kteří žijí... To červené auto... Zprava i zleva...*

Souvětí skládající se ze tří vět: *Když se mladší sestra...*

Zejména požadujeme, aby žáci uváděli celé větné konstrukce v případech, kdy Vv je vložená do věty řídící, např.: Vh – *U savců srst degenerovala; Vv – kteří žijí trvale buď pod zemí, nebo ve vodě.*

K cvičení **Pro bystré hlavy** lze užít Pravidla českého pravopisu nebo Základní mluvnici českého jazyka (s. 158).

Cvičení 2. a), b) (podtržené jsou věty hlavní): *Bylo mi divné, kam najednou tak všichni pospíchají. Kdybychom měli chvilku času, určitě bychom za tetou došli. Moje sestra, protože se bojí, nechce být večer doma sama. Pravěcí lidé nakreslili jeskynní malby tak věrně, že dodnes můžeme podle nich doplňovat své vědomosti o mamutu či jeskynním lvu. Na úpatí pahorku, odkud byl krásný výhled na malou říčku, bylo naše tábořiště. Protože krtek rozrývá půdu krtinami, považují ho zahradníci za nepřítele. Její tmavé oči se za námi bedlivě dívaly, dokud jsme nezmizeli za zákrutem. Co se tam stalo, to nikdo z nás přesně neví. Ráno, dříve než začalo svítat, jsme byli už na nohou. Ysokó ve vzduchu jsme spatřili hejno divokých husí, jak míří na sever.*

Úkol můžeme doplnit o rozlišení podřadických spojek (kdyby, protože, /dříve/ než, jak, že) a vztažných příslovci (kam, odkud, dokud) a zájmen (co), kterými jsou Vv uvozeny.

Ve **cvičení 3** nahrazujeme adekvátně větné členy větami vedlejšími. *Stál před naším domem, jako by zkameněl. Tady v okolí je několik cest, které jsou značeny turistickými značkami. V malém parku v centru města se sešli místní obyvatelé, aby se zúčastnili slavnostního odhalení sochy Antonína Dvořáka. V Mariánských Lázních se léčivé prameny využívají také při léčbě pacientů, kteří mají nemocné ledviny. Už jsi jí řekla, že zítra odpoledne máme schůzku u Barbory? Reklama dnes ve velkém měřítku ovlivňuje to, jak žijeme. Pro mě bylo často nepochopitelné, jak se chová. Teprve když nastal bílý den, vydali jsme se na cestu. V neděli chceme jít na hřiště za školou, abychom si zahráli volejbal. Ještě na konci září bylo teplé počasí, jako by byl začátek léta. Cítil jsem se u vás, jako bych byl doma. Vidiš tu krásnou lípu, která roste tam u cesty do polí?*

Následující část je opakováním učiva probraného v 7. ročníku. Proto je uvedena přehlednou tabulkou a doplněna příklady běžnějších typů jednotlivých vedlejších vět.

V **cvičení 4. a)** se soustředíme na rozlišení vět přísudkových a přívlastkových. Žáky vedeme k tomu, aby při analýze souvětí stavby vycházeli vždy z věty řídící, především od poznání jejího přísudku (věty přísudkové jsou funkčně rovnocenné jmenné části v přísudku jmenném se sponou, a proto v nadřazené větě je zastoupen pouze sponový výraz).

Věty přísudkové: *Není už takový, jakého... Bylo to, jako by se po něm...*

Večer bylo, jako by měla... On přece není takový, aby to na nás... Nechtěl se stát tím, co chtěli... Bylo mu, jako by ho polili...

Ostatní věty jsou přívlastkové.

b) Jsou to podstatná jména.

V cvičení 5 ukazujeme, že pro platnost Vv jako podmětné nebo předmětné je rozhodující tvar přísudku. Např.:

Teď už je mi úplně jasné, že si s tím sám neporadí. – vedlejší věta podmětná

Říká se, že práce šlechtí člověka. – vedlejší věta podmětná

Stále jsem mu říkal, aby každému nevěřil. – vedlejší věta předmětná

Nebylo nutno, abychom tam šli oba. – vedlejší věta podmětná

Nebyl schopen toho, aby se mu omluvil. – vedlejší věta předmětná

Vždycky mu bylo lhostejné, že o něm lidé nepěkně mluví. – vedlejší věta podmětná

Mluvil se o tom, že bychom se mohli vydat někam na výlet. – vedlejší věta předmětná

Mluvíli jsme o tom, že mistrovství světa v hokeji se zúčastní i hráči z NHL. – vedlejší věta předmětná

Zdálo se, že se blíží bouřka. – vedlejší věta podmětná

Včera v noci se mi zdálo o tom, že... – vedlejší věta předmětná

Cvičení 6: Pro většinu vět doplňkových je typické, že rozvíjejí věty obsahující sloveso smyslového vnímání a jméno v pozici předmětu, k němuž se Vv doplňková vztahuje: *Nikdy jsem ho neviděla, že...* V observatoři jsme pozorovali hvězdy, jak září... *Po chvíli jsem ho uslyšel, že si čistí...* Naše kočka pořád pozoruje ptáky, jak poletují... *Kňučící pes nervózně pozoroval svého pána, jak plave...*

Ostatní věty jsou předmětné.

Pro bystré hlavy:

a) Doplňkové věty jsou na prvním místě. Doplňkové věty rozvíjejí jméno v pozici předmětu (*Terezu, ho*), předmětné věty rozvíjejí přísudek.

b) Při změně vět doplňkových v předmětné musí být pozice předmětová vyjádřena přímo Vv: *Nikdy jsem neviděla, že by...* V observatoři jsme pozorovali, jak *hvězdy* září... *Po chvíli jsem uslyšel, že si čistí...* Naše kočka pořád pozoruje, jak *ptáci* poletují... *Kňučící pes nervózně pozoroval, jak jeho pán plave...*

Cvičení 7: Při rozlišování vět podmínkových a časových se budeme opírat o množnou záměnu synonymními spojovacími výrazy; jestliže užijeme jako náhradu za spojku *když* jinou spojku uvozující věty časové, budeme větu považovat za časovou, naopak pro věty podmínkové je typická spojka *jestli/že/*.

věty podmínkové: *Jestliže tomu nebudete rozumět... Jestliže budu muset doma pomáhat... ..., jestliže mu teplota neklesne. ... jestli ho zítra uvidím.*

Ostatní věty jsou časové.

Cvičení 8: *Budeš-li o to... Když chcete prožít...* – podmínkové; *Když jsme se vydali...* – časová; *..., jako by si to chtěla...* – způsobová; *Abychom trochu...* – účelová; *Co se týče...* – zřetelová; *... že jsem usnul* – měrová;

... protože jsme chtěli... – příčinná; než se rozednilo – časová; I když je... – přípustková; ... odkud zazněl šramot – místní

Cvičení 9. a):

Až ho potkám, vyřídím mu, co mu vzkazuješ. Ten, kdo ti to řekl, musel přece vědět, že to není pravda. Protože je to už dávno, nepamatuji se už přesně, jak se to tehdy vlastně stalo. Když nastalo tzv. stěhování národů, dostali se Slované na území, která byla předtím obydlena Kelty nebo Germány. I když čeština a slovenština jsou si velmi blízké, jsou to jazyky samostatné, protože vedle četných shod se vyznačují i mnoha rozdíly. Tímto lesíkem, který začíná hned za vilami, si všichni zkracují cestu, jestliže spěchají na autobus. Když na Velké Moravě vládl kníže Rostislav, povolal roku 863 z byzantské říše Cyrila a Metoděje, aby šířili v jeho říši křesťanské učení slovanským jazykem.

Až ho potkám (přísl. časová), vyřídím mu, co mu vzkazuješ (předmětná). Ten, kdo ti to řekl (podmětná), musel přece vědět, že... (předmětná). Protože je to už dávno (přísl. příčinná), nepamatuji se už přesně, jak... (předmětná) Když nastalo tzv. stěhování národů (přísl. časová), dostali se... na území, která byla... (přívlastková). I když... blízké (přísl. přípustková), jsou... samostatné, protože vedle četných shod... (přísl. příčinná). Tímto lesíkem, který začíná hned za vilami (přívlastková), si všichni... cestu, jestliže (přísl. podmínková). Když na Velké... Rostislav (přísl. časová), povolal... Metoděje, aby šířil... (přísl. účelová).

Věty vedlejší můžeme rozlišit i podle toho, zda jsou spojkové, nebo vztažné, a u vztažných výrazů určit, kterým jsou větným členem: *co (mu vzkazuješ) – předmět, kdo (ti to řekl) – podmět, jak (se to tehdy vlastně stalo) – přísl. urč. způsobu, která (byla předtím obydlena) – podmět, který (začíná hned za vilami) – podmět*

Cvičení 10:

a) *Kde se do Labe vlévá Cidlina, tam... – v. v. přísl. místní*
Říkalo se, že ten hrad založila kněžna Libuše. – v. v. podmětná
Pověst dokonce vypravuje, že Libuše byla na Libici pohřbena. – v. v. předmětná
Na Libici sídlili Slavníkovci, kteří v 10. století rozšířili... – v. v. přívlastková
Poté co se stali nebezpečnými soupeři pro Přemyslovce, byla... – v. v. příslovečná časová
I když se posádka hradu udatně bránila, hrad... – v. v. příslovečná přípustková.

Všichni Slavníkovci byli vyvražděni, až na svatého Vojtěcha, který dlel právě v Polsku – v. v. přívlastková

b) *Protože se... uprchnout (přísl. příčinná), ukryla se... Za letních... na luka, aby se procvičila... (přísl. účelová). Až bude... nejhůře (přísl. časová), vyjede... Jednou... vrch, jak je otevřený (doplňková). ... polekaná, že se nemohla (přísl. měrová). Vtom... řekl, aby... (předmětná). Zavedl... kopce, aby poklidila... (přísl. účelová). Jestliže... dobře (přísl. podmínková), dostane... Děvčeti bylo, jako by... (přísudková). Přesto uklidila... tak, že by to... (přísl.*

způsobová). *Stařec... smetí, které smetla...* (přívlastková). *Když vyšla... ven* (přisl. časová), *proměnilo...*

V souvislosti s **cvičením 11** můžeme připomenout Staré pověsti české nebo některé krajové pověsti.

Ve **cvičení 12** doplníme např. tyto věty: *Byla... holčička, která se jmenovala Červená karkulka* (přívlastková). *Říkali jí tak, protože nosila na hlavě červený čepceček* (přisl. příčinná). *Jednou... Karkulce, aby došla popřát babičce všechno nejlepší k narozeninám* (předmětná). *Ale varovala ji, aby nechodila přes les* (přisl. účelová). *V lese... vlk, který by ji mohl sežrat* (přívlastková). *Když Karkulka přišla k lesu* (přisl. časová), *uviděla... Ani si nevšimla, že zachází stále hlouběji a hlouběji do lesa* (předmětná). *... a ptal se jí, kam jde* (předmětná). *... odpověděla, že jde za babičkou* (předmětná). *... řekl, že je Karkulka* (předmětná). *Jakmile babička otevřela dveře* (přisl. časová), *vlk... a předstíral, že je babička* (předmětná). *... a myslila si, že je ta babička nějaká jiná* (předmětná). *... ptala, proč má tak velké uši* (předmětná). *Vlk odpověděl, že ji chce lépe slyšet* (předmětná). *Také... divné, proč má tak velké oči* (podmětná). *Vlk řekl, že ji chce lépe vidět* (předmětná). *Nakonec se ještě zeptala, proč má tak velké zuby* (předmětná). *Vlk zařval, že ji chce sežrat* (předmětná), *a ... Pomyslel si, co že ta babička tak strašně chrápe* (předmětná). *Když uviděl místo babičky vlka s obrovským břichem* (přisl. časová), *vytáhl... Z břicha... myslivci, že je zachránil* (přisl. příčinná).

Souřadně spojené věty vedlejší

Souřadně spojené věty vedlejší mají podobnou povahu jako několikanásobný větný člen a uplatňují se mezi nimi stejné významové vztahy.

Cvičení 1. a), b):

Slíbil mi, buď... – Vv předmětné, poměr vylučovací

Obýval jsem... – Vv přívlastkové, poměr slučovací

Za tmavých podzimních... – tři Vv přívlastkové, poměr slučovací

Maminka by určitě byla ráda, ... – Vv podmínkové, poměr stupňovací

Viděla jsem toho člověka, ... – Vv doplňkové, poměr slučovací

Bylo zajímavé, že... – tři Vv podmětné, poměr odporovací + slučovací

Člověk ovlivňuje... – čtyři Vv přisl. způsobové, poměr slučovací

Vzkázali mi – tři Vv předmětné, poměr slučovací + poměr důsledkový

Jeskyňe mají v sobě... – Vv přívlastkové, poměr odporovací

Poradil jsem mu, aby... – Vv předmětné, poměr slučovací

Vyprávěli jsme... – Vv předmětné, poměr slučovací

c) *poradil jsem* – sloveso, *mu* – zájmeno, *aby* – spojka, *za* – předložka, *trenérem* – podst. jméno, *zašel* – sloveso, *a* – spojka, *omluvil se* – sloveso, *mu* – zájmeno

vyprávěli jsme – sloveso, *rodičům* – podst. jméno, *jak* – spojka, *měli jsme se* – sloveso, *na* – předložka, *zájezdu* – podst. jméno, *a* – spojka, *co* – zájmeno, *všechno* – zájmeno, *viděli jsme* – sloveso

Cvičení 2: *Příčin, pro které lvi dnes žijí na daleko menším území, ba pro které málem vyhybnuli, je několik – Vv přívlastkové, poměr stupňovací*
Lidé nazvali lva králem zvířat patrně proto, že má hrdé a vznešené vzezření, že se neskrývá v záloze, že svou výpravu za kořistí oznamuje širokému okolí hromovým a majestátním hlasem – tři Vv přísl. příčinné, poměr slučovací
Zoologové zjistili, že dvouměsíční tygřata už začínají přijímat první kousky masa, ale že se vedle toho i nadále živí mateřským mlékem – Vv předmětné, poměr odporovací

Lidé se vždycky obávali levhartů více než jiných šelem právě proto, že levhart útočí nejen ze země, ale že dokáže přepadnout svou kořist i z korun stromů – Vv přísl. příčinné, poměr stupňovací

Sotva se v Americe přistěhovalci trochu usadili a vybudovali si své domovy (Vv přísl. časové, poměr slučovací), začali lovit bizony.

Je smutnou skutečností, že jsme se naučili stavět mrakodrapy, dokonce jsme schopni zničit atomem celé kontinenty, ale oživit jedinou uhynulou dešťovku není v našich silách – tři Vv podmětné, poměr stupňovací + poměr odporovací

Klokani, jejichž kůže je výborný materiál k výrobě bot i oděvů a jejichž maso je zpracováváno do konzerv (Vv přívlastkové, poměr slučovací), jsou dnes nemilosrdně pronásledováni lovci.

Před koupí fotoaparátu je nutno zamyslet se nad tím, kdo ho bude užívat a k jakému účelu bude přístroj sloužit – Vv předmětné, poměr slučovací

Cvičení 3 se zaměřuje na rozbor obtížnějších typů souvětí, v nichž jsou zastoupeny jak Vv souřadně spojené, tak Vv, které rozvíjejí Hv samostatně (uvádíme zatím pouze souvětí s 1. stupněm závislosti, souvětí s několika-stupňovou závislostí budeme probírat až v 9. ročníku).

Proti poslednímu činžáku, který...: 1 Vh₁ – který 2 Vv přívlastková – 1 Vh₂ – na jejímž 3 Vv přívlastková, Vv bez vzájemného vztahu

Na cestu do Antarktidy...: 1 Vh – které 2 Vv – a na něž 3 Vv, obě Vv přívlastkové, poměr slučovací

Když jsem opouštěl dílnu, ...: Když 1 Vv přísl. časová – 2 Vh – že 3 Vv podmětná

Pomyslel jsi vůbec na to, ...: 1 Vh – co 2 Vv – a jaké 3 Vv, obě předmětné, poměr slučovací

Ty za mnou chodíš jen tehdy, ...: 1 Vh – když 2 Vv – nebo když 3 Vh, obě podmínkové, poměr slabě vylučovací

Tatínek, který zdejší krajinu...: 1 Vh₁ – který 2 Vv přívlastková – 1 Vh₂ – jak 3 Vv předmětná

Rodiče nás varovali, abychom...: 1 Vh – abychom 2 Vv – a abychom 3 Vv, obě přísl. účelové, poměr slučovací

Chvilí před tím, než...: 1 Vh₁ – než 2 Vv přísl. časová – 1 Vh₂ – až 3 Vv měrová

Obávám se, že...: 1 Vh – že 2 Vv – a že 3 Vv, obě předmětné, poměr slučovací

Cvičení 4 je jednak diktát (zaměřený především na interpunkci), jednak souhrnné opakování syntaktického učiva.

b) přísudek slovesný: *vypadá, žije* apod.; slovesný složený – *můžeme se setkat, mohli mít, začínáme rozumět*; jmenný se sponou – *je zvíře, je považovaný, nejsou potravou, bylo maličkostí, byli moudřejší, byli chovateli*

c) vyhubit

d) *srstí a ohonem* – přívlastek; *mohutnou, huňatou* – přívlastek; *prohnané a vychytralé* – přívlastek; *na pláních, prériích a savanách* – přísl. urč. místa; *lovci a farmáři* – podmět; *nerozumně a nerozvázně* – přísl. urč. způsobu; *zvířata, nýbrž hlodavci* – podmět; *podmínkám a prostředí* – předmět

e) věty jednoduché: *S kojotem prériovým se můžeme setkat... Je to zvíře s mohutnou, huňatou srstí... Žije na volných pláních... Hlavní potravou kojotů nejsou... Ti se silně přemnožili ... Indiáni byli mnohem moudřejší... Kojoti se snadno přizpůsobí... Jen díky těmto vlastnostem...*

f) Vv souřadně spojené – *Protože napadal... a nevyhýbal... zvířatům* – Vv přísl. příčinné, poměr slučovací; *... kteří byli chovateli..., a tedy mohli mít proti kojotům...* – Vv přívlastkové, poměr důsledkový

► Cvičení lze využít i k souhrnnému opakování. Např.:

1. Podle čeho poznáme, že slovo *prérie* je cizího původu? Jak toto slovo skloňujeme?

(podle pravopisu – po *r* měkké *i* – a podle výslovnosti skupiny *ie* [ije])

2. Vyhledejte v textu sousloví. (*kojot prériový, Severní Amerika*).

3. Najděte slova s opačným významem ke slovům *huňatý, větší, škoda, různý, začínat*.

(např. *řídký/vypelichaný, menší, užitek, stejný, končit*)

4. Jak jsou utvořena slova *přemnožit se, zemědělství, moudřejší, chovatel, naštěstí*?

(odvozováním: *pře/množit se, moudř/ejší, chova/tel*; skládáním: *země/ /dělství, na/štěstí* – příslovečná přežka)

5. a) Určete slovní druh všech slov ve větě *Jen díky těmto vlastnostem se dosud lidem nepodařilo je vyhubit*.

(*jen* – částice, *díky* – předložka, *těmto* – zájmeno, *vlastnostem* – podst. jméno, *dosud* – příslovce času, *lidem* – podst. jméno, *nepodařilo se* – sloveso, *je* – zájmeno, *vyhubit* – sloveso)

b) U ohebných slov určete všechny mluvnické významy a vzor.

(*vlastnostem* – 3. p. č. mn., r. žen., vzor *kost*

lidem – 3. p. č. mn., r. muž. živ., v j. č. *člověk* – skloňování podle vz. *pán*, v mn. č. *lidé* – skloňování podle vzoru *kost*

těmto – zájmeno ukazovací, 3. p. č. mn., r. žen.

je – osobní, 4. p. č. mn., r. muž.

nepodařilo se – 3. os., č. j., zp. oznam., čas min., rod činný, dok.

vyhubit – infinitiv, dok.)

6. Jakého vidu jsou slovesa *setkat se*, *napadal*, *nevyhýbal se*, *vypověděli*, *uvědomili si*, *přemnožili se*, *přízpůsobí se*, *nastává*, *začínáme*? Utvořte k nim tvary vidově protikladné.
(*setkat se* – dok., nedok. *setkávat se*; *napadal* – nedok., dok. *napadl*; *nevyhýbal se* – nedok., dok. *nevyhnul se*; *vypověděli* – dok., nedok. *vypovídali*; *uvědomili si* – dok., nedok. *uvědomovali si*; *přemnožili se* – dok., nedok. *přemnožovali se*; *přízpůsobí se* – dok., nedok. *přízpůsobují se*; *nastává* – nedok., dok. *nastane*; *začínáme* – nedok., dok. *začneme*)
7. Vyhledejte ve větách všechny zápory a řekněte, zda jde o zápor mluvnický (větný, členský), nebo slovní.
(*nevyhýbal se* – větný; *nedávno*, *nerozumně*, *nerozvážně* – členský; *nejsou* – větný; *nepodařilo se* – větný)
8. a) V souvětí *Navahové, kteří byli chovateli skotu, považovali kojoty za bohy* určete všechny větné členy. (Vh – *Navahové* – podmět, *považovali* – přísudek, *kojoty* – předmět, *za bohy* – doplněk; Vv – *kterí* – podmět, *byli chovateli* – přísudek, *skotu* – přívlastek neshodný)
b) Jakého rodu je podst. jméno *skot*? (muž. neživ.)
c) Nahradejte je synonymem. (*dobytek*)

Pracovní sešit s. 47–52

Souvětí podřadné

Cvičení 1:

- jedna věta hlavní
- Plní funkci větného členu jiné věty.
- větou hlavní na větu vedlejší
- ano
- ano

Cvičení 2:

- V řídící větě je sponové sloveso, jmenná část přísudku je vyjádřena vedlejší větou.
- Kdo? Co? + věta řídící
- pádovými otázkami kromě 1. p. + věta řídící
- okolnosti děje
- tázacími příslovci + věta řídící
- Je to podstatné jméno, někdy zájmeno.
- Bývá často uvozena spojkami *jak*, *kterak*.
- nejdou

Cvičení 3:

Věta vedlejší přísudková: A to bylo, jako by do nás uhodil hrom.

Věta vedlejší podmětová: Jen by ti prospělo, kdyby sis občas vzala z ní příklad.

Věta vedlejší předmětová: Chtěli bychom se zeptat, jaké šance mají podle nás naši sportovci na olympiádě.

Věty vedlejší příslovečné:

místní: Poplujeme až tam, kde se do řeky vlévá potok.

časová: A potom už nikdo nic neříkal, dokud nebyly všechny talíře prázdné.

způsobová: Vše bylo k pohoštění připraveno tak, jak se sluší a patří.

měrová: Čím častěji nás navštívíte, tím větší budeme mít radost.

zřetelová: Co se týče barevnosti, hitem letošního léta bude červená.

příčinná: Zůstali jsme ještě chvíli sedět, protože jsme si chtěli promluvit.

účelová: Otevřu okno, abychom si mohli spolu promluvit.

podmínková: Jestliže máte na jaře ucpaný nos, nemusí to být vždy příznak nastupujícího nachlazení.

přípustková: Ačkoliv to vypadalo věrohodně, potřebovali jsme nalézt přesvědčivý důkaz.

Věta vedlejší přívlastková: Měl jsem pocit, že se mi vůbec nechce spát.

Věta vedlejší doplňková: Pozorovali jsme slunce, jak pomalu klesá za obzor.

Cvičení 4. a):

Na prázdniny bychom nejraději jeli tam, kde to ještě neznáme. Nad tím, o čem nám vyprávěl, jsme všichni kroutili hlavami. Na koho to slovo padne, ten musí jít z kola ven. Jak mohlo dojít k té nehodě, to opravdu nevím. Právě jsme mluvili o tom, co zítra podnikneme. Může mi někdo říct, co se tady stalo? Nikdy jsem nepochybovala o tom, že v tom závodě zvítězí. Nespoléhejte na to, že vám spolužáci budou napovídat, ale raději všechno sami nastudujte.

b) *kde* – přisl. místa, *to* – předmět, *(o)* čem – předmět, *nám* – předmět, *všichni* – podmět, *(na) koho* – předmět, *to* – přív. shodný, *jak* – přisl. urč. způsobu, *té (nehodě)* – přív. shodný, *co* – předmět, *mi* – předmět, *co* – předmět, *(v) tom (závodě)* – přív. shodný, *vám* – předmět, *sami* – doplněk

Cvičení 5. a):

1. Nebylo nám jasné, co se od nás očekává. 2. Aby se sport mohl stát olympijským, musí být podle pravidel široce provozován muži nejméně v 75 zemích čtyř kontinentů a ženami nejméně ve 40 zemích tří kontinentů. 3. Jestliže si dítě v prvním roce svého života zvykne na sladkosti, těžko se bez nich později obejde. 4. Teď máš možnost, abys dal všechno zase do pořádku. 5. Nechali nás o samotě, protože jsme si chtěli v klidu pohovořit. 6. Není třeba snad připomínat, že všechny osoby tohoto příběhu jsou smyšlené. 7. Ačkoliv Atény nejsou vlastním cílem naší cesty, nemůžeme se v nich alespoň chvíli nezdržet. 8. Vypadalo to, že jde o jednoduchou záležitost. 9. Nemám tolik síly, abych tu tašku unesla sama. 10. Dokud se nějaký přesvědčivý důkaz neobjeví, budou dohady pokračovat. 11. Ivana byla, jako by do ní uhodil blesk. 12. Pocit, že se mi vůbec nechce spát, mě neopouštěl. 13. Našel jsem je pod střechou naší verandy, jak se schovávají před deštěm. 14. Jednou z nejoblíbenějších oblastí, co se kempinku týče, je bezesporu Lipenská přehrada. 15. Podívej se tam, kde končí les a začíná louka. 16. To, co tu dnes vidíme, jsou výsledky práce celého kolektivu. 17. Pozorovali jsme ryby, jak skákají nad hladinu. 18. Musíme začít šetřit, abychom měli na opravy. 19. Přestože výsledky pokusu

byly průkazné, nebyly po dlouhou dobu brány vážně. 20. Lékařská věda nazývá tuto chorobu, která i dnes hrozí potápěčům, kesonovou nemocí. 21. Byla to malá paní s velice laskavou tvář, i když teď podezřívavě mhouřila oči. 22. Kdybys byl přišel včas, mohli jsme je ještě dohonit. 23. Určitě si nezapomeňte vzít s sebou občerstvení, protože celá trasa povede jen lukami a lesy. 24. Je jasné, že v komedii musí vždycky všechno dobře dopadnout. 25. Právě mi přišla esemeska od maminky, abych se hned vrátil domů. 26. Musíme se někoho zeptat, který autobus jede do centra.

b) 1. Vv podmětová; 2. Vv přísl. účelová; 3. Vv přísl. podmínková; 4. Vv přívlastková; 5. Vv přísl. příčinná; 6. Vv předmětová; 7. Vv přísl. přípustková; 8. Vv přísl. způsobová; 9. Vv přísl. měrová; 10. Vv přísl. časová; 11. Vv přísudková; 12. Vv přívlastková; 13. Vv doplňková; 14. Vv přísl. zřetelová; 15. Vv přísl. místní; 16. Vv podmětová; 17. Vv doplňková; 18. Vv přísl. účelová; 19. Vv přísl. přípustková; 20. Vv přívlastková; 21. Vv přísl. přípustková; 22. Vv přísl. podmínková; 23. Vv přísl. příčinná; 24. Vv podmětová; 25. Vv přívlastková; 26. Vv předmětová

Cvičení 6:

Snaží se nám pomoci. – Snaží se, aby nám pomohl. – Vv předmětová
Radostí jsme hlasitě vykřikli. – Protože jsme měli radost, hlasitě jsme vykřikli. – Vv přísl. příčinná

Během našeho pobytu na horách jsme hladem rozhodně netrpěli. – Když jsme byli na horách, hladem jsme rozhodně netrpěli. – Vv přísl. časová
V noci bylo slyšet štěkání psů. – V noci bylo slyšet, jak štěkají psi. – Vv předmětová

Už jste ho někdy viděli hrát fotbal? – Už jste ho někdy viděli, jak hraje fotbal? – Vv doplňková

Mijeli chaloupky lemující rozbahněnou cestu. – Mijeli chaloupky, které lemovaly rozbahněnou cestu. – Vv přívlastková

Přes špatné povětrnostní podmínky zůstává letiště i nadále otevřeno. – I když jsou špatné povětrnostní podmínky, zůstává letiště i nadále otevřeno. – Vv přísl. přípustková

Za náledí je tato silnice nesjízdná. – Jestliže je náledí, je tato silnice nesjízdná. – Vv přísl. podmínková

Udělám to podle tvých představ. – Udělám to tak, jak si to představuješ ty. – Vv přísl. způsobová

Já nejsem lhářka. – Já nejsem ta, která lže. – Vv přísudková

Naše města jsou bohatá na barokní stavby. – Pokud jde o barokní stavby, naše města jsou jimi bohatá. – Vv přísl. zřetelová

Pro neuspokojivý zdravotní stav se závodu neúčastní. – Protože jeho zdravotní stav není uspokojivý, závodů se neúčastní. – Vv přísl. příčinná

Měli jsme potíže s odpovídáním na všechny dotazy. – Měli jsme potíže, abychom odpověděli na všechny dotazy. – Vv přívlastková

Na oslavu svých narozenin nás pozvala na večeři. – Pozvala nás na večeři, abychom oslavili její narozeniny. – Vv přísl. účelová

Za optimálního vodního stavu je řeka sjízdná. – Je-li optimální vodní stav, je řeka sjízdná. – Vv přísl. podmínková
Kvůli jeho loudavosti jsme zmeškali vlak. – Protože se loudal, zmeškali jsme vlak. – Vv přísl. příčinná

Cvičení 7:

1. Jedna americká firma, která se zabývá počítačovou bezpečností, uvedla na trh program, který umožňuje vrátit počítačovým pirátům úder. 2. Je divné, že nezatelefonovali ani nedali jinak o sobě vědět. 3. Rozhodli jsme se, že nepojedeme na chatu, nýbrž že se raději podíváme na výstavu. 4. Rodičům se nezamlouvalo, že by jejich děti chodily do školy tak daleko, a že navíc by neměly dobré autobusové spojení. 5. Kdykoli dlouho nepršelo a hladina poklesla suchem, bylo vidět až na dno jezera. 6. Dohodli jsme se na tom, že buď zavolají, nebo přijdou. 7. Když jsme vstoupili do pokoje, spatřili jsme Alici, jak se horečně přehrabuje v zásuvkách. 8. Lidé, kteří každý den chodí pěšky, nebo dokonce se alespoň třikrát do týdne vydají na náročnější procházku, si až do stáří uchovají duševní svěžest. 9. Obrovská vodní plocha, která jen zřídka odrazuje návštěvníky špatnou vodou, i rozsáhlé lesy, jež nabízejí desítky kilometrů cyklostezek, jsou největším lákadlem pro turisty. 10. Viděli jsme, že většina z nich se zastavila na rohu ulice, ale že někteří pokračovali dál po hlavní ulici.

b) 1. která se zabývá... – Vv přívlastková, který umožňuje vrátit... – Vv přívlastková; mezi Vv není významový vztah

2. že nezatelefonovali ani nedali... – Vv podmětne, vztah slučovací

3. že nepojedeme..., nýbrž že... – Vv předmětne, vztah odporovací

4. že by jejich děti..., a že navíc... – Vv podmětne, vztah stupňovací

5. Kdykoli dlouho nepršelo... a hladina poklesla... – Vv přísl. časové, vztah slučovací

6. ... že buď zavolají, nebo přijdou – Vv předmětne, vztah vylučovací

7. Když jsme vstoupili... – Vv přísl. časová, jak se horečně přehrabuje... – Vv doplňková; mezi Vv není významový vztah

8. ... kteří každý den chodí..., nebo dokonce... – Vv přívlastkové, vztah stupňovací

9. ... která jen zřídka... – Vv přívlastková, ... jež nabízejí... – Vv přívlastková; mezi Vv není významový vztah

10. ... že většina..., ale že někteří... – Vv předmětne, vztah odporovací

Cvičení 8. a):

1. Když jsem přišel domů a když jsem si napsal úkoly, surfoval jsem po internetu.

2. Řekli nám, že buď zavolají do tří hodin, nebo zatelefonují až večer po osmé hodině.

3. Dozvěděli jsme se, že bohužel nepřišli, a že se dokonce ani neomluvili.

4. Nebylo divu, že se neovládl, nýbrž začal křičet.

b) 1. – Vv příslovečná časová; 2. – Vv předmětne; 3. – Vv předmětne,

4. – Vv podmětne

Cvičení 9:

... než se sejdeme a všechno prohovoříme.
Když jsme se probudili a umyli se, šli jsme...
... na chatě, nebo bychom jeli s kamarády na vodu.
... prázdná a pustá, dokonce zhasly i všechny pouliční lampy.
... jestli to myslí vážně, nebo jestli si ze mě dělá legraci.
... aby se mračil, nebo se dokonce na někoho rozkřikl.
Jestliže se vespíte a potom se dobře najíte, ...
... které se ti budou líbit a které budou kvalitní.
... že zítra se přechodně ochladí, avšak o víkendu bude už zase teplo.

Tvoření vět

Cvičení 1 se zaměřuje jednak na poznávání vět jednočlenných, jednak na jejich náhradu větami dvojčlennými. Možná řešení jsou např. tato:
V dálce slabě zaduněl hrom. Nejprve ... nepohnul, ale po chvíli se zvedl prudký vítr, listí v korunách stromů zašumělo ... Oblohu prořálo rozečkané blesk a hned ... A teď se z nebes spustil prudký liják. Byli celí rozklepaní zimou, vystrašení a ze šatů jim kapala voda.

Ve **cvičení 2** se pokusíme o adekvátní náhradu větného ekvivalentu větou tak, aby byla zachována i komunikační funkce. Např.:

Magdo, dělej! Buďte zticha! Vezměte si. Pane vrchní, doneste nám kuřecí řízek s oblohou a hranolky. Tady je strašná spousta lidí! Děti, postavte se! Že by Matěj zlobil? Dál nesmíte! Mlčte a nenapovídejte si!

Necháme žáky posoudit, kdy je náhrada plně adekvátní a kdy ne (vyjádření zdvořilosti, větší důraz apod.).

Ve **cvičení 3** se vracíme k záporu a k jeho různým možnostem vyjádření. Další př.:

Rozuměli tomu všichni?

- a) *Nikdo tomu nerozuměl. Všichni tomu nerozuměli /s důrazem/.*
- b) *Ne všichni tomu rozuměli. Všichni tomu nerozuměli /bez důrazu/ apod.*

Souhlasí s tím návrhem každý z vás?

- a) *Nikdo s tím návrhem nesouhlasí. Všichni s tím návrhem nesouhlasí.*
- b) *Někdo s tím návrhem nesouhlasí. Ne všichni s tím návrhem souhlasí.*

Každý se tam něčemu naučil?

- a) *Nikdo se tam ničemu nenaučil. Všichni se tam nic nenaučili.*
- b) *Ne každý se tam něčemu naučil. Ne všichni se tam něčemu naučili.*

Všem se tam alespoň něco zalíbilo?

- a) *Nikomou se tam nic nezalíbilo.*
- b) *Ne všem se tam alespoň něco zalíbilo. Ne každému se tam alespoň něco zalíbilo.*

Jsou všechny prodavačky v tomto obchodě ochotné?

- a) *Žádná prodavačka v tomto obchodě není ochotná. Všechny prodavačky v tomto obchodě nejsou ochotné.*

b) *Ne každá prodavačka v tomto obchodě je ochotná. Každá prodavačka v tomto obchodě není ochotná.*

Jen něčemu se tam všichni divili?

a) *Ne všichni se tam něčemu divili. Nikdo se tam ničemu nedivil.*

b) *Ne každý se tam něčemu divil.*

Všichni doufají v lepší známky z češtiny?

a) *Nikdo nedoufá v lepší známky z češtiny.*

b) *Ne všichni doufají v lepší známky z češtiny. Každý nedoufá v lepší známky z češtiny. Ne každý doufá v lepší známky z češtiny.*

Dáme každému něco na památku?

a) *Nikomu nic na památku nedáme.*

b) *Ne každému dáme něco na památku. Ne všem dáme něco na památku.*

Umějí už všichni všechno?

a) *Nikdo neumí nic.*

b) *Ne všichni už všechno umějí. Ne každý už všechno umí.*

Cvičení 4 si klade za úkol procvičit tvoření bohatěji rozvitých vět. Dbáme na to, aby věty nebyly informačně přetížené a aby na sebe plynule navazovaly. Na základě vzájemného porovnávání se můžeme pokusit vytvořit optimální text. Např.:

Pavel poklekl u malé studánky, zarostlé vysokou lesní trávou, a upřeně hledí do čiré vody. Pozoruje hrbolaté dno, v němž trčí vzhůru k nehybné hladině tmavé kameny. Co se to mezi nimi pomalu pohybuje? Rak! Pavel rozčileně sahne pravou rukou do ledové vody. Ale zdánlivě neobratný rak pohne prudce ocasem, hbitě vysmekne kluzký krunýř ze stisku, máchne oběma klepety a hrozivě se postaví proti neznámému nepříteli. Překvapený Pavel rázem ucukne. Chvilí se oba soupeři upřeně pozorují, nebojácný rak ve zkalené vodě napřahuje mohutná klepeta proti světlejší hladině, ozářené letním sluncem. Pak sebou ještě jednou mrskne a zmizí pod tmavým, převíslým břehem.

Cvičení 5: Při doplňování dalších složek několikanásobného větného členu dbáme na to, aby byla zachována shoda přísudku s podmětem. Např.: *Nejen Martina, ale i Tereza odjely...; Všechna auta i motocykly začaly...; Štěpán ani Michal/Petra...; ... buď růže, nebo gerbery; Ani já, ani Lucka jsme dnes našťástí nebyli/nebyly – záleží na pohlaví mluvčího; ...jak Klára a Sylva, tak Radek; Sýkorky i brhlíci létali...; Luka i pole se už pokryla...; Nejen zrcadla, ale i okna svítila...; Obličej a ruce mu zčervenaly...; Hřibata, kobylky i dospělí koně se pásli...; ... štěňata a kotě spaly...*

Cvičení 6: Při změně přísudku v přísudek několikanásobný se řídíme podle zásad uvedených v učebnici: *skučela a naříkala; leskla a zářila; kýchal a pískal; utíkali, ba pádili; přemýšlel a dumal; duněl a hučel; pískala a pípala; koupaly a šplouchaly*

Cvičení 7: Při změně významového poměru mezi větnými členy dbáme na to, aby žáci volili různé spojovací prostředky. Např.:

a) *nejen Barbora, ale i Tereza; hlasité volání, dokonce i zoufalé výkřiky;*

tato myšlenka, ba utkvělá představa; nejen rozpačitě, ale dokonce jakoby nerad

b) *deštivé, avšak teplé; tiše, ale naléhavě*

c) *buď Marek, nebo Tomáš; odnést buď bundu do čistírny, anebo boty do opravný obuvi; dnes, nebo zítra*

d) *dlouhý, a tudíž nežádavý; užívaný, a tedy u všech spolužáků neoblíbený; podrobně, a proto přesvědčivě*

V **cvičení 8** se zaměřujeme na návaznost v textu. Několikanásobný větný člen je v postavení jádra (rématu). Tématem následující věty se stává buď celý tento člen, nebo pouze jeho část; podle toho vytvoříme významový poměr mezi jeho složkami. Např.:

... neviděli střechy domů, věže kostelů nebo tovární komíny, ale nekonečné plochy luk a v dálce na obzoru rozlehlé lesy. – ... s Alenou, ne s Romanem. – ... štěně kokršpaněla nebo kotě. – ... na ně, avšak na sebe samé. – ... jen já a moje sestra. – ... v pět nebo v šest hodin. – ... buď Zdeněk, nebo Jana? – ... vztekle, dokonce zuřivě. – ... v Praze ani v jiném velkém městě.

Cvičení 9. a), b), c): Např.:

anglicky se vyjadřoval plynně, dokonce bez cizího přízvuku – přísl. urč. způsobu – vztah slučovací (stupňovací)

s očima zarudlýma nevyspáním a s viditelnou únavou ve tváři – přísl. urč. způsobu – vztah slučovací

bohaté nejen na ryby, dokonce i na raky nebo škeble říční – přísl. urč. zřetele – vztah stupňovací

každý večer a každé ráno – přísl. urč. času – vztah slučovací; *u lesa nebo na louce* – přísl. urč. místa – vztah slučovací

radostí a nadšením – přísl. urč. příčiny – vztah slučovací

buď do velkých krabic, nebo do tašek – přísl. urč. způsobu – vztah vylučovací

při předložení občanského průkazu nebo jiného dokladu – přísl. urč. podmínky – vztah slučovací

nebyl jsem v Asii, avšak v Evropě jsem byl už téměř všude – přísl. urč. místa – vztah odporovací

ujížděli jsme s větrem o závod a bezstarostně – přísl. urč. způsobu – vztah slučovací

d) *anglicky* – přísl. urč. způsobu; *po (celou) noc* – přísl. urč. míry; *div* – přísl. urč. míry; *při stěhování* – přísl. urč. času; *nikdy* – přísl. urč. času; *za (několik) minut* – přísl. urč. času; *již* – přísl. urč. času; *po silnici* – přísl. urč. místa

Cvičení 10: Např.: *Uvnitř domu jsou prostorná kuchyň, dva menší, avšak teplé a slunečné pokoje a nově renovované příslušenství.*

Seděli jsme na starých pařezech, porostlých mechem, a mohutných smrkových kládách vedle lesní cesty a odpočívali.

Po přestěhování jsem si pomalu zvykala nejen na novou školu, ale i na nové kamarády.

*Je to člověk nejen nesmírně praktický, ale také velmi šikovný.
Dali jsme se do smíchu, když si spolu hráli náš malý jezevčík Ferda a sousedův velký vlčák Dan.*

Než se dostanete k nám na chatu, musíte přejít přes velkou rozkvetlou louku u lesa a přes prudký potok.

V noci mě probudily kroky v předsíni a tichý šramot v obývacím pokoji.

Byl to neobyčejně vysoký, přes pokročilý věk velmi štíhlý člověk.

Utíkal jako vítr, ba dokonce pádil o sto šest, jen aby ho dohonil, dřív než odjede.

Cvičení 11: Např.: *Zdalo se, že byl rád, když jsme se po tolik letech zase setkali a zavzpomínali si na školní léta.*

Kdybychom dnes náš pokoj neuklidili, nevynesli odpadky a nepřipravili se na zítřek do školy, určitě by se na nás rodiče už rozzlobili.

Poté co jsem přišel ze školy, převlékl jsem se a nasvačil, šel jsem vyvenčit psa.

Snad to způsobila jeho příslovečná roztržitost, že tomu nálezu zpočátku nevěnoval téměř žádnou pozornost a že na něj brzy zapomněl.

Ted' mu jeho vášeň zaplňovala všechny volné večery, kdy seděl u počítače, chatoval na internetu nebo hrál počítačové hry.

Je to zřejmě vytrvalá dívka, když ji počáteční problémy neodradily a když pokračovala v tréninku.

Tvářil se, jako by o tom vůbec nic nevěděl a jako by ho to ani nezajímalo.

Když Jana na koncertě zahrála obtížnou skladbu a nedopustila se jediné chyby, zářili její rodiče štěstím.

I když se někdy hádáme, nebo spolu dokonce několik dní nemluvíme, přesto jsme dobrými přáteli.

Už vím, kam o prázdninách pojedu a kde strávím letošní léto.

Cvičení 12: Např.: *Po odjezdu na Havajské ostrovy a po získání povolení potápět se v chráněných vodách...*

Moře hluboce zaříznutá do pevnin a spojená s ostatními vodami jen úzkými úžinami mají...

... lidé soucitní, ochotní pomáhat nemocným zvířatům.

... všechny hráče basketbalu nebo jeho příznivce.

Zdrželi jsme se kvůli Petrovu pozdnímu příchodu ze školy a Ivanině únavě.

... na prudký tok vody v úzkém korytu řeky a na mohutné víry pod velkými žulovými balvany.

... mizet za rohem naší ulice a nést nějaký těžký balík.

... na zítřejší příjezd své sestřenice a na naši společnou návštěvu toho muzikálu.

... jeho vztek a zlost na Jirku.

Za mlhy nebo drobného deště...

Cvičení 13: *Opačný úkol než ve cv. 12 – náhrada souřadně spojených větých členů větami vedlejšími. Např.:*

To, co si představuji a o čem sním, se...

... před tím, aby ztroskotaly a poničily se na korálových útesech u australských břehů.

... divoké koně, kteří se vzpínají a vypouzejí.

Když vám někdo ukradne klíče, nebo dokonce jen když je ztratíte, ...

... mnohé o tom, jak putovali předvěci lovci a jak se pohybovaly celé velké lovecké tlupy po evropské pevnině.

Dříve než se nasnídáte, naobědváte nebo navečeříte, ...

... o tom, jak vznikly živočišné druhy a jak se vyvíjely.

... zubů, které jsou velmi ostré a stále dorůstají.

Cvičení 14 a 15 se zaměřují na užití přístavkových konstrukcí.

Ve **cvičení 14** mohou žáci víceméně volit libovolné pojmenování, např.: *auto, asi škodovku; tam, na rohu Široké a Masarykovy ulice; Lukášem, jejím nejlepším kamarádem; míčové hry, např. volejbal a nohejbal; za dva dny, tj. ve středu; dinosaurů, hroživých pravěkých zvířat; o Harrym Potterovi, malém kouzelníkovi; veterána, dříve oblíbenou jawu; Český Krumlov, město zapsané v světovém kulturním seznamu UNESCO*

Cvičení 15 má charakter kvízu:

Na zavraždění svatého Václava nesl vinu Boleslav, jeho bratr.

Ze svinibrodského kláštera unesl Jitku Břetislav, syn Oldřicha a Boženy.

Vratislav II., první český panovník, který získal královskou korunu, žil v 11. století.

V bitvě na Moravském poli padl Přemysl Otakar II., král železný a zlatý.

Za vlády Václava II., syna Přemysla Otakara II., se začaly razit pražské groše, nové stříbrné mince.

Václav III., poslední panovník z rodu Přemyslovců po meči, byl zavražděn v Olomouci v roce 1306.

Jan Lucemburský, otec Karla IV., padl v bitvě u Kresčaku v roce 1346.

Chrám sv. Víta, překrásná gotická katedrála stojící na Pražském hradě, se začala stavět v době vlády Karla IV. a byla dokončena teprve na počátku 20. století.

Rudolf II., panovník známý svou zálibou v umění a alchymii, vládl na konci 16. a na počátku 17. století.

Josef II., syn Marie Terezie, zrušil v českých zemích nevolnictví.

Cvičení 16 nám poskytuje možnost využít při stylizaci souvislého textu všech postupů, kterým jsme se věnovali v předešlých cvičeních. Např.:

Při řece Svratce, která protéká úrodnou a líbeznou moravskou krajinou, žili lidé spokojeně, v míru a blahobytu. Ale najednou zavládla v kraji hrůza a děs. Ztrácel se dobytek pasoucí se na šťavnatých loukách a pak začali beze stopy mizet i lidé putující krajinou.

Tu se odhodlalo několik mužů, *opravdových siláků a udatných bojovníků*, že vypátrají viníka. *Hned se vypravili do nedalekého lesa, kam se málokdo odvážil, protože se vyprávělo, že v něm žije drak.* V jedné jeskyni *strašného draka opravdu uviděli.* Radili se, jak by se *nebezpečného a obávaného* netvo-

ra zbavili. Jeden pastýř dostal *spásný* nápad: „Přátelé, zabijeme tele, *potom* mu rozparáme břicho a vložíme do něj nehašené vápno. *Chtivý a nenasytný* drak se určitě na tele *hned* vrhne!“

Všichni s tím souhlasili a udělali vše *přesně* tak, jak *jim* radil *chytrý* pastýř.

Stalo se, co pastýř předpověděl. *Hladový* drak spolkl tele najednou, *aniž* tušil, *jaká zrada se v něm skrývá*. Po *krátké* chvíli se však začal svíjet v *krutých* bolestech, *které mu rvaly vnitřnosti*, a *zkrátka* zahynul. *Potom* pastýři odtáhli *mrtvého* draka do Brna a tam byl vycpán a zavěšen *nad hlavami chodců* v průjezdu *brněnské* radnice.

Podobná cvičení mohou být velice užitečná, zejména v souvislosti s výukou slohovou a komunikační.

Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole.

1. *Celý den pršelo. Je mi do smíchu.*
2. Záporka *ne* se pojí se slovesem v přísudku.
3. *Jdu do obchodu nakoupit pečivo.* – slovesný přísudek jednoduchý (infinitiv *nakoupit* je zde příslovečné určení účelu)
Musím už jít domů. – slovesný přísudek složený
4. předmět, příslovečné určení, přívlastek, doplněk
5. a) *Eliška utíkala* – přebírá osobu, číslo a rod
b) *útulný pokoj* – přebírá pád, číslo a rod
6. Řízenost – řídící člen určuje pád členu závislého; přimykání – řídící člen nevyžaduje doplnění v určitém tvaru.
7. přívlastek neshodný
8. Přívlastek volný připojuje další vysvětlení, které můžeme beze změny smyslu věty vypustit. Odděluje se z obou stran čárkami.
9. Prohlédněte si příklady a řekněte, kam byste vložili čárku a proč.
Naše škola je ta velká moderní budova. – bez čárky, přívlastek postupně rozvíjející
Martin je malý, ale velmi šikovný kluk. – odporovací poměr mezi složkami několikanásobného větného členu
Linda je milá, usměvavá dívka. – slučovací poměr mezi složkami několikanásobného větného členu
Do družiny chodí žáci první, druhé a třetí třídy. – slučovací poměr mezi složkami několikanásobného větného členu
10. poměr slučovací: *Mluvil zřetelně a pomalu.*
poměr stupňovací: *Jarní slunce nejen svítí, ale i hřeje.*
poměr odporovací: *Bratr bydlí v malém, ale velmi útulném domku.*
poměr vylučovací: *Bud' přijdu do pěti hodin, nebo na mě už nečekej.*
poměr důsledkový: *Přišel do školy opět po osmé hodině, tedy pozdě.*
11. *Marek, Patrik, zkrátka mi kamarádi, si myslí totéž.*
Chybí čárka za slovem *kamarádi*, jsou to větné členy v přístavkovém vztahu.

12. Souvětí podřadné se skládá z jedné věty hlavní a jedné nebo více vět vedlejších.
13. Věta vedlejší plní funkci větného členu jiné věty.
- 14 *Pes, který štěká, nekouše.* – vedlejší věta přívlastková vložená do věty hlavní
Vzpomínali jsme, jak jsme v létě sjížděli Vltavu a jak jsme při tom zažili spoustu legrace. – souřadně spojené věty vedlejší (předmětné)
Vzpomínali jsme, jak jsme v létě sjížděli Vltavu, a také jsme si prohlíželi fotografie. – vedlejší věta vložená mezi věty hlavní
-

Pracovní sešit s. 53–59

Tvoření vět

Cvičení 1:

hrknout: a) *Hrklo ve mně.* b) *Hodiny hrkly.*
vyjasnit se: a) *Odpoledne se vyjasnilo.* b) *Záhada se vyjasnila.*
foukat: a) *Fouká na mě.* b) *Venku fouká severák.*
mrznout: a) *Mrzne, jen praští.* b) *Mrznou mi prsty na rukou.*
mrazit: a) *Mrazí mě po celém těle.* b) *Přebytek hub mrazíme.*

Cvičení 2:

rozumět: *Rozumíš všemu?* Vzorec: 1. p. – rozumíš – 3. p.
uvažovat: *Tatínek uvažuje o změně zaměstnání.* Vzorec: 1. p. – uvažuje – o 6. p.
opravovat: *Montéři opravují elektrické vedení.* Vzorec: 1. p. – opravují – 4. p.
neobejít se: *Rozhovor se neobešel bez výčitek.* Vzorec: 1. pád – se neobešel – bez 2. p.
darovat: *Kamarádka mi darovala šálu.* Vzorec: 1. p. – 3. p. – darovala – 4. p.
dovolávat se: *Dovolával se spravedlnosti.* Vzorec: 1. p. – dovolával se – 2. p.
lomcovat: *Vítr lomcoval okenicemi.* Vzorec: 1. p. – lomcoval – 7. p.
doporučit: *Lékař mi doporučil pobyt na horách.* Vzorec: 1. p. – 3. p. – doporučil – 4. p.
předcházet: *Pýcha předchází pád.* Vzorec: 1. p. – předchází – 4. p.
příznat se: *Obviněný se vyšetřovateli přiznal ke všemu.* Vzorec: 1. p. – 3. p. – se přiznal – ke 3. p.
toužit: *Komenský toužil po vlasti.* Vzorec: 1. p. – toužil – po 6. p.
zamyslet se: *Zamyslel se nad položenou otázkou.* Vzorec: 1. p. – zamyslel se – nad 7. p.
zodpovídat: *Rodiče zodpovídají za výchovu dětí.* Vzorec: 1. p. – zodpovídají – za 4. p.
zatřást se: *Děvče se zatřáslo odporem.* Vzorec: 1. p. – zatřáslo se – 7. p.
přemýšlet: *Přemýšlela o přečtené knize.* Vzorec: 1. p. – přemýšlela – o 6. p.

Cvičení 3:

Rodiče mi připravili krásné překvapení. 1. p. – 3. p. – připravili – 4. p. (uchystali)

Zloděj nás připravil o úspory. 1. p. – 4. p. – *připravil* – o 4. p. (*okradl*)
Věří jen sobě. 1. p. – *věří* – 3. p. (*důvěřuje*)
Ty věříš na strašidla? 1. p. – *věříš* – na 4. p. (myslíš si, že existují)
Při chůzi klátí rukama. 1. p. – *klátí* – 7. p. (*mává*)
Na podzim klátíme vlašské ořechy. 1. p. – *klátíme* – 4. p. (*setřásáme*)
Napadaly mě samé hlouposti. 1. p. – *napadaly* – 4. p. (*vymýšlel jsem*)
Po úrazu napadal na nohu. 1. p. – *napadal* – na 4. p. (*kulhal*)
Jezdci napojili koně. 1. p. – *napojili* – 4. p. (*dali pít*)
Napojili nové vedení na starou síť. 1. p. – *napojili* – 4. p. (*připojili*)

Cvičení 4:

Chovej se ohleduplně. Vzorec: 1. pád – *chovej se* – přísl. urč. způsobu
Vlak vyjíždí ze stanice. Vzorec: 1. pád – *vyjíždí* – přísl. urč. místa
Zkouška dopadla dobře. Vzorec: 1. pád – *dopadla* – přísl. urč. způsobu
Cesta směřuje doprava. Vzorec: 1. pád – *směřuje* – přísl. urč. místa
Zpěv zní falešně. Vzorec: 1. pád – *zní* – přísl. urč. způsobu
Bydlíme na venkově. Vzorec: 1. pád – *bydlíme* – přísl. urč. místa
Jmenuje se Petr. Vzorec: 1. pád – *jmenuje se* – přísl. urč. způsobu
Indián se proplížil mezi nepřáteli. Vzorec: 1. pád – *se proplížil* – přísl. urč. místa
Film končí dobře. Vzorec: 1. pád – *končí* – přísl. urč. způsobu
Spadl jsi z měsíce? Vzorec: 1. pád – *spadl jsi* – přísl. urč. místa
Nepřátelé se dobývali do hradu. Vzorec: 1. pád – *se dobývali* – přísl. urč. místa
Karla IV. nazýváme otec vlasti. Vzorec: 1. pád – *nazýváme* – přísl. urč. způsobu
Maminka vypadá unaveně. Vzorec: 1. pád – *vypadá* – přísl. urč. způsobu
Tváří se jako čert. Vzorec: 1. pád – *tváří se* – přísl. urč. způsobu
Ležela na pohovce. Vzorec: 1. pád – *ležela* – přísl. urč. místa
Šplhá do koruny stromu. Vzorec: 1. pád – *šplhá* – přísl. urč. místa
Prahou jen projíždíme. Vzorec: 1. pád – *projíždíme* – přísl. urč. místa
Ten meloun váží dvě kila. Vzorec: 1. pád – *váží* – přísl. urč. míry

Cvičení 5:

Děti proběhly mezi ploty. Vzorec: 1. p. – *proběhly* – Pum; *utíkal*
Všechno proběhlo dobře. Vzorec: 1. p. – *proběhlo* – Pu; *dopadlo*
Film běží už hodinu. Vzorec: 1. p. – *běží* – Pu_(míry); *se promítá*
Srny běží k lesu. Vzorec: 1. p. – *běží* – Pum; *utíkají*
Vyšel z domu. Vzorec: 1. p. – *vyšel* – Pum; *odešel, opustil dům*
Ta kniha vyšla minulý týden. Vzorec: 1. p. – *vyšla* – Puč; *byla vydána*
Kolik to stojí? Vzorec: 1. p. – *stojí* – Pu_(míry); *platí se za to*
Naše chata stojí u lesa. Vzorec: 1. p. – *stojí* – Pum; *je, nachází se*

Cvičení 6:

Přišel k nám Vašek. Vzorec: 1. p. – *přišel* – Pum; *navštívil (nás)*
Vašek přišel o peníze. Vzorec: 1. p. – *přišel* – Pt; *ztratil*
Marek určitě něco vyvedl. Vzorec: 1. p. – *vyvedl* – Pt; *provedl*

Cesta nás vyvedla z lesa. Vzorec: 1. p. – 4. p. – vyvedla – Pum; dovedla Ptáci potáhnou na jih. Vzorec: 1. p. – potáhnou – Pum; odletí Já tu tašku nepotáhnu! Vzorec: 1. p. – nepotáhnu – Pt; neponesu To nám vychází. Vzorec: 1. p. – vychází – Pt; daří se Petr vychází ze dveří. Vzorec: 1. p. – vychází – Pum; jde Neprojde ti to! Vzorec: 1. p. – neprojde – Pt; Za to budeš potrestán. Tudy nikdo neprojde. Vzorec: 1. p. – neprojde – Pum; nedostane se Jana dosáhne na skříň. Vzorec: 1. p. – dosáhne – Pum; dohmátne Družstvo dosáhlo úspěchu. Vzorec: 1. p. – dosáhlo – Pt; získalo, bylo úspěšné Všichni přišli domů. Vzorec: 1. p. – přišli – Pum; vrátili se Všichni přišli na správné řešení. Vzorec: 1. p. – přišli – Pt; našli Policie dopadla lupiče. Vzorec: 1. p. – dopadla – Puz; chytila Dopadlo to dobře. Vzorec: 1. p. – dopadlo – Puz; skončilo to Došlo mi to. Vzorec: 1. p. – došlo – Pt; pochopil jsem Turisté došli na rozcestí. Vzorec: 1. p. – došli – Pum; dorazili Vojsko se postavilo nepříteli. Vzorec: 1. p. – se postavilo – Pt; bránilo se Děti se postavily do kouta. Vzorec: 1. p. – se postavily – Pum; stouply si

Cvičení 7: Např.:

*Všemu se jen smál a poškleboval.
Prázdniny rychle ubíhaly, ba přímo letěly.
Všude jsme hledali a pátrali.
Je sice ještě mladý, ale přesto rozumný.
Venku prší, ba dokonce leje.*

Cvičení 8: Např.:

Pan učitel a ředitelka školy nám ho představili jako našeho nového spolužáka. Marcela ani Lucka dnes bohužel na trénink nedorazily. Luka i pole se zahalila do husté mlhy. Ve včerejším zápase se na mistrovství světa utkalo/y Německo a Švédsko. Všechna auta i motocykly parkovaly těsně u vchodu do zoologické zahrady. Rodiče a všichni příbuzní nás již očekávali. Závodů se zúčastnily/i jak dívky, tak chlapci. Česká republika a Švýcarsko uzavřely spolu dohodu o bezvízovém styku. Sako a kabát visely na věšáku v předsíni. Z autobusu vystoupily/i Martina a Matyáš.

Cvičení 9: Např.:

*Na stůl jsme připravili přibory, nové talíře a broušené sklenice.
Stále vzpomínáme na výlet do Českého Krumlova a na dovolenou u moře.
O tobě ani o nikom z našich kamarádů jsme vůbec nemluvili.
Napijete se džusu, nebo ovocného čaje?
Co říkáte těm zprávám o zemětřesení v Japonsku a o následné tsunami?
Na obloze jsme pozorovali souhvězdí Malého vozu a Mléčnou dráhu.
Co si myslíte o likvidaci kůrovce na Šumavě a o kácení napadených stromů?
Se sousedovým Lubošem a s jeho sestrou si dobře rozumíme.
Přeslechli jsme nejen hlášení o přesném čase, ale i zprávy o počasí.
Zamysli se nad svými školními výsledky i nad chováním v posledním čtvrtletí.*

*Považovali nás a naše kamarády patrně za podivíny.
Petr spoléhal sám na sebe, a ne na pomoc někoho jiného.
Ivana nakoupila nejen ovoce, ale i čerstvou zeleninu.*

Cvičení 10: Např.:

K té nehodě došlo náhle a nečekaně. – Puč

Rámus bylo slyšet nejen zblízka, ale i zdaleka. – Pum

*Kvůli kašli a zvýšené teplotě nešla Petra do školy ani na trénink. – Pu_(přič.),
Pum*

*Včera i dnes napsali všichni žáci úlohu pěkně, včas a bez chyby. – Puz, Puč,
Puz*

Složenku musíš podepsat perem nebo propiskou. – Pu_(prošť.)

Vstupenky stojí stovku, dokonce i dvě stě. – Pu_(míry)

Bratři si jsou podobní nejen postavou, ale i hlasem. – Pu_(zřet.)

Cvičení 11:

Z výletu do Krkonoš se Eva vrátila domů veselá a pěkně opálená.

Nikdy jsem ho ještě neviděla tak spokojeného a dobře naladěného.

Kvůli nesnesitelnému vedru jsme se cítili unavení, ba téměř vyčerpaní.

Tuto knihu považuji za velmi zdařilou, dokonce vynikající.

Slyšela jsem ho hrát na kytaru a pěkně zpívat.

Vážím si ho jako upřímného kamaráda a čestného člověka.

Zastihli jsme je odpočaté a připravené vyrazit na další cestu.

Cvičení 12. a), b):

Vážení klienti, naše cestovní kancelář připravila pro Vás zajímavou novinku, poznávací zájezd Putování po České republice. Cestu zahájíme v Praze, světově proslulé metropoli. S průvodcem tam navštívíme dvě významné lokality, Pražský hrad a Vyšehrad. Poté se přemístíme do jižních Čech, kraje bohatého na rybníky, malebné louky a chlupy. Zastavíme se v Českém Krumlově, starém historickém městě, které bylo zapsáno organizací UNESCO mezi památky světového významu. Přes České Budějovice a Jindřichův Hradec se vydáme do Znojma, jednoho z našich nejstarších měst s krivolakými uličkami, romantickými vyhlídkami a stylovými zákoutími. Cesta nás dál povede na sever do Vyškova, kde si prohlédneme DinoPark, unikátní zábavní park, který zobrazuje scény ze života druhohorních zvířat ve skutečných velikostech. Pak už nás přivítá Olomouc, staré univerzitní město ležící v srdci Moravy, a Svatý Kopeček. Naše putování zakončíme ve dvou východočeských městech, Hradci Králové a Litomyšli.

c) Chybějí např. tyto informace: termín zájezdu, kolikadenní je, jeho cena, čas odjezdu, jak dlouho se účastníci v jednotlivých místech zdrží, co si tam konkrétně prohlédnou, jaké bude ubytování, stravování, čas návratu.

d) Nabídka je určena spíše starším lidem, kteří vyhledávají poznávací zájezdy. Asi by měli menší zájem o DinoPark. Možný je samozřejmě i jiný zdůvodněný názor.

STAVBA TEXTOVÁ

Souvětí souřadné

Spojení vět, které nemají větněčlenskou funkci, nýbrž jsou výpověďmi, považujeme v souladu s dalšími novějšími mluvnickými příručkami za nejjednodušší textovou jednotku. Také mezi těmito větami mohou být obdobné významové vztahy jako mezi souřadně spojenými větnými členy nebo větami vedlejšími, avšak navíc se zde široce uplatňuje vztah příčinný (důvodový).

Poznámka: Ve výuce češtiny nebudeme rozlišovat příčinu a důvod, ačkoliv odborné práce rozdíl mezi nimi připouštějí; příčina bývá chápána jako okolnost, která děj zapříčiňuje (*Mám hlad, neboť jsem celý den nic nejedl*), důvod jako to, co je argumentem, který svědčí pro platnost našeho předpokladu nebo domněnky (*Je jistě někde na dovolené, neboť nebere telefon*).

Při výkladu o povaze významového poměru mezi větami vycházíme vždy z ukázek souvislých textů a uvádíme i typické spojovací prostředky. Vzhledem k tomu, že repertoár těchto prostředků není úplný, budeme po žácích požadovat pouze jejich orientační znalost.

Cvičení 1: *Hluboko pod hladinou moře je ticho a všude panuje šero.* – 2 věty připojené spojkou *a*

Paprsek potápěčského reflektoru protíná tmavou vodu, hledá si cestu kolem korálového útesu, ozařuje škeble a klouže po pohybujících se měkkých. – 4 věty; první tři jsou k sobě přiřazeny, mezi 3. a 4. spojka *a*

Podmořský fotograf se krčí při dně, dokonce celé hodiny se nesmí ani pohnout. – 2 věty k sobě prostě přiřazené

Může se sice dostat i do nebezpečných situací, ale své práce by se nikdy nevzdal. – 2 věty spojené spojkou *ale*

Přináší mu spoustu nového a zajímavého, a tak si neumí svůj život bez ní představit. – 2 věty spojené spojovacím výrazem *a tak*

Nahrazení věty větným členem: *Hluboko pod hladinou moře je ticho a šero. Podmořský fotograf se krčí při dně, dokonce celé hodiny bez pohnutí.*

■ VÝZNAMOVÝ POMĚR MEZI VĚTAMI HLAVNÍMI POMĚR SLUČOVACÍ

Cvičení 1. a): spojovací prostředky: spojka *a*, *přitom*, *jednak – jednak*, *ani – ani*, *(a) pak*

b) několikanásobné větné členy: *hieroglyfickým a démotickým (písmem); nápisy (psané hieroglyfickým a démotickým písmem) a (jejich řecký) překlad; (jazyků) Orientu a (starých) říší; (naučil se tak sám) číst, (a k tomu ke všemu) i psát; řecky a latinsky; arabštinu, syrštinu a chaldejštinu*

c) Rosettská deska (podle města Rosetta) je černá žulová deska o výšce 114 cm a šířce 71 cm, na níž je ve 166 znacích zaznamenán text ve třech

shodných verzích: dvou egyptských (v hieroglyfickém a démotickém písmu) a jednom řeckém překladu. Do desky je vytesán nápis kněze děkujícího roku 196 př. n. l. králi Ptolemaiovi V. Epifanovi. Porovnání řeckého překladu s hieroglyfickým textem umožnilo rozluštění hieroglyfů. (Podle Wikipedie)

Cvičení 2: *Buď tak hodný a přines mi něco k pití. Maminka mi to určitě nezakáže, také tatínek nebude proti tomu. Hned svítí slunce, hned prší. Celý večer jsem se učil geometrii a nakonec jsem ji pochopil. Nečetl jsem tu knížku ani jsem neviděl ten film. Voda se ze zemského povrchu vypařuje, potom její páry ve vyšších vrstvách ovzduší vytvářejí mraky a nakonec se voda vrací na zemský povrch v podobě deště nebo sněhu. Bez slunečního světla bychom jednak neviděli, jednak by nemohly růst rostliny.*

POMĚR STUPŇOVACÍ

Cvičení 1. a): spojovací výrazy: *dokonce; nejen – ale dokonce; ba naopak; nejenže – ale dokonce*

b) *nepochopitelný, ba záhadný; (klidnou) povahu, až i (veselou) hravost*

Cvičení 2: Např.: *S jeho názorem jsme nejen nesouhlasili, nýbrž naopak jsme ho přesvědčili o opaku. Celé tělo ho bolelo, a ještě měl špatnou náladu. Ta knížka se mi velmi líbila, dokonce jsem ji přečetla dvakrát. Anna je vysoká dívka, a nadto velmi štíhlá. Znali jsme Krausovy velmi dobře, ba jsme je považovali téměř za své příbuzné. Šli jsme rychle, dokonce jsme chvílemi běželi. Po celý den lilo jako z konve, ba i kroupy padaly. Vichřice nejen že polámala větve stromů, ale některé stromy dokonce vyvrátila. Vzrušeně spolu diskutovali, dokonce občas zvedli i hlas.*

POMĚR ODPOROVACÍ

Cvičení 1: spojovací prostředky: *ale, však, nýbrž, však, jenomže*

Cvičení 2: Spojka *však* stojí za prvním přízvučným celkem.

Další věty: *Chystala jsem se s kamarádkami na diskotéku, maminka mi to však nedovolila. Šli jsme na houby, nic jsme však nenašli. Chtěla jsem Lence všechno vysvětlit, ona však se mnou nechtěla mluvit.*

Cvičení 3 a 4 mají kreativní charakter; souvětí odporovací se užívá často pro vyjádření zdvořilého odmítnutí, užití podobných konstrukcí je proto důležité zejména pro pozitivní komunikaci.

Cvičení 4: Např.:

Půjčila bys mi zítra ty nové šaty? – Půjčila bych ti je ráda, ale maminka by se určitě zlobila.

Vysvětlil bys večer Simoně novou látku z fyziky? – Rád bych jí to vysvětlil, dnes však nemám čas, jdu do kina.

Dej mi, prosím tě, ty sponky do vlasů, moc se mi líbí. – Dala bych ti je, ale dostala jsem je od babičky.

Zapomněl jsem si doma svačinu. Dáš mi půlku chleba? – Dal bych ti, jenže dnes jsem si svačinu zapomněl taky.

Fando, přijď odpoledne pomoci stěhovat lavice do druhé třídy. – Přišel bych, jenomže musím pro sestru do mateřské školy.

POMĚR VYLUČOVACÍ

Při vyjádření poměru vylučovacího je důležité, zda jde o silné vyloučení (platí jen jedno), nebo o vyloučení slabé (uvádíme více eventualit); pouze při silném vyloučení se věty oddělují čárkou.

Cvičení 1. a): *Buď můžete zvolit úzkou silničku podél Berounky, nebo jedte ... Ať pojedete podél řeky, či se vydáte ...*

b) Procvičování orientace v mapě.

Cvičení 2: Např.:

Co uděláš, jestliže se setkáš se šikanou? – *Buď se to pokusím vyřešit domlouvou sám (sama), nebo to oznámím třídnímu učiteli.*

Jak si můžeš pomoci, když tě bolí v krku? – *Buď si dám na krk obklad, nebo si koupím v lékárně cucavé pastilky.*

Jak by sis usmířil(a) pohněvaného kamaráda nebo kamarádku? – *Určitě bych se mu omluvil(a), jinak by se mnou nezačal(a) mluvit.*

Co obvykle děláš v sobotu a v neděli? – *V sobotu buď jedu s rodiči na chatu, nebo chodím se skautským oddílem na výlety.*

Co bys chtěl(a) studovat nebo čím by ses chtěl(a) vyučit po ukončení 9. třídy? *Chtěl(a) bych buď vystudovat hotelovou školu, nebo se vyučit kuchařem (kuchařkou).*

Co děláš o prázdninách, aby ses nenudil(a)? – *Buď si čtu, nebo se zabavím s kamarády (s kamarádkami).*

POMĚR PŘÍČINNÝ (DŮVODOVÝ) A VYSVĚTLOVACÍ

Cvičení 1: spojovací prostředky: *neboť, totiž, vždyť, neboť*; spojka *totiž* stojí za prvním přízvučným celkem.

Cvičení 2: Např.:

Nemohl jsem se bohužel dobře připravit na písemnou práci z matematiky, neboť jsem byl celý minulý týden nemocný.

Přišel jsem pozdě, nejezdily totiž autobusy.

Nemůžu ti pomoci odpoledne s úklidem, vždyť přece víš, že mám dneska trénink.

Ráno jsme po sobě neuklidili, neboť jsme zaspali.

Domácí úkol jsem nenapsal, zapomněl jsem si ho totiž poznamenat.

Ze školy jsme se nevrátili včas, neboť jsme plánovali se spolužáky školní výlet.

POMĚR DŮSLEDKOVÝ

Cvičení 1 a 2: Při vyhledávání vět, mezi nimiž je poměr důsledkový, nezapomeneme upozornit na to, že věty se oddělují čárkou, i když je součástí spojkového výrazu *a*.

*Ekologie se zabývá vztahy... a k životnímu prostředí, a proto je...
Všechny živé organismy pozvolna rostou, tudíž potřebují...
Koloběhy uhlíku... a živočichy, a tedy složení...
Například sova... hmyzem, a tak je...*

V cvičení 3 zjišťujeme, které věty vyjadřují děje, jež mohou být ve vztahu důsledkovém, a spojujeme je v souvětí. Např.:

*Vzduch se skládá... (asi 78 %), tedy na některé další plyny připadá jen asi...
Moře uchovává... z léta, a proto v zimě pevniny otepluje.
Atmosféra ochraňuje Zemi... ze Slunce, a tak plní... funkce.
V poslední době... zemního plynu, proto zemní plyn začal stále... z uhlí.
Rostliny vydechují kyslík, a proto jsou životně důležité... živočichy.
Kvůli neustálému... než pevnina, proto má v létě ochlazující účinek.
V tropických oblastech je... obdobími, stromy tudíž zůstávají... rok.*

Cvičení 4: Vztah mezi větami v poměru příčinném je opačný ke vztahu mezi větami v poměru důsledkovém, což se projevuje i změnou v pořadí vět. Např.:

*Odešel ze školy domů dřív, udělalo se mu totiž špatně.
Veškeré věci se dopravovaly do nepřístupného údolí velmi dlouho po vodě,
neboť první silnice do městečka byla postavena až na konci 18. století.
Ježky vidáme ve dne jen málokdy, neboť to jsou zvířata mírná, bázlivá a opatrná.*

*Pravděpodobně nic nezpozoroval, byl totiž otočený na druhou stranu.
Omyl je vyloučen, vždyť jsem to viděl na vlastní oči.*

Dáme se do toho, vždyť jsme si už vše promysleli.

*Dnes již o životě ptakopyska víme hodně, neboť se toto zajímavé zvíře naštěstí
podařilo chovat i v zajetí.*

*I koala v mnohých oblastech Austrálie nadobro vymřel, neboť byl dříve
osadníky nerozumně huben.*

Následující cvičení opakuji dosud probranou látku o souvětí souřadném.

Cvičení 5:

Brambory se u nás pěstují..., a přesto si už neumíme... – poměr odporovací

Omluvila se, neboť musí... – poměr příčinný

Ropuchy pochyťají..., jsou tedy... – poměr důsledkový

Ropuchy obývají..., ale nevyhýbají se... – poměr odporovací

Ranní červánky... doruda, jednotlivá roztroušená stavení ještě spala, a dokonce ani psi... – poměr slučovací + stupňovací

Buď byste mohl... odpoledne, nebo se u nás... – poměr vylučovací

Povídali si o všem možném, nejvíce však... – poměr odporovací

Určitě měl z toho radost, dokonce nás... – poměr stupňovací

*Spal jsem někdy u řeky, sýčkové houkali, ve vědě... šplouchlo a já se chvillemi
trásl jako osika, ale domů... – poměr slučovací + slučovací + slučovací
+ odporovací*

Kutná Hora je... památky, a proto byla... – poměr důsledkový

Cvičení 6:

- Aeneas byl nejsilnější a nejstatečnější obránce Tróje, a proto...* – 2 věty, poměr důsledkový
Král ho nazýval hrdinou nad jiné slavným a lid mu prokazoval pocty... – 2 věty, poměr slučovací
Jeho hrdinství... bylo marné, neboť Achajové město dobyli a zapálili. – 3 věty, poměr příčinný + slučovací
Aeneovi se nepodařilo... rodinou, zachránil totiž... syna, avšak... – 3 věty, poměr vysvětlovací příčinný + odporovací
Aeneas... Troju, ale nejvyšší... – 2 věty, poměr odporovací
Buď... poslechně, nebo ho... – 2 věty, p. vylučovací
Aeneas... uprchlíky, postavil... a odplul... – 3 věty, 2× poměr slučovací
Jeho... let, neboť... po mořích, na Krétě se dokonce... moru, na Sicílii... Kyklopům a nebyl ušetřen... – 5 vět, poměr příčinný + stupňovací + slučovací + slučovací
Po mnoha... do Itálie a na březích... – 2 věty, poměr slučovací
O své... bojovat, neboť... – 2 věty, poměr příčinný
Aeneas... zvítězil, spojil... s latinským a stal se... – 3 věty, 2× poměr slučovací

Poznámka: Příklad ... *neboť Achajové město dobyli a zapálili* lze považovat i za jednu větu s několikanásobným přísudkem (obě slovesa mají společné rozvíjející větné členy a vztahují se k témuž podmětu).

Ve cvičení 7 doplňujeme náležité spojovací prostředky.

V cvičení 8. a), b) jsou uvedena rozsáhlejší souvětí, která jsou někdy komplikována i polovětnými vazbami.

- Všichni tři cestovatelé se vydali na cestu(,) oděni v lehké plátěné obleky, ale na nohy si obuli vysoké kožené boty, neboť nikde snad není tolik hadů a různých ještěřů jako na Yucatanu.* – 3 věty, poměr odporovací + příčinný
Švýcarsko je sice chudé na nerostná ložiska, ale je to významný průmyslový stát a velkou roli v jeho hospodářství hraje i živočišná výroba. – 3 věty, poměr odporovací + slučovací
Psi kolem mě nejdříve vesele poskakovali, očíchávali mě, po chvíli mi dokonce důvěrně kladli hlavy na kolena a nechali se hladit po husté srsti. – 4 věty, poměr slučovací + stupňovací + slučovací
Tyto rostliny sice potřebují hodně slunečního tepla, ale přesto je nutné pěstovat je v polostínu, neboť jim škodí přímý sluneční zář. – 3 věty, poměr odporovací + příčinný
Pečeně byla vynikající, a tak všichni jedli s náramnou chutí, chválili kuchařku a vyprávěli si příhody z dětství, neboť všichni byli z jednoho města, dokonce chodili do jedné školy. – 6 vět, poměr důsledkový + slučovací + slučovací + příčinný + stupňovací
Byla obleva, snih i led tály, a proto čekal na běžkaře nelehký závod, trať byla totiž celá rozmoklá a ani za pomoci techniky ji nešlo dokonale upravit. – 5 vět, poměr slučovací + důsledkový + vysvětlovací příčinný + slučovací

Spalovací motory mají účinnost jen 15–20 %, ze sta litrů paliva tedy zužitkují jen dvacet litrů, a proto se již řadu let hledá jejich vhodná náhrada. – 3 věty, poměr vysvětlovací příčinný + důsledkový

Od souvětí skládajícího se pouze z vět hlavních přejdeme k souvětí, jež obsahuje věty vedlejší v 1. stupni závislosti (tzn., že rozvíjejí Vh). Věty vedlejší mohou být v tomto typu souvětí na sobě nezávislé, nebo ve vztahu souřadnosti, což má dosahy interpunkční (viz výklad v učebnici na s. 128–129).

■ PSANÍ ČÁREK V SOUVĚTÍ

Cvičení 1: V příkladech I. předchází spojku *a* věta vedlejší. Spojka *a* spojuje tyto věty:

Nad námi svítilo slunce a všichni se už těšili na výlet.

Poradili jsme se s rodiči o tom a pak jsme se přihlásili na němčinu.

Odpověď na otázky týkající se příkladů II. vyplývá z vět uvedených na druhém místě.

Cvičení 2. a), b):

Podívejte se na meteorologické mapy zemského povrchu, na kterých jsou zaznamenány směry větrů, a srovnajte je s mapami mořských proudů. – s. souřadné, Vh v poměru slučovacím, Vv přívlastková

Mořské želvy byly rybáři nemilosrdně pronásledovány, protože mají chutné maso a želvovina z krunýřů je žádanou surovinou pro výrobu ozdobných předmětů. – s. podřadné, Vv přísl. příčinné v poměru slučovacím

Titanic na své první a zároveň poslední plavbě proploval oblastmi, kde se dala předpokládat přítomnost ledových hor, a bohužel velitelé lodi nedbali na několikeré telegrafické varování upozorňující na výskyt ledovců. – s. souřadné, Vh v poměru slučovacím, Vv přívlastková

Vesničané do těch míst přicházeli jen tehdy, když se jim ztratila ovce a hledali ji po horách. – s. podřadné, Vv přísl. podmínkové (popř. časové) v poměru slučovacím

Tak už mi konečně vysvětlí, kde jsi celé odpoledne byl a proč jdeš tak pozdě domů! – s. podřadné, Vv předmětné v poměru slučovacím

Když jsem ho ztratil z dohledu, popošel jsem ještě kousek a usedl na pařez. – s. souřadné, Vv časová, Vh v p. slučovacím

Hejno racků se s křikem sesypalo na hrst drobků, které jim z Karlova mostu hodil nějaký chodec, a jejich bystrým zrakům nešlo ani to nejmenší sousto. – s. souřadné, Vh v p. slučovacím, Vv přívlastková

Cvičení 3. a), b), c):

Ze statistik vyplývá, že při střetu vozidla s chodcem při rychlosti 30 km/hod zahyne 5 % lidí, při rychlosti 50 km/hod vzrůstá jejich počet na 45 % a při rychlosti 60 km/hod přijde o život 84 %. – s. podřadné, 1 Vh – že 2 Vv – 3 Vv – a 4 Vv; Vv podmětne v poměru slučovacím

Vypadalo to, že jsou zase na konci cesty a že z toho labyrintu jeskynních chodeb nenajdou východ. – s. podřadné, 1 Vh – že 2 Vv a že 3 Vv; Vv způsobové v poměru slučovacím

Přesvědčil se, že jeho odpor je marný, a vzdal se. – s. souřadné, 1 Vh – že 2 Vv předmětná – a 3 Vh; Vh v poměru slučovacím

Nebyl jsem si jist, zda si můj kamarád nedělal ze mě legraci, a proto jsem už raději nic neříkal. – s. souřadné, 1 Vh – zda 2 Vv předmětná – a proto 3 Vh; Vh v p. důsledkovém

Z ústního otvoru ježovky vyčnívá pět silných zubů, jimiž ryje na dně v písku, okusuje řasy a drtí pevné části živočichů. – s. podřadné, 1 Vh – jimiž 2 Vv – 3 Vv – a 4 Vv; Vv přívlastkové v poměru slučovacím

Ježovky si svou podobou skutečně mnoho nezadají s naším ježkem, neboť také ony jsou pokryty spoustou ostnů, které chrání jejich měkké tělo před nepřítelem. – s. souřadné, 1 Vh – neboť 2 Vh – které 3 Vv přívlastková; Vh v poměru příčinném

Moře ustoupilo, jakmile nastal odliv, a zanechalo na širokém pásu plochého břehu spoustu mělkých tůňek. – s. souřadné, 1 Vh – jakmile 2 Vv časová – a 3 Vh; Vh v poměru slučovacím

Všude bylo množství malých krabů, kteří buď pelášili zpátky do vody, nebo se ukrývali do hromad mořských řas, vyvržených přílivovou vlnou na hranici moře a souše. – s. podřadné, 1 Vh – kteří buď 2 Vv – nebo 3 Vv; Vv přívlastkové v poměru vylučovacím

Koráli vylučují uhličitán vápenatý, který se nejen hromadí v jejich těle, ale chrání je i zvenčí. – s. podřadné, 1 Vh – který nejen 2 Vv – ale i 3 Vv; Vv přívlastkové v p. stupňovacím

Protože je mořská voda hustší, nadnáší nás, a tak se v ní snadněji plave než ve vodě sladké. – s. souřadné, protože 1 Vv příčinná – 2 Vh – a tak 3 Vh; Vh v p. důsledkovém

Cvičení 4:

Mlčechvosty... – s. souřadné, 1 Vh – a když 2 Vv – a 3 Vv – 4 Vh a 5 Vh; 2 Vv + 3 Vv přísl. podmínkové v poměru slučovacím, Vh v poměru slučovacím

Až uslyšíte... – s. souřadné, Až 1 Vv přísl. časová – 2 Vh – ale 3 Vh a 4 Vh – aby(ste) 5 Vv přísl. účelová; Vh v poměru odporovacím + slučovacím

Pro větší... – s. souřadné, 1 Vh – ale když 2 Vv přísl. podmínková – 3 Vh – a proto 4 Vh₁ – které 5 Vv přívlastková – 4 Vh₂; Vh v poměru odporovacím + důsledkovém

Srny... – s. souřadné, 1 Vh – 2 Vh – aby 3 Vv přísl. účelová – a 4 Vh – neboť 5 Vh – a 6 Vh; Vh v poměru slučovacím + slučovacím + příčinném + slučovacím

Cestovatel... – s. souřadné, 1 Vh – aby 2 Vv přísl. účelová – a 3 Vv – a 4 Vh – který 5 Vv přívlastková; Vh v poměru slučovacím, 2 Vv + 3 Vv přísl. účelové v poměru slučovacím

Ostrovy... – s. souřadné, 1 Vh₁ – které 2 Vv přívlastková – 1 Vh₂ – jež 3 Vv přívlastková – avšak 4 Vh – že 5 Vv – nýbrž 6 Vv; Vh v poměru odporovacím, 5 Vv + 6 Vv podmětne v p. odporovacím

Vpravo... – s. souřadné, 1 Vh – *jejichž* 2 Vv přívlastková – 3 Vh – *ale* 4 Vh₁ – *kam* 5 Vv příslovečná místní – 4 Vh₂ – *z něhož* 6 Vv přívlastková; Vh v poměru slučovacím + odporovacím
Kosmický... – s. souřadné, 1 Vh – *ale* 2 Vh – *a* 3 Vh – *aby* 4 Vv + 5 Vv příslovečné způsobové v poměru slučovacím; Vh v poměru odporovacím + slučovacím

- Věty ze cvičení můžeme využít k závěrečnému souhrnnému opakování.
 Např.:

Vpravo i vlevo od nás stoupaly v mírných vlnách kopečky, jejichž stráně sloužily jako pastviny, tu a tam vykoul z husté zeleně vikýř starobylého domu, ale za pokojnou slunnou krajinou zvedal se, kam oko zabloudilo, do večerního nebe melancholický obrys blat, z něhož strměly rozsochaté, zlověstné kopce.

1. Vyhledejte slova složená včetně příslovečných spřežek.
 (*vpravo, vlevo, starobylý, zlověstný*)
2. Vyhledejte slovo cizího původu a vysvětlete jeho význam.
 (*melancholický* = záдумčivý)
3. Slovo *pokojnou* nahraďte v textu slovem podobného významu.
 (*mírnou, klidnou*)
4. Vyhledejte v textu podstatné jméno pomnožné. Jakého je rodu a jak ho skloňujeme?
 (*blata* – r. stř., vzor *město*)
5. Převeďte větu *kam oko zabloudilo* do množ. č. a odůvodněte pravopis.
 (*kam oči zabloudily* – tvary slova *oko* jsou v množném čísle rodu ženského, proto v přičestí činném -y)
6. Vypište slovesa a určete u nich vid. (*stoupaly* – nedok., *sloužily* – nedok., *vykoul* – dok., *se zvedal* – nedok., *zabloudilo* – dok., *strměly* – nedok.)
7. Vyhledejte všechny spojky a určete, které jsou souřadící a které podřadící.
 (souřadící – *i, a, ale*; podřadící – *jako*)
8. Vyhledejte všechny několikanásobné větné členy a určete je.
 (*vpravo i vlevo, tu a tam* – přísl. urč. místa v p. slučovacím; *rozsochaté, zlověstné* – přívlastek sh. v p. slučovacím)
9. Určete všechny vztahné výrazy jako větné členy.
 (*jejichž* – přívlastek, *kam* – přísl. urč. místa, *z něhož* – přísl. urč. místa)
10. Je vztah odporovací mezi větami hlavními, nebo vedlejšími?
 (mezi větami hlavními)
11. Vyhledejte Vv a určete je. (*jejichž stráně* – přívlastková, *kam* – přísl. místní, *z něhož* – přívlastková)

Souvětí souřadné

Cvičení 1. a):

1. Uplynulo dopoledne, nastalo odpoledne, ale na celé té pusté rozloze neviděli jedinou známku po nějakém obydlí. 2. Poslali jsme vzkaz, a tak jsme očekáváni. 3. Jezte pestrou stravu, jen tak si totiž zajistíte dostatečný a vyvážený příjem všech živin. 4. Tento skladatel je známý nejen v České republice, ale obdivují ho i posluchači v mnoha dalších zemích. 5. Zříceniny města byly sice objeveny ve vnitrozemí, avšak z nalezených nápisů jsme se dozvěděli o jeho původní přímořské poloze. 6. Levhart obláčkový obývá těžko přístupné oblasti, proto je velmi málo poznatků o jeho životě ve volné přírodě. 7. Nesmíme sejít z cesty, nebo je s námi konec. 8. Po dvou týdnech putování potřebovaly obě výpravy jednak získat čerstvé potraviny, jednak si pár dní odpočinout. 9. Policejní hlídky hledaly ztracené dítě až do večera, dokonce ani v noci neustaly v pátrání, ale po chlapci nebylo ani památky. 10. Nešel nikam dál, nýbrž se usadil na studené zemi a oddal se přemýšlení.

b) 1. slučovací + slučovací + odporovací; 2. důsledkový; 3. vysvětlovací; 4. stupňovací; 5. odporovací; 6. důsledkový; 7. vylučovací; 8. slučovací; 9. stupňovací + odporovací; 10. odporovací + slučovací

Cvičení 2. a):

1. Vzal si hůl, kterou měl opřenou o zeď, a vykročil do tmy. 2. Když stála u dřezu a nalávala si vodu do konvice, podívala se směrem k sousedovým oknům a spatřila, že tam bliká nějaké světlo. 3. Nebyli tu už kolik let, přesto si však i v té tmě dokázali vybavit, kde jsou dveře do předsíně, a tápavě se vydali tím směrem. 4. Strýc po něm ještě loupal očima, ale on se tvářil, jako by se nic nestalo. 5. Čekal jsem, jestli se Petr nějak vyjádří, ten však stále jen mlčel, a tak jsem raději promluvil jako první. 6. Z opadané omítky měl svůj nejlepší oblek plný bílého prachu, který se mu usadil i ve vlasech a kníru, a proto vypadal, jako by najednou zestárl o třicet let. 7. Byl to hubený mužík s postupující lysinou, tu trochu vlasů, která mu zbývala, měl však stejně rudou jako jeho děti.

b) 1. 1Vh – kterou 2Vv přívlastková – a 3Vh; mezi Vh poměr slučovací
2. Když 1Vv přisl. časová – a 2Vv přisl. časová – 3Vh – a 4Vh – 5Vv předmětná; mezi 1Vv a 2Vv a 3Vh a 4Vh poměr slučovací
3. 1Vh – přesto 2Vh – kde 3Vv předmětná – a 4Vh; mezi 1Vh a 2Vh poměr odporovací, mezi 2Vh a 4Vh poměr slučovací
4. 1Vh – ale 2Vh – 3Vv přisl. způsobová; mezi 1Vh a 2Vh poměr odporovací
5. 1Vh – jestli 2Vv předmětná – 3Vh – a tak 4Vh; mezi 1Vh a 3Vh poměr odporovací, mezi 3Vh a 4Vh poměr důsledkový
6. 1Vh – který 2Vv přívlastková – 3Vh – 4Vv příslov. způsobová; mezi 1Vh a 3Vh poměr důsledkový

7. 1 Vh – 2 Vh₁ – která 3 Vv přívlastková – 2 Vh₂; mezi 1 Vh a 2 Vh poměr odporovací

Cvičení 3: Kreativní cvičení.

Cvičení 4: Např.:

Bílé Vánoce přece jen nebudou, neboť má přijít obleva. (příčinný)

Po představení někteří diváci sice tleskali, ale mnozí už spěchali do šatny. (odporovací)

Venku se náhle rozjasnilo a za chvíli vykouklo i slunce. (slučovací)

Tyto květiny potřebují slunce a teplo, proto je umístíme na okno vedoucí k jihu. (důsledkový)

Ani jsme ho nezahledli, ani jsme o něm neslyšeli. (slučovací)

Nebudu tady tak nečinně sedět, vždyť mám zdravé ruce. (vysvětlovací)

Všude jsme nejen utřeli prach, ale také jsme vysáli koberce a čalouněný nábytek. (stupňovací)

U nás tyto MP3 nejsou na skladě, avšak v obchodním domě je mají. (odporovací)

Buď přijдете včas, nebo s námi nepojedete. (vylučovací)

Vjezd do garáže byl velmi úzký, a proto se do ní větší auto nevešlo. (důsledkový)

Opakování učiva ze skladby

Cvičení 1:

b) věta bez podmětu: *sotva se rozednilo*

c) podmět: *které*

d) několikanásobné větné členy: *tenký, lehký (oštěp)* – přívlastek shodný; *oštěp a brýle* – předmět; *sem a tam* – příslovečné určení způsobu; *ústa a nos* – předmět

e) *Když jsme půl hodiny pádlovali, zpozorovali jsme několik černých bodů.*

f) *Občas* – příslovečné určení času; *jsme vystrčili* – přísudek; *(my)* – nevyjádřený podmět; *nad hladinu* – příslovečné určení místa; *ústa a nos* – několikanásobný předmět

g) *Občas, asi za minutu, jsme vystrčili...*

h) *Pozorovali jsme dno moře.*

i) *Čun nás jen taktak unesl, a když jsme jej otočili proti větru, šplichaly vlny přes jeho okraj.* – 1 Vh – a když 2 Vv přísl. časová – 3 Vh; mezi 1 Vh a 3 Vh poměr slučovací

Když jsme připluli blíže, uchopili jsme oštěpy a vklouzli do vody. – 1 Vv příslovečná časová – 2 Vh – a 3 Vh; mezi 2 Vh a 3 Vh poměr slučovací

Občas jsme vystrčili nad hladinu ústa a nos, abychom se nadýchli, ale vzápětí jsme zase pokračovali v pátrání. – 1 Vh – aby(chom) 2 Vv příslovečná účelová – ale 3 Vh; mezi 1 Vh a 3 Vh poměr odporovací

Po chvíli Ben zahlédl velkou rybu, a tak pevně uchopil zbraň a ponořil se. 1 Vh – a tak 2 Vh – a 3 Vh; mezi 1 Vh a 2 Vh poměr důsledkový, mezi 2 Vh a 3 Vh poměr slučovací

Náhle se zarazil, sklonil oštěp do vrhací polohy a mrštil jím. 1 Vh – 2 Vh – a 3 Vh; mezi Vh poměr slučovací

j) sotva se rozednilo – jakmile se rozednilo

Cvičení 2. a):

O Žižkově stole

Když se Jan Žižka roku 1423 navracel z uherského tažení, táhl přes Moravu k Litomyšli, pak zamířil k hradu Košumberku u Luže, protože se chtěl dostat k Vysokému Mýtu. U vsi, která se jmenovala Bílý Kůň, přikázal... chtěli husité svému veliteli... Jan Žižka z Trocnova... nazývají Žižkův stůl.

b) přísudky slovesné složené: *chtěl se dostat; chtěli upravit; by se mohl naobědvat; začali nazývat*

c) Infinitiv zastavit ve druhém souvětí je předmět.

d) u (vsi) – *blízko* vsi; *uprostřed* (poli) – *mezi* poli

e) *Sedíme* v druhé řadě *uprostřed*.

f) Při návratu z uherského tažení roku 1423 táhl Jan Žižka přes Moravu ...

g) Jan Žižka z Trocnova, vynikající husitský vojevůdce, ...

h) *Když se Jan Žižka...* – Vv příslovečná časová
... *protože se chtěl dostat...* – Vv příslovečná příčinná

... *která se jmenovala Bílý Kůň...* – Vv přívlastková

Když se blížilo poledne... – Vv příslovečná časová

... *aby se mohl pohodlně naobědvat* – VV příslovečná účelová

... *až nasypali malý vrch...* – Vv příslovečná časová (možno i příslovečná měřová)

Cvičení 3. a):

O kalendáři

Každé ráno vychází slunce a každý večer zase zapadá, den po dni odchází, po jaru nastává léto, po létu přichází podzim a ten předá vládu zimě. To všechno můžeme sledovat na proměnách přírody, ale i kdybychom byli zavřeni v hluboké podzemní kobce, mohli bychom vědět, který je den, měsíc, roční období i který je rok, pokud bychom s sebou měli přesné hodinky a kalendář.

Den i rok jsou přirozenými částmi kalendáře. Délku dne určuje Země rychlostí otáčení kolem své osy, období roku je dáno dobou jednoho jejího oběhu kolem Slunce. Měsíce i týdny si lidé vymysleli; tyto jednotky ne zcela odpovídají přirozenému dělení času, a navíc jsou buď nepravidelné jako měsíce, nebo neodpovídají stejným dnům v roce jako týdny.

b) zápor členský: *ne zcela odpovídají*

zápor větný: *neodpovídají stejným dnům*

c) V odborném textu, např. z astronomie, píšeme *Slunce* s velkým písmenem, v běžném textu s malým (*slunce vychází, zapadá, hřeje*).

d) *To se rozumí samo sebou.*

e) každé ráno, každý večer = 4. pád; pomůžeme si substitucí, např. *každou sobotu*, kde je pád zřejmý

f) každé (*ráno*) – přív. shodný; každý (*večer*) – přív. shodný; *ten* (*předá*) – podmět; *to všechno* – *to* = přívlastek shodný, *všechno* = předmět; *který* (*je*)

den) – podmět; *s sebou (měli)* – přisl. urč., *své (osy)* – přívl. shodný; *jejího (oběhu)* – přívl. shodný; *tyto (jednotky)* – přívl. shodný

g) *byli bychom zavření* (slovesný tvar *bychom* byl spojen se spojkou *kdyby* v jedno slovo) – 1. os. mn. č., r. muž. živ., zp. podmiňovací, rod trpný (čas u podm. způsobu neurčujeme)

je dáno – 3. os. j. č., r. střed., zp. oznam., čas přít., rod trpný

h) *Délku dne určuje Země tím, jakou rychlostí (jak rychle) se otáčí kolem své osy.*

i) *který je den, měsíc, roční období i který je rok* – Vv přívlastková, poměr slučovací

j) vylučovací

Cvičení 4. a): *jednoho dne* – přívl. sh., vyjádřený číslovkou; *zprávou o přeletu* – přívl. nesh., vyjádřený podstatným jménem; *nezjištěného tělesa* – přívl. sh., vyjádřený přídavným jménem; *přes území Kanady* – přívl. nesh., vyjádřený podstatným jménem; *v té době* – přívl. shodný, vyjádřený zájmenem; *dva muži* – přívl. sh., vyjádřený číslovkou; *podivný předmět* – přívl. sh., vyjádřený přídavným jménem; *něco tmavého* – přívl. sh., vyjádřený přídavným jménem; *velký banán* – přívl. sh., vyjádřený přídavným jménem; *dva metry* – přívl. sh., vyjádřený číslovkou; *v jedné třetině* – přívl. sh., vyjádřený číslovkou; *tu věc* – přívl. sh., vyjádřený zájmenem; *nějaká tykadělka* – přívl. sh., vyjádřený zájmenem; *tajemné věci* – přívl. sh., vyjádřený přídavným jménem; *nějací nevidaní broučci* – přívl. sh., postupně rozvíjející, vyjádřený zájmenem a přídavným jménem; *jakýsi zvláštní hlas* – přívl. sh., postupně rozvíjející, vyjádřený zájmenem a přídavným jménem; *jeden z nich* – přívl. nesh., vyjádřený zájmenem; *v žádném případě* – přívl. sh., vyjádřený zájmenem

b) *velký(,) zralý(,) sladký banán*

c) *stříbrný kovový prstenec*

d) *tykadělka, dlouhá asi čtvrt metru*

e) *kanadské území*

f) *Jednoho dne byla veřejnost vzrušena zprávou, že přes území Kanady přeletělo nezjištěné těleso.* – Vv přívlastková

g) *přes území* – příslovečné určení místa, *prstenec* – podmět, *překvapení* – doplněk, *přátelé* – jmenná část přísudku jmenného se sponou, *druhý* – podmět, *nikomu* – předmět

h) *ublížil by*

i) *Jakýsi zvláštní hlas řekl, že jsou přátelé* – Vv předmětná

Muži stáli překvapení, ale pak jeden z nich odpověděl, že to se ví, oni že jsou také přátelé. – 1 Vh – ale 2 Vh – že 3 Vv předmětná – že 4 Vv předmětná;

mezi 1 Vh a 2 Vh poměr odporovací, mezi 3 Vv a 4 Vv poměr slučovací
Druhý připojil, že mají radost, že je našli, a v žádném případě nedovolí nikomu, aby jim ublížil. – 1 Vh – že 2 Vv předmětná – že 3 Vv příčinná, popř. přívlastková – (že) 4 Vv předmětná – aby 5 Vv předmětná;

j) „Jsme přátelé,“ řekl jakýsi tajemný hlas.
 „To se ví, my jsme také přátelé,“ odpověděl jeden z mužů.
 Druhý připojil: „Máme radost, že jsme vás našli, a v žádném případě nikomu nedovolíme, aby vám ublížil.“

Cvičení 5. a):

Pes baskervilský

1. Dlouhými skoky hnala se černá bestie po stopách našeho přítele.
 2. Byli jsme tak ochrnuti tímto strašidelným zjevením, že nás minulo, dřív než jsme se vzpamatovali. 3. Potom jsme, Holmes a já, vystřelili a ohavné zavytí netvora nám potvrdilo, že ho naše střely zasáhly. 4. Pes se však nezastavil.
 5. Viděli jsme sira Henryho, jak stál tváří k nám, měl obličej bílý a ruce pozvednuté v nevýslovném děsu a bezmocně zíral na hrozné stvoření. 6. V příštím okamžiku Holmes vypálil všech zbývajících pět ran. 7. Pes se převrátil a jeho čtyři tlapy ještě křečovitě zahrabaly do vzduchu. 8. Oddechli jsme si z hloubi srdce, když jsme viděli, že baronet není raněn.

b) přísudky jmenné se sponou: *byli jsme ochrnuti; není raněn* – přídavná jména jsou ve jmenném tvaru

c) *dlouhými* – přívlastek shodný; *skoky* – příslovečné určení způsobu; *hnala se* – přísudek; *černá* – přívlastek shodný; *bestie* – podmět; *po stopách* – příslovečné určení místa; *našeho* – přívlastek shodný; *přítele* – přívlastek neshodný

d) souvětí 3: Vv předmětná; souvětí 5: Vv doplňková

e) souvětí 2: *nás* – zájmeno; souvětí 3: *nám, ho* – zájmena

f) *bezmocně* – příslovečné určení způsobu; *úplně bezmocně* – příslovečné určení míry + příslovečné určení způsobu

g) přívlastek několikanásobný: *hrozivý, zuby cenící a vrčící pes*

přívlastek postupně rozvíjející: *rozzuřený vrčící pes*

h) *Pes se najednou převrátil jako podřátý...*

Ověřte si, jak jste zvládli látku v této kapitole.

1. Uveďte, které významové poměry jsou mezi větami hlavními.
 (slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací, příčinný /důvodový, vysvětlovací/, důsledkový)
2. Jestliže jsou v poměru slučovacím, před kterými spojkami se nepíše čárka?
 (a, i, ani, nebo)
3. Např.:
 poměr slučovací: *Jednak se mi ty boty ani moc nelíbí, jednak jsou dost drahé.*
 poměr odporovací: *Chtěl jsem mu všechno vysvětlit, ale on se mnou odmítal mluvit.*
 poměr stupňovací: *Nepozdravil, dokonce si ani nesundal čepici.*
 poměr vylučovací: *Buď si rychle sbalíš věci, nebo budeš muset zůstat doma.*

poměr důsledkový: *Byla jsem na dovolené, proto jsem se ti delší dobu neozvala.*

poměr příčinný: *Lidé nemohou žít na Měsíci, neboť tam nejsou vyhovující životní podmínky.*

poměr vysvětlovací: *Nález syrovinky nám udělal radost, je to totiž dosti vzácná houba.*

4. Užívání čárek v angličtině není striktně předepsáno, často se řídí intonací a podléhá dobovým tendencím. Na rozdíl od češtiny se v angličtině před podřadícími spojkami (*that, if, when*) až na výjimky čárky nepíší. Čárky slouží k tomu, aby zřetelně odlišily základ věty (podmět – přísudek – předmět – příslovečné určení) od ostatních částí věty, zvláště těch, které základu předcházejí (příslopečné určení vyjádřené větně nebo příslovcem). Čárky mají zachovat celistvost tohoto základu a oddělit od něj všechny části, které ji porušují: vložené členy, příslovečné prvky v neobvyklé pozici a prvky nezávislé, a to i na konci věty, jsou-li dlouhé. Naopak čárky se velmi často objevují mezi dvěma souřadnými větami uvnitř souvětí, jsou-li významově těsně spjaté a jsou-li spojeny spojkou (*and*, ale také *or, nor, neither, so*, a zejména pomocí *but* a *yet*).

SLOH A KOMUNIKACE

Poučení a cvičení, která se týkají slohu a komunikace, navazují v učebnici pro osmý ročník na učebnice předchozí, současně se ale soustředí hlavně na náročnější slohové útvary. Z už dříve probírané problematiky popisu se proto stává předmětem pozornosti charakteristika. Hlavní část kapitoly se zaměřuje na výklad a úvahu, tedy na útvary, jež vyžadují důkladné promyšlení tématu a pečlivou stylizaci (do této oblasti spadá také referát a recenze, jimž je věnován jeden z oddílů). Závěrečný oddíl pak představuje některé důležité typy písemností, které se často uplatňují v komunikační praxi.

Charakteristika

Charakteristika byla (spolu s popisem osoby) vyložena a procvičena už v učebnici pro sedmý ročník (s. 163–167). Bude proto vhodné nejprve společně se žáky danou látku shrnout a zopakovat si, čím se popis osoby a charakteristika vyznačují a jaké jsou mezi nimi rozdíly.

Cvičení 1: Ukázka je příkladem propracované literární charakteristiky (psychologický román Jaroslava Havlíčka *Petrolejové lampy*, uveřejněný v roce 1935). Žáci mohou mít povědomí o ději ze stejnojmenného filmu.

a) Jde zvláště o tyto výrazy: *skrblice* – lakomá žena; *krejcar* – drobná mince, odpovídá zhruba dnešnímu *halíř*; *mlsky* – pochoutky, lahůdky; *prostitčků* – velmi jednoduchý; *zkrušovat* – skličovat, deptat. Můžeme poukázat na to, že způsob vyjadřování odpovídá době vzniku textu.

b) Charakteristika Anny Kiliánové. 1. Přímá: *přísná, šetrná, nábožná, pokorná, důstojná, lakomá/šetrná*. 2. Nepřímá: *ctila svého manžela* – uctívá; *plnila věrně všechny povinnosti* – svědomitá; *veřejného života se účastnila jen málo* – uzavřená, nespolečenská; *všechna hlučnost a vtíravost ji byla cizí* – chladná, odměřená.

Charakteristika Štěpky Kiliánové. 1. Přímá: *odvážná, nebojácná, přímá, výřečná, uštěpačná, dravá, dychtivá, nezpůsobná*. 2. Nepřímá: *smála [se] na celé kolo* – veselá; *řečnila* – výřečná; *do všeho [se] tak dravě a dychtivě žene* – nespoutaná, spontánní; *její hlas přehlušuje ostatní* – hlučná.

c) *Přísná* – *mírná, laskavá, shovívavá; šetrná* – *marnotratná, rozhazovačná, rozmařilá; uctívá* – *drzá; výřečná* – *zamlklá* atd. V dalších případech lze pro vyjádření protikladu použít jen zápornku *ne-* (*důstojná* – *nedůstojná*) nebo výraz opačného významu není obvyklý (*nábožná*). Žáci by si měli uvědomit tyto rozdíly. Při hledání slov opačného významu (antonym) mohou žáci pracovat s výkladovými slovníky češtiny (*Slovník spisovného jazyka českého, Slovník spisovné češtiny*), případně se *Slovníkem českých synonym a antonym* (Brno 2008).

d) Úryvek se soustřeďuje na charakteristiku obou postav, údaje o jejich vzhledu v něm nenacházíme. Žáci stručně popíší, jak podle jejich představy mohly obě postavy vypadat, příliš anachronické nebo posměšné formulace je třeba korigovat. Porovnání s otištěnými fotografiemi by mělo ukázat rozdíl mezi literárním textem, který ponechává široký prostor představám čtenáře, a filmem, jenž musí volit jednu konkrétní podobu.

e) Fakultativní úkol. Žáci si mohou zvolit text podle vlastních čtenářských zájmů a sledovat způsoby charakterizace postav, též s rozlišením charakteristiky přímé a nepřímé.

Cvičení 2: Ukázka z klasického díla literatury pro mládež, které mohou někteří žáci znát z vlastní čtenářské zkušenosti (Mark Twain: *Dobrodružství Huckleberryho Finna*, 1885; v češtině je román dostupný v překladu Františka Gela).

a) Zasazení do minulosti je zřejmé z poukazu na chození bez obuvi jako běžnou zvyklost chlapců nebo z poznámky o spaní v sudech, naznačuje to i celkový výklad o postojích obyvatel městyse. Na základě údajů z úryvku upřesníme časový a kulturní kontext, využijeme případných znalostí žáků z jejich četby (román se odehrává zhruba v polovině 19. století na jihu USA; dějištěm je oblast, jíž protéká řeka Mississippi).

b) Přímá charakteristika Huckleberryho (Hucka) Finna: *darmošlap, sprostý, zlý*. Nepřímá charakteristika: volný život nesvázaný jakýmkoliv pravidly.

c) Úryvek dává do protikladu stanoviska rodičů, kteří v Huckovi Finnovi vidí záporný a odstrašující příklad, jenž by mohl ohrožovat jejich děti, a „slušných chlapců“, kteří Hucka obdivují pro jeho nezávislost, samostatnost a průbojnost, pro způsob života, jenž se jim jeví jako lákavý, ale nedostupný.

d) Žáci by měli vyvodit, že ti, kdo protichůdně hodnotí Hucka Finna, zároveň ukazují vlastní názory a postoje. Matky projevují nesnášenlivost vůči Huckovu odlišnému způsobu života, ale přítomna je tu i pochopitelná obava o vlastní děti. Chlapci Huckovi závidí jeho volný „romantický život“, zatímco jejich vlastní život se jim jeví jako nadměrně svázaný předpisy a pravidly (zjevně ale nechtějí vidět stinné stránky Huckovy situace).

e) Žáci si připraví krátké charakteristiky (5 až 10 řádků). Některé práce můžeme při hodině přečíst a navzájem porovnat.

Cvičení 3: Ukázka má doložit, že rozvinutá charakteristika se neobjevuje pouze v literatuře, ale i v jiných typech textů.

a) Je možno připomenout pasáže o podobě životopisu z učebnice pro sedmý ročník (s. 168–170). Zcela stačí krátký životopis (5 až 7 řádků). Při hodině je možno několik životopisů přečíst a porovnat. Případné nesprávné údaje je třeba opravit. Souhrnné informace o Alexandře Berkové a jejím díle obsahuje např. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945, díl 1* (Praha 1995, s. 38–39) nebo *Slovník českých spisovatelů* (Praha 2000, s. 85–86).

b) Obrazné obraty: *pohlídnout slovem* – potěšit tím, co se řekne nebo napíše; *stát nohama na zemi* – vycházet z toho, co je skutečné, logicky uvažovat;

hlavou se vznášet v oblacích – snít, mít fantazii; *mít srdce otevřené* – mít pochopení, soucit, být ochotný pomoci.

Další příklady obrazných obrátů využitelných v charakteristikách: *mít srdce na pravém místě, přijímat s otevřenou náručí, být pro zlatou střední cestu, mít rovnou páteř, mít železnou vůli, zachovávat ledový klid, být chodící encyklopedie*.

c) Žáci by měli v textu vyznačit místa, v nichž je vyjadřováno hodnocení, buď přímo (*vtipná, pronikavě inteligentní, přátelská, společenská*), nebo prostřednictvím rozvinutých, někdy obrazných formulací (*vědomí, co je v životě podstatné a co je okrajové, srdce otevřené pro pomoc bližním* apod.). Je možné si povšimnout také toho, že některé výrazy získávají zřetelný kladný příznak až v kontextu (*bojovnice, energická za všech okolností*).

d) Je možno zadat jako písemný úkol. Vyhodnotíme pak, nakolik mají vypracované texty skutečně povahu charakteristiky.

Cvičení 4: Žákovská práce, která má sloužit jako východisko k hodnocení a úpravám.

a) Nedostatky: Chybný tvar *při mě* (místo náležitého psaní *mně*). Dále např. časté opakování slova *také*, nevhodné užívání číslic, formulace jako *věnuje se fotce, studovat psycholožku nebo právníčku*, neobratné spojování různorodých údajů (*Má ráda hudbu, lidi a zábavu*), tendence používat souřadné souvětí i tam, kde uváděné informace spolu bezprostředně nesouvisí (*Věnuje se fotce a filmu, její rodiče pracují v televizi*).

b) Není jednoznačně vyjádřeno, na které další větě závisí vedlejší věta uvozená spojkou *když*. Možnosti zjednoznačnění: [...] *umí naslouchat, když je potřeba. Vždy drží při mně.* – [...] *umí naslouchat. Když je potřeba, drží při mně.*

c) Charakteristika je soustředěna do druhého odstavce, resp. i do odstavce třetího (záliby). První odstavec zahrnuje (stručný a mezerovitý) popis osoby, který se často s charakteristikou spojuje. Ve čtvrtém odstavci převažují nepodstatné údaje a údaje o dalších osobách, navíc jsou informace podány značně neuspořádaně. Z hodnocení by mělo vyplynout, že práce má řadu nedostatků a zásady, jak má vypadat charakteristika, dodržuje jen zčásti.

d) Žáci napíší stručnou charakteristiku. Vybrané práce je možno nechat přednést ve třídě. Žáci mohou společně posuzovat výstižnost charakteristiky (pokud pojednává o někom, koho znají) i celkovou zdařilost textů.

Cvičení 5: Cílem je procvičení schopnosti vyhledávat informace v textech a rovněž schopnosti uvažovat a formulovat argumenty.

a) Žáci si mohou připravit tabulku rozdělenou na dva sloupce (kladné – záporné vlastnosti). Zanesou do ní údaje, které vyčtou z otištěných textů. Záznamy pak porovnáme a probereme případné rozdíly v jednotlivých položkách.

b) První ukázka pochází z doby národního obrození, které se snažilo posílit sebevědomí příslušníků českého národa (u Karla Hynka Máchy je

ovšem třeba počítat i s ironií). Další dvě ukázky byly převzaty z relativně nových textů a souvisejí s pocity, které doprovázejí vývoj současné české společnosti.

c), d) Učitel by měl podnítit ve třídě diskusi a poté ji moderovat. Je třeba klást důraz na to, aby žáci svá stanoviska odůvodňovali. Dále je vhodné vést žáky nenásilně k tomu, aby uznali, že v pokusech o stanovení rysů národní povahy převažují stereotypy a nenáležitá zjednodušení a že příslušníci jednoho národa tvoří vnitřně velmi rozrůzněnou skupinu.

Cvičení 6. a): Soubor požadavků je značně obecný, odpovídá různým zaměstnáním, v nichž se spojuje kancelářská práce a práce s lidmi, např. pracovník firmy, který má na starosti kontakt se zákazníky, obchodní zástupce, vedoucí oddělení nějakého podniku.

b) Žáci na základě vzoru uvedeného v učebnici formulují různé požadavky, které by podle jejich názoru měli lidé vykonávající jednotlivé profese splňovat. Můžeme porovnat s reálnými inzeráty firem.

c) I zde se soustředíme na soubor požadavků, jimž by měli uchazeči odpovídat. Např. redaktor školního časopisu: velmi dobrá znalost českého jazyka, formulační schopnosti, rozvinuté komunikační dovednosti, zájem o dění ve škole apod.

Výklad

Cílem výuky je, aby se žáci na příkladech seznámili s charakteristickými jazykovými prostředky výkladu a s kompozicí výkladového textu a aby si osvojili schopnost vytvářet jednodušší výkladové texty.

Cvičení 1: Ukázka výkladového textu podávajícího soustavné a přehledné poučení o přírodních jevech.

a) Možná podoba osnovy:

1. Uvedení tématu – přívalové povodně
2. Předpoklad pro vznik přívalového deště
3. Konvektivní proudy vzduchu
4. Kondenzace vodní páry
5. Studený sestupný proud
6. Velmi silný déšť
7. Povodňová situace

b) Výkladový text často zdůrazňuje návaznosti mezi odstavci. Žáci by měli popsat, jak se tato návaznost realizuje: Výrazy umístěné v závěru jednoho odstavce se často opakují (případně obměňují) na začátku odstavce následujícího: *přívalové povodně – přívalová povodeň; přítomnost silného výstupného pohybu vzduchu – tyto proudy; „bubliny“ teplého vzduchu – vzduch teplejší než okolí; směs vodních kapiček [...] – tyto srážkové částice; silný déšť – při velmi silném dešti; takové lijáky – intenzivní liják* (zde nový odstavec výjimečně navazuje na výraz relativně vzdálený). Dále: první odstavec končí řečnickou otázkou, druhý odstavec podává odpověď.

c) Důležité je, aby výtah shrnoval základní informace z textu. Možná podoba výťahu:

Přítalová povodeň vzniká jako důsledek přítalových lijáků. Jejich předpokladem je silný výstupný proud teplého vzduchu. Ve výšce se vzduch ochlazuje a vznikají srážkové částice. Srážkové částice klesají a strhávají s sebou vzduch ve svém okolí, takže dochází k silnému dešti a bouřce. Trvá-li mohutný dešť delší dobu, může nastat rychlá přítalová povodeň.

d) Za odborné názvy (termíny) lze označit výrazy jako *přítalový dešť*, *přítalová povodeň*, *troposféra* (= spodní část atmosféry Země), *konvektivní proudy* (= výstupné a sestupné pohyby vzduchu), *atmosféra* (= vzdušný obal Země), *kondenzovat* (= zhušťovat, zkapalňovat), *vodní pára*, *srážkové částice*.

e) Vedlejší věty podmínkové: *Jestliže [...] je vystupující vzduch teplejší... Jestliže jsou uvedené procesy dostatečně silné... Jestliže intenzivní liják trvá více než 10 až 20 minut...* Objevují se proto, že článek často uvádí, za jaké situace či za jakých okolností dochází k určitým dějům.

f) Tázací věty upozorňují na téma, které bude dále probíráno, a přispívají tak k orientaci čtenáře v textu. Zároveň forma tázací věty (jde o tzv. řečnické otázky) působí jako prostředek, kterým se posiluje kontakt mezi textem a čtenářem. Oznamovací věty by tyto účinky neměly.

g) Uvozky poukazují na to, že byl zvolen výraz, který není odborný a který má svou obraznost přiblížit povahu probíraného jevu laikům („*bubliny*“ *teplého vzduchu*, „*dokrmování*“ *bouřky*), případně že výraz je použit v poněkud posunutém významu (vlivem „*vhodného*“ *okolního proudění*).

h) Partie, v nichž se projevuje hodnocení a citový postoj, se objevují v závěrečném odstavci textu, který pojednává o škodách způsobených povodněmi a o lidských obětech.

Cvičení 2. a): Možná podoba osnovy:

1. Nepřetržitost televizního vysílání
2. Televizní pořady
3. Pojem žánru
4. Kmenové obecnstvo

b) Za odborné názvy (termíny) lze považovat např. tyto výrazy: *televizní pořad*, *žánr*, *seriál*, *muzikál*, *kriminální drama*, *western*. Hranice mezi terminologickými a neterminologickými pojmenováními ovšem není v dané oblasti zcela ostrá.

c) Žánr je možno definovat jako soubor pravidel a zvyklostí, který určuje to, jak autoři a diváci pojímají typ pořadu.

Cvičení 3. a): Nelze stanovit jediné správné členění na odstavce, je možno se řídit podle tematických úseků nižší, nebo vyšší úrovně obecnosti. Důležité je, aby předěl nebyl umístěn mezi údaji, které spolu bezprostředně souvisí. Nové odstavce mohou začínat např. na těchto místech textu:

Ve dne bývají netopýři ukryti... – Skončila část věnovaná popisu netopýřů, přechází se k výkladu o jejich chování.

Netopýři jsou hmyzožraví... – Podává se informace o potravě netopýřů. Motiv lovu ale pokračuje, takže lze dobře odůvodnit i pokračování odstavce.

Prokázal to jeden italský přírodovědec... – Začíná výklad o tom, jak byly objeveny zvláštní schopnosti netopýřů.

Teprve vynález radaru... – Nyní se podává vědecké objasnění schopností netopýřů. Obě tyto části spolu ovšem souvisejí, takže předěl není nezbytný.

Když přijde zima... – Znovu se hovoří o chování netopýřů.

b) Možná podoba osnovy:

1. Vzhled netopýřů
2. Chování netopýřů
3. Potrava netopýřů
4. Poznání způsobu orientace netopýřů
5. Důkaz pomocí radaru
6. Chování netopýřů v zimě

c) Žáci mohou použít materiály z učebnic, populárně-odborné literatury nebo internetu. Dbáme na to, aby ústní projev i písemné zpracování dodržovaly základní pravidla výkladu. Ústní projev může mít jednodušší větnou stavbu a kompozici, písemná verze by měla dbát na přehlednost celku a návaznost částí textu a užívat promyšlenou větnou stavbu odpovídající vztahům mezi probíranými jevy.

Cvičení 4. a): Ke společným rysům obou textů patří výskyt odborných názvů, použití obrazného pojmenování vyznačeného uvozovkami, řečnická otázka nebo podmínkové věty. Tyto společné rysy jsou podloženy tím, že v obou případech jde o populárně zaměřený odborný výklad.

b) Text obsahuje četné lékařské, příp. biologické odborné názvy: *inzulin, buňka, diabetes, cukrovka (prvního a druhého typu), slinivka břišní, hormon, hyperglykemické kóma, kolaps*.

c) Výklad by měl shrnout údaje o důležitosti hormonu inzulínu a o dvou typech cukrovky.

d) Je možno vyjít z populárně-odborných článků v časopisech nebo na internetu. Hlavním požadavkem je, aby texty dodržovaly formu výkladu a aby uváděly odborné poznatky, ale přitom byly srozumitelné.

Cvičení 5: Toto cvičení a cvičení následující zahrnuje výkladové texty, které se vyznačují určitými nedostatky a mohou být východiskem pro opravy a úpravy.

a) Žáci si v textu vyznačí opakující se slova a slovní spojení. Pak zkusí navrhnout odlišné řešení, např. volbu synonyma (*pokus – experiment, zkouška; materiál – látka*), použití zájmena (*upevnit [...] vlákno do skleněné baňky, vyčerpát vzduch a baňku zatavit – upevnit [...] vlákno do skleněné baňky, vyčerpát z ní vzduch a zatavit ji*), uplatnění odlišné konstrukce (*měly životnost – vydržely; po zapojení – když zapojil; po mnoha pokusech padla volba na bavlnu – z velkého množství pokusů vyplynulo, že vhodnou volbou může být bavlna, apod.*).

b) V úvodní části je charakterizován Edison jako osoba, popisuje se jeho způsob práce, uvádí se citát z poezie.

c) Výklad by měl uvádět základní vlastnosti žárovky a vysvětlovat princip jejího fungování. Srov. např.: „*Žárovka je jednoduché zařízení k přeměně elektrické energie na světlo. Světlo vzniká na základě zahřívání tenkého vodiče elektrickým proudem, který jím protéká. Jako vodič se většinou používá wolframové vlákno. Aby vlákno neshořelo, je umístěno ve skleněné baňce, ze které byl vyčerpán vzduch.*“

Cvičení 6. a): K vyjadřovacím nedostatkům patří např.:

- výběr ne zcela vhodných formulací: *poprvé propukla* – spíše *nejdříve nastala*; *byla otevřena* – spíše *byla uvedena do provozu*;
- opakování stejných slov: *vynalézt* – někde lze použít např. *sestavit*; *byl vynalezen telegraf*, *vynálezcem telegrafu byl Morse* – *byl vynalezen telegraf*. *Jeho vynálezcem byl Morse*, případně *byl Samuelem Morsem vynalezen telegraf*; zbytečné opakování výrazu *Anglie* na začátku pátého odstavce;
- neobratné syntaktické ztvárnění souvětí: *Druhý byl revoluční, aby moc ve státě převzali dělníci* – *Druhý byl revoluční a jeho cílem bylo, aby moc ve státě převzali dělníci*.

b) Poslední věta vybočuje z celkového výkladového zaměření textu tím, že uvádí subjektivní motivy pro volbu tématu.

c) Možná podoba osnovy:

1. Rysy průmyslové revoluce
2. Počátky průmyslové revoluce
3. Parní stroj a další objevy
4. Průmyslová revoluce v dopravě
5. Centra průmyslu
6. Důsledky průmyslové revoluce
7. Význam průmyslové revoluce

d) Mezi klíčová slova je možno zařadit: *průmyslová revoluce, továrny, parní stroj, strojírenství, železnice, vysoká pec, parní loď, telegraf, průmyslová města, dělnické bouře, návrhy řešení dělnické problematiky, utopický, revoluční a praktický přístup*. Je třeba zdůraznit, že klíčová slova nejsou v textu objektivně dána, takže při jejich stanovování dochází k různým odchylkám podle toho, co sami pokládáme za důležité.

e) Shrnutí může mít např. takovouto podobu:

Průmyslová revoluce spočívala v přechodu od řemeslné a manufakturní výroby k výrobě tovární za použití strojů a nových technologických postupů. Tyto změny se prosadily na přelomu 18. a 19. století, nejdříve v Anglii. Symbolem průmyslové revoluce se stal zdokonalený parní stroj. Významně se projevila i např. v dopravě. Jejím důsledkem bylo stěhování venkovského obyvatelstva do měst, které vedlo k sociálním problémům.

f) Žáci si mohou připravit ústní nebo písemný výklad podle vlastního zájmu.

Cvičení 7: Žáci by měli poznat, jakého tématu se klíčová slova týkají, a případně připojit ještě výrazy další: a) *zemětřesení, seizmické procesy*; b) *slovesný vid*; c) *počítače*. Klíčová slova pak zapojí do výkladu, který si připraví.

Cvičení 8: a) Např. *srážky, déšť, sníh, kroupy, vodní toky, odpařování, vodní pára, mlha, rosa, jinovatka, oblaky, námraza, teplota.*

b) Např. *český král, dynastie Lucemburků, Nové Město pražské, Karlův most, pražská univerzita, hrad Karlštejn, Svatá říše římská.*

Referát a recenze

V tomto oddílu učebnice mají žáci získat přehled o podobě velmi rozšířených textových útvarů, s nimiž se nepochybně už setkali v novinách, časopisech či na internetu. Sami si také vytváření těchto útvarů vyzkouší.

Cvičení 1. a): První věta podává souhrnnou charakteristiku probíraného díla. Proto se od zbytku referátu odděluje užitím kurzívy.

b) Referát lze rozdělit např. takto:

1. Počet textů a jejich názvy.
2. Pohádkové příběhy (postavy, jejich rysy a děj).
3. Nezřetelnost rozdílu mezi obyčejností a nadpřirozeností, soubor příkladů z různých pohádek.
4. Výchovný záměr.

Hranice mezi odstavci mohou ovšem být stanoveny i jinak (lze např. spojit druhý a třetí odstavec).

c) Žáci v textu vyhledají přídavná jména odvozená od sloves (*založený, vydaný, dělíci*) a pak formulují věty s určitým slovesným tvarem: *Moderní pohádky, které jsou založeny...; linka, která by obojí dělila.*

d) Žáci vyznačí tvary pasiva (*je sestaven, jsou obdařeny, jsou pohlavkovány, je skryt*) a navrhnuou znění se slovesem v činném rodě (často je více možností): *výbor se skládá z 45 textů / výbor obsahuje 45 textů; autor tyto postavy obdařil; protože je lidé za jejich věrné služby pohlavkují; výchovný záměr spisovatel důmyslně skryl* apod.

e) Porovnáváme původní a upravené verze a podněcujeme žáky k tomu, aby se zamýšleli nad rozdíly mezi nimi. Závěry lze formulovat takto: slovesná přídavná jména zhušťují vyjádření, umožňují podat více informací na menší ploše a zároveň rozlišit základní a doplňkové děje. Slovesa v trpném rodě odsouvají z centra pozornosti činitele děje (autora, spisovatele), a vyzdvihují tak rysy samotných próz; v dalším případě vystupuje do popředí cíl děje (*budíky*), zatímco činitel je nevyjádřený a obecný („lidé“).

f) Žáci si zvolí knihu či film (případně i divadelní představení, televizní pořad), které je zaujaly, a napíší o opřemím o vzorovou ukázkou krátký referát. Dbáme na to, aby se vedle vystižení obsahu díla pokusili také vyjádřit, jak rozumějí jeho smyslu.

Cvičení 2. a): Obsah odstavců odpovídá obvyklým složkám recenze.

1. Představení tématu recenze, souhrnné hodnocení.
2. Shrnutí děje románu.
3. Podrobnější a zdůvodněné hodnocení, účinek na čtenáře.

b) Děj románu je nejprve stručně načrtnut v úvodním odstavci (v kontrastu k obavám fanoušků) a pak relativně podrobně vyličen v odstavci druhém.

c) Recenze předpokládá, že autorka románu je čtenářům recenze dobře známá. S tím souvisí užití opisného označení *nejbohatší světová spisovatelka*. Později je pouze uveden výrok Joanne Rowlingové o jejím záměru, který je při hodnocení knihy potvrzen.

d) Žáci v recenzi vyznačí výrazy, které pokládají za vyjádření hodnocení. Jde hlavně o přídavná jména (*dobrodružnější, napínavější, zábavnější, čtivější, vynikající, skvělý*), v menší míře o slovesa (*povedl se, podařilo se*). Nepřímo vyjadřují hodnocení i další formulace (*obavy [se] ukázaly jako neopodstatněné; svůj slib skutečně dodržela; pozoruhodně destruktivně; v této [knize] mu to rozhodně nehrozí*). K daným (vesměs kladným) hodnocením pak žáci doplní formulace opačného významu.

e) Jde hlavně o pojmenování *záporák* a *kladas* (proti *záporná postava, kladná postava*). Určité citové zabarvení má i slovo *zloduch* (místo *zlý člověk, představitel zla*) nebo spojení *pěkný šok* (tj. *silný šok*). Porovnání obou znění by mělo ukázat, že citově zabarvené formulace zdůrazňují zájem pisatele o dílo, jeho zaujetí a snahu přenést toto zaujetí na čtenáře textu, u kterých se předpokládá, že jsou stejně jako autor recenze fanoušky románů o Harrym Potterovi.

f) Úkol by měl podporovat schopnost žáků vyhledávat a třídit informace, a především získané informace porovnávat a vyhodnocovat. Je možno postupovat tak, že se žáci rozdělí na několik skupin a každá z nich zpracuje recenze k určitému dílu. Vybraný žák pak shrne výsledky. Přitom může samozřejmě docházet k tomu, že se členové skupiny budou ve svých názorech na stanoviska vyjádřená v recenzích lišit. Své názory ovšem musí zdůvodnit.

g) Žáci si mohou doporučení připravit doma a pak ho prezentovat během hodiny. Společně s žáky zhodnotíme podloženost a přesvědčivost zdůvodnění, proč je dané dílo hodné zájmu.

h) V návaznosti na předchozí úkol lze zadat jako domácí cvičení. Vybrané texty pak mohou být předneseny během hodiny.

Cvičení 3. a): Počítačových her se týkají výrazy jako *on-line hra* (hra, jíž se účastní různí hráči připojení k internetu – proti tomu *neonlinová hra*), *RPG hra* (zkratka z *Role-Playing Game*, hra, v níž hráči zaujímají role postav, které vystupují ve fikčním světě znázorněném hrou), *3D akcelérátor* (umožňuje lepší vykreslování prostorových scén a grafické efekty), *dungeon* (žalář, kobka apod., uzavřený prostor, do něhož jsou umístěny postavy hry). Vedle toho se v textu objevují běžné počítačové termíny (*software, internet, Microsoft*).

b) Hodnocení je obsaženo ve výrazech jako *razance, masivní, unikátní, velice slušně, efektní, velmi dobře, žádné nahrávací prodlevy*.

c) Druhá slovesná osoba se vztahuje buď k hráči (*ze tří odlišných ras si vyberete hrdinu*), nebo k postavě, s níž se ovšem hráč ztotožňuje (*budete*

potkávat na každém kroku jednobuněčná dvojčata). Tato dvojí platnost zmíněného gramatického prostředku je pro texty věnované počítačovým hrám typická.

d) Žáci porovnají otištěný text s některou z recenzí počítačových her, kterých je k dispozici velké množství. K dalším charakteristickým prostředkům, jež se objevují v recenzích, patří nápadná a neobvyklá přirovnání, která mají upoutat pozornost a současně zdůraznit vyjadřovací originalitu pisatelů (např. *tempo vyprávění [se] táhne jako postřelený šnek dědečkovou zahradou*), narážky na známé texty, filmy apod. (*pár oříšků pro nenasytné popelky*), expresivní slova (*zblajznout jako bonus; slabý obšleh*), výrazy z hráčského slangu (*hardcore pařani, skákačka, rubačka*).

Cvičení 4: Příklad recenze publikované na internetu, který může ukázat nedostatky ve vyjadřování, s nimiž se v textech tohoto typu často setkáváme, a být východiskem pro opravy a úpravy.

a) K vyjadřovacím nedostatkům patří: *na jedné straně [...], a proti němu [...]* (místo: *na druhé straně*); *jediné výdělky jsou* (lépe: *pocházejí*); *rituál, praktikovaný dětmi* (těsný přívlastek, proto není čárka náležitá); *mučeníčko, kdy nejde o život, ani o zdraví, kdy jde o to vydržet štípnutí* (lépe: *mučeníčko, při němž nejde o život ani o zdraví* [bez čárky – slučovací vztah], *ale o to vydržet štípnutí*); *Eva Holubová si zahrála ženu v domácnosti* (v dané konstrukci lépe např. *Eva Holubová, která ztvárnila postavu ženy v domácnosti*).

b) Nadměrně se opakuje zvláště sloveso *zahrát si* (místo toho je možno použít *hrát, vystoupit, objevit se, ztvárnit postavu* apod.), vedle toho má značnou frekvenci i sloveso *být*, které bychom mohli někdy nahradit jiným slovesem (např. *jsou zde i jejich dorůstající děti – vyskytují se, objevují se, vystupují* apod.).

c) Autor recenze opakovaně sahá k ustáleným, většinou obrazným slovním spojením, která získala povahu nevynalézavých klišé. Jiná formulace, byť i neobrazná, tu může být výraznější a působivější. Např. *vstoupil na plátna našich kin – byl do našich kin uveden; si tak na své konto mohli připsat – natočili / vytvořili; za hranice všedních dnů – za hranice všedního života / každodennosti; ze kterého se časem vyklube – který se časem ukáže jako / o němž časem zjistíme, že je*, apod.

d) Kvality recenze by měly být předmětem diskuse mezi žáky. Lze dojít např. k takovémuto závěru: Recenze uvádí důležité faktické informace, shrnuje děj filmu a podává zřetelné hodnocení. Na druhé straně je text po jazykové stránce konvenční a nevynalézavý, z hlediska kompozice je neuspořádaný a nepromyšlený (např. údaje o hercích se objevují na dvou místech a opakují se, podobně hodnocení filmu je rozptýleno v několika částech recenze, výklad o významu slova *pupendo* je do textu vložen zcela neorganicky), hodnocení zůstává na obecné rovině a není podloženo argumentací.

Úvaha

Úvaha patří mezi náročné slohové útvary, protože vyžaduje na jedné straně přesnost vyjadřování a pečlivou argumentaci, na druhé straně subjektivní přístup, zapojení osobního pohledu na probírané téma. Žáci by měli poznat charakteristické rysy úvahy a osvojit si základní myšlenkové a vyjadřovací schopnosti potřebné pro vytváření úvahových textů.

Cvičení 1: Ukázka je příkladem filozoficky laděné úvahy zaměřené na obecné otázky; má sloužit jako určitý vzor podoby tohoto slohového útvaru.

a) Autor používá slovo *statek* v dnes už málo obvyklém a odborném významu ‚cokoliv, co přináší užitek a uspokojení‘ (srov. *voda je důležitý statek, pozemské statky, kulturní statky*). Souvisí to s významem tohoto výrazu ve staré češtině (zboží, majetek, moc, užitek, zisk apod.). V současné češtině se slovo *statek* zpravidla objevuje ve významu ‚větší zemědělská usedlost, hospodářství, zemědělský podnik‘. Oblastně (na Moravě) může tento výraz označovat i ‚hovězí dobytek‘.

b) Vedle výrazu *nedostatek*, jehož význam autor přímo uvádí (*nepoměr mezi potřebou a spotřebou*), jde hlavně o slovo *potřeba*. Uvažování o tom, v čem spočívají potřeby, naplňuje většinu otištěného textu. Obecně je potřeba to, co pociťujeme jako žádoucí nebo nezbytné. Autor rozlišuje různé podoby potřeb, především proti sobě staví základní lidské potřeby a potřeby uměle vyvolávané.

c) V prvním odstavci vychází autor z vlastní zkušenosti, v dalších pak přechází do obecné roviny. Jde o to, zda se nám jako působivější a přesvědčivější jeví síla osobních prožitků a názorů na nich založených, nebo naopak schopnost postihnout celek (a v jeho rámci zvolit názorné – a také efektní – příklady).

d) Účinek příkladů vyplývá z nápadného kontrastu mezi politicky podloženým požadavkem a zcela obyčejnou věcí užívanou v každodenním životě, jež je popsána s důrazem na nepodstatné detaily. Důležité zároveň je, že oba názory tak vzdálené prvky patří mezi uměle vyvolávané potřeby. Tak se dokládá rozpětí těchto potřeb od oblasti „vysoké“, ideové, po hmotné jednotlivosti.

e) Zde by se měla uplatnit diskuse mezi žáky inspirovaná východiskovou úvahou. Učitel by měl diskusi usměrňovat a dbát na to, aby měla seriózní ráz.

f) Opakování slov a syntaktických konstrukcí (tzv. paralelismus) představuje původně řečnický prostředek, který rytmizuje vyjádření a má zvýšit naléhavost a přesvědčivost sdělení.

g) Opakovaně užívané řečnické otázky (zvláště v závěru úvahy) mají vést čtenáře k uvědomění si důležitosti problému a k vlastnímu přemýšlení o něm.

Cvičení 2: Příklad beletrizované úvahy se vztahem k aktuálnímu tématu užívání drog. Procvičuje se schopnost porozumět textu a současně by žáci měli být podníceni k přemýšlení a formulaci vlastních stanovisek.

a) Žáci si text pozorně přečtou a vyhledají příslušné údaje. Matka ve své dceři stále viděla dítě, zároveň neměla na výchovu dostatek času a zájem o dceru nahrazovala dárky. Také nechtěla na základě vlastních nepříjemných

zkušeností uplatňovat autoritativní přístup, ale snažila se o to, aby dcera měla možnost svobodného osobnostního rozvoje.

b) Tento úkol navazuje na úkol předchozí. Proti sobě je stavěna tradiční přísná výchova, jež je založena na příkazech a zákazech a nerespektuje osobnost dítěte, a výchova liberální, která klade důraz na osobnost dítěte.

c) Matka viděla, či spíše chtěla vidět, v chování Christiane projev doprovo-
zázející dospívání a domnívala se, že vše samo od sebe přestane.

d) Žáci mohou na základě podnětů obsažených v textu sami uvažovat a hledat možné důvody dívčina příklonu k užívání drog (pocit osamělosti, nedostatečný zájem ze strany matky, vliv vrstevníků a party, do níž se dostala, touha zkusit něco nového a zakázaného atd.).

e) Zde je možno pokusit se o zobecnění názorů, které byly formulovány v souvislosti s předchozím úkolem. Klademe důraz na rozvinutí diskuse ve třídě a snažíme se ji citlivě moderovat.

Cvičení 3. a): Věty tázací a zvolací a věty nedokončené patří k tradičním řečnickým prostředkům. Jejich cílem je zvýšit naléhavost a přesvědčivost vyjádření, zahrnout do něho citový prvek, zdůraznit určité složky textu.

b) Žáci si mohou na základě textu připravit bodové shrnutí, v němž proti sobě postaví pozitivní a negativní účinky televize, jak je vidí autor.

Pozitivní stránka: možnost vzdělávání a výchovného působení, získávání užitečných informací.

Negativní stránka: ovlivňování našeho myšlení a vidění světa; vyvolávání představ o světě, které jsou v rozporu s realitou; odklon od četby a nedosta-
tečný rozvoj fantazie; ztráta času; celkový sklon k pasivitě; oslabení komu-
nikace s ostatními lidmi.

c) V návaznosti na předchozí úkol se může realizovat obecněji zaměřená diskuse. Dbáme na to, aby se její účastníci neomezovali na citově podbarvená prohlášení, aby se snažili připojit ke svým tvrzením argumenty.

Cvičení 4. a): Nové odstavce mohou začínat např. na těchto místech:

Uvědomili jste si někdy...?

Poznávat kulturu jiných zemí...

Myslíte si, že je důležité...?

S tím pak souvisí možná podoba osnovy:

1. Únava z uspěchanosti
2. Krása cestování
3. Oblíbená místa
4. Poznávání světa a poznávání České republiky

b) Jde např. o taková spojení jako *uspěchaná doba – plná rychlosti a shonu, dynamická; užívat si sluníčka – vyhřívat se, opalovat se, vystavovat se slunci; není všem dnům konec – můžeme si něco nechat na pozdější dobu, ještě nás čeká něco nového.*

c) Úvaha končí velmi tradičními a konvenčními výzvami: Je třeba po-
znávat hlavně rodnou zemi. Cestujte, protože si tak obohacujete život. Žáci
mohou zkusit navrhnout odlišné vyústění textu (např. jaké zisky má z naší

chuti cestovat turistický průmysl; jak nám někdy jde hlavně o vlastní pohodlí a nechceme poznávat skutečnou podobu cizích zemí).

Cvičení 5: Fakultativní úkol pro přemýšlivé žáky. Jde o to, že *rozumný* nemusí znamenat pouze ‚mající rozum, řídící se rozumem, založený na rozumové úvaze, chytrý‘. Za rozumné se často označuje také to, co je obvyklé, ustálené, samozřejmé, všemi sdílené a stále znovu opakované, tedy vlastně neoriginální a nepřekvapivé.

Cvičení 6: Úkol je možno zadat jako domácí cvičení nebo realizovat během vyučování. Žáci by měli mít možnost vybrat si jedno z témat podle svého zájmu, případně je i poněkud upravit, zúžit nebo rozšířit. Důležité je, aby práce vykazovaly rysy úvahy, aby uváděné myšlenky na sebe navazovaly a aby byl zjevný postoj autora. Po vyhodnocení prací by měly být ve třídě probrány jejich klady i nedostatky (s využitím příkladů z nich).

Některé důležité písemnosti

Závěrečný oddíl má především praktický účel. Představuje některé písemné texty, které se v komunikačním styku velmi často vyskytují a které mají značně ustálenou podobu (někdy se používají i předtištěné formuláře). Žáci by si proto měli osvojit jejich základní rysy, rozumět jejich obsahu a umět je alespoň v jednoduché formě vytvářet.

Další příklady různých typů písemností je možno najít např. v knize Jiřího Krause a Jany Hoffmannové *Písemnosti v našem životě* (Praha 2005).

■ **PŘIHLÁŠKA**

Cvičení 1. a): Žáci navrhnou možné podoby formuláře; navzájem je pak porovnáme a vyhodnotíme. Důležité je, aby formulář obsahoval všechny údaje potřebné pro činnost organizace, jež bude přihlášku používat, a aby dával najevo přiměřenou míru závaznosti přihlášení (na druhé straně by neměl vyžadovat informace nadbytečné a zneužitelné).

Příklad, jak může přihláška vypadat:

P Ř I H L Á Š K A

do šachového kroužku základní školy v ...

Jméno:

Třída:

Adresa:

Telefon/e-mail:

Mám zájem stát se členem šachového kroužku naší školy od

Poplatek 50 Kč zaplatím do 14 dnů od vstupu do kroužku.

Datum:

Podpis:

b) Příhlášku žáci připraví podle vzoru v učebnici, vedle toho jim můžeme ukázat i jiné přihlášky (např. s využitím výše uvedené publikace). Dbáme na to, aby přihlášky, které žáci zpracují, obsahovaly všechny nezbytné údaje.

Cvičení 2: Žáci vyplní jednotlivé rubriky formuláře (je možno předložit jim kopie na samostatných listech papíru). Ověříme správnost vyplnění a vysvětlíme případné nejasnosti.

Cvičení 3. a): Jde o to, aby žáci byli schopni porozumět úředně formulovaným dokumentům, s nimiž se budou setkávat. Po pečlivém přečtení a případném vysvětlení užívaných termínů a zkratk (*MKP – Městská knihovna v Praze*) žáci stručně v bodech napíší, které základní povinnosti z knihovního řádu pro uživatele knihovny vyplývají. Neměli by opisovat úřední formulace, ale shrnout dané povinnosti jednoduše a srozumitelně. Např.: *Chovat se ohleduplně a tiše, neobtěžovat ostatní návštěvníky. Při odchodu z knihovny nechat zkontrolovat a zaregistrovat vypůjčené knihy.*

b) Žáci shromáždí různé formuláře přihlášek (četné formuláře jsou k dispozici na internetu) a popíší shody a rozdíly mezi nimi. Na tomto základě pak společně shrneme základní rysy přihlášky jako jednoho z typů úředních textů.

■ OBJEDNÁVKA, POZVÁNKA, ŽÁDOST

Cvičení 1: Žáci si připraví jednu z variant žádosti na základě vzorů v učebnici (tyto vzory je opět možno doplnit dalšími příklady žádostí). Napsané žádosti ve třídě probereme a upozorníme na případné nedostatky.

Cvičení 2: Žáci si text pozorně přečtou a vyjmou, co v pozvánce chybí a co v ní naopak není nezbytné. Pozvánka především neobsahuje informaci o místě konání výstavy a přesný časový údaj o jejím zahájení. Na druhé straně se dovídáme o tom, pokolikáté se výstava koná (to je údaj možný, ale nikoli nutný). Objevují se zde také propagační formulace (ty se opět v pozvánce mohou vyskytnout, neměly by ale zastínit potřebné faktické informace).

Cvičení 3: Třída se rozdělí na skupiny, z nichž je každá pověřena společnou přípravou jednoho z textů, případně i na větší množství skupin, které vypracují u jednotlivých typů textů alternativní verze. Každá skupina pak svou verzi představí. Při následné diskusi jednotlivé texty porovnáme a zhodnotíme. Zamyslíme se hlavně nad tím, zda by v reálné komunikační situaci dobře plnily svou funkci.

Doc. PhDr. IVANA BOZDĚCHOVÁ, CSc., doc. PhDr. EVA HOŠNOVÁ, CSc.,
prof. PhDr. PETR MAREŠ, CSc., PhDr. IVANA SVOBODOVÁ,
MILADA BURIÁNKOVÁ

Metodická příručka
ČESKÝ JAZYK 8
pro základní školy

Vydalo v Praze roku 2011

SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost,

Bělehradská 47, 120 00 Praha 2

Odpovědná redaktorka Milada Buriánková

Grafická úprava a technická redakce Marcela Jirsová

Sazba Miloš Jirsa

Vytiskla Serifa, Praha 5

Počet stran 148

1. vydání

ISBN 978-80-7235-499-3

59021

Učebnice si můžete objednat na adrese:

SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost,

Ostrovní 30, 110 00 Praha 1,

tel./fax 224 931 447

www.spn.cz

e-mail: spn@spn.cz

nebo

Expediční středisko FORTUNA, Čestlice 108, 251 70 Praha-východ,

tel. 272 680 975, 272 680 978, fax 272 680 976

Bezplatné faxové číslo 800 137 591

Učebnice si můžete koupit na adrese:

Centrum učebnic CZ, s. r. o., Ostrovní 30, 110 00 Praha 1

tel./fax 224 931 451